

מצגת 1 (פתיחה + סילבוס)

שלום וברוכים הבאים לקורס ממשל פוליטיקה ותקשורת.

המפגש הראשון יעסוק בהסבר על הקורס ומבנהו בחלקו הראשון ובחלקו השני ייתן רקע כללי לקורס שבו נעסוק במהלך הסמסטר הזה.

קורס זה שניתן במסגרת החוג ללימודים בין תחומיים במנהל משפט וממשל מבטא לטעמי בצורה החדה והברורה ביותר את הגישה המדגישה את הצורך בראיה רב תחומית בחקר תופעות חברתיות. כלומר, שילוב של תחומים מתוך כוונה ליצור ראייה רחבה מקיפה לעיתים בעלת מאפיינים השוואתיים המאפשרים לנו בחינה מעמיקה של התהליכים שלחיקרים אנו מעוניינים לרדת. במחלקה למדע המדינה באוניברסיטה העברית לימד ד"ר בר-אור במשך שנים קורס שכותרתו הייתה "ג'ז" ופוליטיקה" ברורה שקיים קשר הדוק ביותר.

קורס נוסף שד"ר בר-אור מלמד הוא הממשק בין צבא ופוליטיקה. על בסיס התובנות של קורס זה הוא פיתח את הקורס משטרה ופוליטיקה בישראל.

הקורס שלנו הוא קורס שיועבר בשני אופנים חלקו יועברו בהרצאות מקוונות וחלקו בדיונים בכיתה. החלק הראשון של מפגש זה יוגדש לדברי הסבר על הקורס ומבנהו.

כפי שניתן לראות בסילבוס, מטרתו העיקרית של הקורס היא להקנות ידע בסיסי בתחום הממשל והפוליטיקה דרך הפריזמה של הממשק בין הפוליטיקה לתקשורת.

בדרך זו ניתן יהיה להתמקד הן בתפקידי התקשורת ביחס למכלול הקשרים הנרחב של הפוליטיקה עם הממשל בכל הקשור לעיצוב מדיניות השלטון והן באופן התנהלות הפוליטיקה לאור השתנותם של כללי המשחק התקשורתיים הפועלים במציאות פוליטית משתנה.

הקורס שלנו עוסק איפה במצבי מפגש או בממשקים בין שלושה תחומים המעצבים את החיים החברתיים ברמות שונות. חיים חברתיים מתקיימים בכל התארגנות המונה לפחות שני פרטים והם מתקיימים בכל תחומי חיינו הפרטיים והציבוריים. את כל אחד משלושת התחומים המופיעים בכותרת השיעור (ממשל - פוליטיקה - תקשורת) ניתן ללמד בנפרד וכך זה קורה באוניברסיטאות אחרות. החיבור ביניהם כפי שמומחש בשקף זה נותן תוצאה שהיא יותר מאשר חיבור של סך מרכיביהם. חיבור זה מאפשר לטעמו של ד"ר בר-אור את יצירתם של הגיונות ותובנות החורגות מגבולותיהם של התחומים הללו.

מצגת 2 (מבוא)

חיים חברתיים מתקיימים בכל קבוצה המונה לפחות שני פרטים. במילים אחרות אנו מדברים על המונח **חברה**, ובכוונתי בראשית דברי להסביר את משמעות המונח ובהמשך דברי את הרלוונטיות שלו לקורס שלנו.

המונח חברה מקורו בשורש העברי - ל.ח.ב.ר בעצם אנו בודקים את כל אותם מנגנונים שמאפשרים לנו ליצור קשר, חיבור בין אנשים, בין תתי-קבוצות לצורך יצירתו של קולקטיב חדש שמאופיין באמצעות שורה ארוכה של מאפיינים.

מן הראוי לזכור כי במדעי החברה קיימות הגדרות רבות ומגוונות לתופעות ומושגים. ההגדרות הן רבות ומגוונות כך שקשה לפעמים להבין את עומק הפערים בינהן. על מנת להמחיש, דוגמא; למונח "טרור" שעל פניו כולנו יודעים מה פירושו, בספרות המקצועית יש למעלה מ- 120 מהגדרות שונות, חלקן דומות בחלק ממרכיביהן וחלקן שונות לחלוטין.

ייתכן מצב ששני אנשים המקימים ביניהם דיון על טרור יגיעו למבואי סתום מכיוון שכל אחד מהם יחס למונח משמעות שונה לחלוטין.

טרור מוביל אותנו לעיסוק ב-גרילה וכאמור לא ברורים ההבדלים ביניהם.

דוגמא;

אלוף פיקוד הצפון לשעבר, האלוף עמירם לוין שבראיון פומבי שהתקיים איתו הודה בצורה שלא משתמעת לשתי פנים - כי רק לאחר שנה ויותר מאז שהוא נכנס לתפקידו כאלוף הפיקוד כי למעשה הוא מתמודד בגרילה או מול גרילה ולא מול טרור.

מכיוון שלנו המושגים האלו יש משמעות שונה בכל מה שקשור לדרך ההתמודדות מולם הוא שינה לחלוטין את דרך ההתמודדות של יחידות פיקוד הצפון שפעלו תחתיו מול יחידות החיזבאללה או מול גורמי החיזבאללה השונים בגזרה הצפונית ובתקופתו הוא זכה להישגים משמעותיים בהגבלת פעולת החיזבאללה. כפי שהוא אמר זה במידה רבה לאור יכולתו לעמוד על משמעות המושג וליצור את ההבחנה

בין טרור לגרילה כי הוא היה בטוח שמדובר בטרור בסופו של דבר שהוא הבין שמדובר בגרילה הוא נקט את שיטות הפעולה הנכונות מול גרילה ולכן הצלחתו בתחום הזה הייתה רבה בהשוואה לאלופי פיקוד ששירתו בצפון לפניו ואחריו.

חשוב לנו, אם-כן, להבין על מה אנחנו מדברים ובאופן הברור ביותר למרות השפע העצום בהגדרות כל זה נועד להוביל אותנו להגדרה שתשמש אותנו במהלך הקורס, הגדרה ביחס למונח חברה, קודם לכן ראייתם הגדרות מילוניות שונות ביחס למונח, "כר-אור מתייחס למונח הבא:

"המכנה המשותף, הרחב ביותר המאפשר ליחידים ולקבוצות משנה לחבור זה אל זה וליצור מהות קולקטיבית חדשה בעלת מאפיינים ייחודיים משלה"
הגדרה זו הרואה בחברה מהות קולקטיבית, היא בעלת מאפיינים ייחודיים משלה.
על מאפיינים ייחודיים אלה ניתן למנות בין היתר את הגורמים הבאים אשר ביכולתם לחבר (אם כי לא כולם ביחד כמקשה אחת) בין גורמים רבים וליצור זהות קולקטיבית חדשה.
בין הגורמים (המופיעים בשקף) מופיעים:

- ארץ המוצא
- היסטוריה
- מסורת ודת
- שפה
- אידיאולוגיה
- תרבות
- שאיפות/ אינטרסים

כל חברה וחברה מתאפיינת בצרופים שונים משלה כך שלכל חברה וחברה יש מאפיינים דומים ברמה העקרונית אך הם שונים לחלוטם בדפוסי התארגנותם המוסדית ובהתנהלותם השוטפת.

2 דוגמאות שעניינן 2 דמוקרטיות מערביות מודרניות, 2 חברות דמוקרטיות שאימצו דפוסים דמוקרטיים;

- החברה האמריקאית בארה"ב

- החברה היהודית בארץ ישראל

שתי החברות האלו מתנהלות כדמוקרטיות לכל דבר ועניין אך הן שונות זו מזו בשורה ארוכה של מאפיינים.

קודם כניסתנו לדיון ההשוואתי בין שתי הדמוקרטיות הללו על היתרונותיהן וחסרונותיהן, מן הראוי להגדיר מעט תשומת לב לראשיתה של השיטה הדמוקרטית שמשמעותה שלטון העם כפי שהתפתחה ביוון העתיקה. המונח דמוקרטיה מורכב משתי מילים שחברו להן יחדיו; דמוס = עם קרטיה = שלטון <- דמוקרטיה שראשיתו יוון העתיקה.

ביוון העתיקה קמו ערי מדינה רבות, ערי מדינה אז נקראה פוליס.

פוליס כמושג משמש מקור לשורה ארוכה של מושגים שאנחנו משתמשים בהם עד היום. אחד המושגים הבולטים שבהם הוא המונח פוליטיקה. מונח שני שנגזר משם העצם פוליס בהקשר היווני שלה זה המונח policy שזו מדיניות.

אם-כן, ביוון העתיקה קמו ערי מדינה רבות ובהן התקיימו שיטות שלטון שונות.

הבולטות מבין ערי המדינה הרבות היו;

אתונה – אם הדמוקרטיה העתיקה

ספרטה – המיליטריסטית שחיה על חרבה עד חורבה.

שתי שיטות שלטון שונות לחלוטין, מנוגדות זה לזו וממחישות לנו את השונות של התפתחות משיטות שלטון שונות שאת שורשיהן אנו מוצאים עד היום במערכות פוליטיות מודרניות.

באתונה מתפתחת לראשונה בעולם המערבי שיטת השלטון הדמוקרטית. אוכלוסיית אתונה התחלקה לאזרחים שהיו מיעוט ולעבדים שהיו רכושם והיוו את רוב האוכלוסייה. מכללי המשחק הדמוקרטיים נהנו אז רק האזרחים, הם בתבונתם הרבה הבינו מהר מאוד שעל מנת להבטיח את קיומה של עירם ולעודד את שגשוגה עליהם לחלק ביניהם את המטלות שקשורת לניהול ענייני העיר השוטפים, מי להגנתה מי להרחבת המסחר וקשריה הכלכליים, כלומר הבטחת הקיום וקידום האינטרסים של עיר המדינה חייבה הקמתם של מוסדות, ארגונים וגופים נתמכים. כל אותם גורמים ביחד, שנועדו לקדם את האינטרסים של התושבים מהווים את המדינה. חשוב לזכור אנו מתייחסים למדינה בהיבט מוסדי ארגוני ולא בהיבט שריטוריאלי.

כל אותם מוסדות שהאזרחים יוצרים על מנת לשמר ולקדם את האינטרסים שלהם אלו הם מוסדות המדינה עליהם ניתן למנות את הממשלה, את המינהל הציבורי – במונחים של ימינו. אופן התנהלותם של הארגונים הללו היא הפוליטיקה הנוצרת בשל קשרי הגומלין בינם לבין האזרחים. התקשורת, שזה התחום השלישי בקורס שלנו, עניינה בערוצים שנועדו לקשר בין הארגונים הללו עם המערכת הפוליטית. כאן הצבעתי לראשונה, ובאופן חלקי על שלושת התחומים שהציבורים ביניהם יעסיקו אותנו בהמשך הדרך.

לאחר שהבנו את משמעותה של הדמוקרטיה, נחזור לבחינה ההשוואתית בין שתי הדמוקרטיות בצינו קודם לכן; הדמוקרטיה הישראלית והדמוקרטיה האמריקאית. שתי החברות אילו הן בראשית דרכן חברות מהגרים כלומר חברות שראשיתן בתנועת הגירה. שתי התנועות הללו מובילות אנשים לחלקי עולם חדשים, כך שלאנשים האלו נוצרת אפשרות להקים חברות חדשות בצל ההתמודדות הבלתי נמנעת עם חברות הילידים. חברות הילידים הכוונה:

בארץ – לאוכלוסיה הערבית שחיה בארץ לפני שהגיעו חלוצי העלייה בראשונה בשלהי המאה ה-19 ובארה"ב – לאוכלוסיה האינדיאנית שחיה שם קודם להגעת האירופאים ליבשת החדשה הגעה שהיא למעשה מקרה לחלוטים שהובילה לגילוי אמריקה במאה ה-15. שתי חברות אלו הן חברות דמוקרטיות שנבנו מראשיתן ומבסיסן על ידי אנשים שהגיעו לחלקי תבל חדשים ומכאן מתחיל השוני בין שתי החברות הללו.

1. החברה האמריקאית:

ראשיתה בריבוי קבוצות של מהגרים ממדינות שונות, בעיקר מאירופה, שבשל סיבות רבות ומגוונות שמו פעמיהן לעולם החדש מתוך כוונה לבנות לעצמם חיים חדשים ושונים בחלקת העולם החדשה.

קבוצות אלה בראשית דרכם מקימות קהילות על בסיס התיישבותי או דתי במקומות התיישבותן בחדשים. ההתחלה היא הקהילה המהווה בסיס איתן להיווצרותה של הקהילה האמריקאית בהמשך. רק לאחר התבססות החברה מוקמים במקרה האמריקאי המוסדות הפוליטיים, מוסדות הממשל והמנהל. התחילה ברמה המקומית, לאחר מכן ברמת המדינה והמדינות שמוקמות חוברות שתהליך הדרגתי למסגרת הפדראלית הקרויה ארצות הברית. כל כוכב בדגל האמריקאי (כיום 50) מציין מדינה שהצטרפה לברית המדינות, שהפכה במהלך השנים למעצמה הגדולה והחזקה בעולם.

2. החברה היהודית בארץ ישראל היא המקרה השני. כאן בארץ ישראל ההתארגנות הראשונית היא על בסיס פוליטי (בניגוד למה שאמרנו באמריקה ששם, ההתארגנות היא על בסיס קהילתי). בארץ ישראל ההתארגנות הראשונית היא על בסיס המפלגות היהודיות שקמות מיד עם הגעת העליות הראשונות ארצה. לעניינו חשובה העלייה השנייה אשר בולטים מאנשים היוו החל מראשית התארגנות המפלגות במהלך שנות העשרים של המאה הקודמת (המאה ה-20) את המנהיגות שנשאה על כתפיה את ארגון היישוב כמסגרת חברתית, פוליטית של היהודים בארץ ישראל. בדרך להקמת המדינה היהודית ועיצוב דפוסי התנהלותה, למפלגות היה תפקיד מרכזי ובעיקר מפלגות הפועלים כשהבולטת ביניהם הייתה **מפא"י** על גלגוליה ובראשה **דוד בן-גוריון**. דוד בן-גוריון מילא במשך 43 שנים את התפקידים הבכירים ביותר בארץ ולאחר מכן במדינה בתקופת היישוב מכיבוש ארץ ישראל על ידי הבריטים במהלך מלחמת העולם הראשונה ועד סיום המנדט ב-15 למאי 1948 הונחה התשתית המוסדית הארגונית שאפשרה את הקמת המדינה כפי שהדברים משתקפים ברשימת התפקידים שאותם מילא בן-גוריון במהלך 43 השנים בפעל. כל תפקיד שמילא בן-גוריון שימש בידיו אמצעי להפוך את הגוף שעומד בראשו לגוף החשוב והמרכזי באותה התקופה:

- 1920-1935; מזכיר ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל.
- 1935-1948; יושב ראש הנהלת הסוכנות היהודית. (הממשלה של המדינה לפני הקמתה)
- 1948-1963; ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון. (** הוחלף על ידי משה שרת למשך יותר משנה מנובמבר 1953).

אם-כן, אנחנו מדברים על שתי חברות מהגרים הבונות מערכות דמוקרטיות על בסיס מוסדות וארגונים שונים, המתנהלים על בסיס כללי משחק שונים תוך שימוש בערוצי קשר שונים. בשני המקרים הוקמו מוסדות פוליטיים שזה הממשל,

אופיינו דפוסי היחסים בין המוסדות לאזרחים שזו הפוליטיקה, וכל זאת מתבצע באמצעות ערוצי קשר שזה המרכיב של התקשורת.

החברה היא נקודת מוצא להתארגנויות פוליטיות בהמשך, הצבענו על השוני בדרך שבה מתהוות שתי חברות דמוקרטיות שונות לחלוטין מתארגנות ובונות את המוסדות הפוליטיים שלהם כך שבכל אחת ואחת מהמדינות מאופיינת על ידי מוסדות פוליטיים שונים למרות העבודה שאנו מדברים כאן על שני מקרים בולטים של מדינות דמוקרטיות. חשוב להבין שאנו מדברים על שלושת המרכיבים שמופיעים בכותרת הקורס ובהם נעסוק במהלך הסמסטר: הממשל הפוליטיקה והתקשורת.

מצגת 3 (תקשורת פוליטית ופוליטיקה תקשורתית חלק א')

היום אנחנו נפגשים למפגש השלישי של הקורס במסגרתו נעסוק בשני מושגים; תקשורת פוליטית ופוליטיקה תקשורתית.

על פניו נראה שמדובר בשני מושגים שונים, בהמשך נבין שמדובר בשני צדדים של אותו מטבע. החלק הראשון של המפגש יעסוק במושג תקשורת פוליטית.

לאחר שאפינו בשיעור הקודם את שלושת התחומים ובאופן ראשוני גם חלק מן הממשקים המתקיימים ביניהם בשיעור זה נעסוק בשני המושגים שצוינו המקיימים ביניהם חיבורים שונים בין פוליטיקה ותקשורת. במחקרים רבים מתחום התקשורת נעשה שימוש חלופי בשני המושגים הללו לפעמים ללא הבחנה בין המשמעויות השונות שלהן. אנו נבצע הבחנה ברורה בין שני המושגים האלה תחת ההנחה שהמרחק ביניהם הולך ומצטמצם.

תקשורת פוליטית על פי החוקר קרל דויטש בספרו **THR NERVES OF GOVERNMENT** היא; "צירוף של כל פעולות הגומלין החברתיות וזרימת המידע הנוגעים למאמצים קולקטיביים וליחסי עוצמה" במילים אחרות תחת הכותרת של תקשורת פוליטית, אנו מתמקדים בהשפעות המגוונות של ערוצי התקשורת על תהליכים פוליטיים. כלומר, אופן העברת המידע והערוצים בהם נעשה שימוש כחלק בלתי נפרד מהליך הפוליטי. (**הגדרנו את הפוליטיקה כתהליך שעניינו קבלת החלטות של קולקטיב ביחס לסדרי עדיפויות שלו). במבט רחב יותר כשאנו מדברים על הצירוף תקשורת פוליטית אנו מתייחסים לערוצים הרב כוונים המקשרים את החברה עם המערכת הפוליטית.

אמצעי התקשורת, המדיה (כפי שאבחנו בשיעור הקודם בין אמצעי תקשורת לבין ערוצי תקשורת) שלדפוסי פעולתם על השינויים שחלו בהם נדון בחלק השני של המפגש תחת הכותרת פוליטיקה תקשורתית. אמצעים אלו שימשו ערוץ אחד בלבד מבין הגורמים המטווחים בין מרכיבי המערכת הפוליטית אך, שינויים תפיסתיים, ערכיים וטכנולוגיים, הפכו אותם בהמשך לערוץ התקשורת העיקרי הממלא בשנים האחרונות את פונקציית התקשורת ותיווך שבין מוסדות ומנהיגים פוליטיים לבין מרכיביה השונים של החברה. זאת כאמור על חשבון ערוצי התקשורת המסורתיים, בהמשך נאפיין את ערוצי התקשורת הפוליטית השונים תוך כדי הבחנה בין ערוצים מסורתיים (אלה שעמדו בבסיסה של התקשורת הפוליטית) לבין אלה המאוחרים, החדשים המאפיינים את הפוליטיקה התקשורתית. כאמור, קרוב לוודאי שהבחנה בין שני המושגים האלה במהלך הקורס עשויה לאבד מתוקפה ונדרש בהמשך דרכנו לשימוש באחד משני המושגים שעסקנו בהם. לצרכים לימודיים בלבד אני מתכוון לעמוד על ההבחנה ביניהם, בעיקר בהקשר הישראלי שבו בולטת התמורה במעמד של אמצעי התקשורת והפיכתם לערוץ התקשורת העיקרי על חשבון הערוצים הראשונים.

ערוצי התקשורת הראשונים בישראל, כבר מתקופת היישוב, התקופה שקדמה להקמת המדינה, ניתן למנות את הגורמים הבאים;

- המפלגות
- גופים חוץ-פרלמנטריים (התפתחותם קשורה לתקופה שלאחר הקמת המדינה)
- מוסדות השלטון הנבחרים
- המנהל הציבורי (ראשיתו קשורה באופן ישיר למוסדות שקיימים בתקופת היישוב)

למעשה אנו מדברים על המונח "המדינה בדרך" כל אותם מוסדות שמהווים את התשתית המוסדית הארגונית של המדינה מיד עם סיום המנדט.

בהקשר זה אמר ראש הממשלה הפלסטיני הקודם פאיד שבן גוריון ב14 למאי לא הקים את מדינת ישראל, לא היה צורך להקים המדינה הייתה קיימת כל התשתית המוסדית הארגונית הייתה קיימת מה שהוא עשה זה הכריז על הקמת. הגופים הללו כפי שציינו, מרכיבים את המערכת הפוליטית שהיא גם רשת תקשורת פוליטית שעל מאפיינה נעמוד בהמשך.

בהצגת הדברים נבחין בין תקופת היישוב לתקופת המדינה. עם זאת ראוי בתחילת הדרך להצביע על העובדה שהחברה היישובית על כל מאפייניה פעלה תחת שלטון המנדט הבריטי. השלטון הבריטי היה הריבון ואחראי על ניהול ענייניו של המנדט הבריטי בארץ ישראל או כפי שנקראה אז – פלסטין. המנדט הבריטי הוקם על ידי חבר הלאומים, המוסד שקדם לאו"ם, מוסד שהוקם לאחר מלחמת העולם הראשונה והתקיים עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. שלטון המנדט מסתיים ב15 למאי 1948. בהנחה שהריבון והאחראי, מי שנושא בנטל האחריות הכוללת, זה שלטון המנדט הבריטי. מוסדות היישוב שהוקמו פעלו כמסגרת פוליטית וולונטרית – פעלה על בסיס הנכונות של היהודים תושבי ארץ ישראל לקחת חלק בעשייה הפוליטית לטובת הקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל. כלומר ההשתתפות בחיים הפוליטיים בארץ ישראל מתבצעת מתוך רצון חופשי מצד אחד ומצד שני לכל אותם מוסדות אין את היכולת לכפות את החלטותיהם על התושבים היהודים בארץ ישראל. זאת משמעותה של מערכת פוליטית וולונטרית. התמונה משתנה עם הקמתה של המדינה והקמת מוסדותיה הריבוניים שניבנו כאמור על בסיס התשתי של המוסדות והארגונים שנבנו קודם לכן בתקופת המנדט. יחד עם השינויים והעדכונים שנדרשו עם היציאה לעצמאות מדינית. כל המוסדות שפעלו ביישוב במהלך תקופת המנדט הבריטי, המוסדות שנבחרו על ידי התושבים היהודים והן המוסדות של התנועה הציונית שפעלו בארץ, היו מוסדות ייצוגיים שנבחרו בבחירות דמוקרטיות. מוסדות התנועה הציונית ומוסדות היישוב היהודי בארץ ישראל כונו בשם כולל המוסדות הלאומיים. מערכת היחסים בין המוסדות הלאומיים ידעה עליות וירידות, אך ערב סיום המנדט הצליחו להתגבר על חילוקי הדעות ביניהם ולהקים את מוסדותיה הזמניים של המדינה.

	התנועה/ ההסתדרות הציונית	היישוב בארץ: "כנסת ישראל"
גוף נבחר (ייצוגי)	הקונגרס הציוני	אספת הנבחרים
גוף ביצועי	הנהלה הציונית משנת 1929 – הנהלת הסוכנות היהודית	הוועד הלאומי הוועד הפועל של הוועד הלאומי

הטבלה מצגייה בתמציתיות רבה את מערך מוסדות השלטון כפי שהתפתחו בתקופת המנדט. אנחנו מדברים על המוסדות של התנועה בציונית, תוך כדי הבחנה בין הגוף הנבחר לגוף הביצועי; הגוף הנבחר הוא הקונגרס הציוני, הגוף הביצועי הוא הנהלה הציונית והחל מ1929 משנה את שמה ומעמדה והופכת להיות הנהלת הסוכנות היהודית.

באשר למוסדות היישוב היהודי בארץ, אשר כונה בשם כנסת ישראל, הגוף הנבחר הייצוגי היה אספת הנבחרים כשהגוף הביצועי הוא הוועד הלאומי או הוועד הפועל של הוועד הלאומי כשזו קבוצה יותר מצומצמת מתוך הוועד הלאומי על מנת לאפשר לגוף הזה כושר פעולה או יכולת התמודדות מול הנהלת הסוכנות שהפכה להיות הגורם הפוליטי המשמעותי ביותר. הנהלת הסוכנות שבראשה עומד בן –גוריון בין השנים 1935-1948 היא למעשה הגוף הביצועי שהוביל את כל המהלכים להקמת המדינה ונקראה באותה תקופה – הממשלה של המדינה בדרך. בנוסף לגופים הללו פעלו ביישוב גופים סקטוריאליים גופים שייצגו סקטורים (חלקים שונים מתוך הציבור היהודי):

- מחנה הפועלים / תנועת העבודה – ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל
- התארגנויות עצמאיות (איכרים, פרדסנים, בעלי מלאכה, בעלי מקצועות חופשיים) – "המחנה האזרחי".

למוסדות הלאומיים וגם למוסדות הסקטוריאליים (בעיקר להסתדרות) התקיימו בחירות יחסיות ושרתו בהם נציגי המפלגות בהתאם לגודלן היחסי של סיעותיהן. מוסדות אלו לדעת פרופסור גל-נור מראשית דרכם ניתנים לאפיון כמרכז פוליטי, כמוקד של תקשורת פוליטית המהווה מוקד להזדהות היישוב כלפי פנים וכפלי חוץ כאחד של ישות פוליטית מתהווה שעשתה באותה תקופה את צעדיה הראשונים בדרך לבניית התשתית היהודית מוסדית של המדינה היהודית לעתיד לבוא.

מן הדברים שצוינו מתברר תפקידם המרכזי של המפלגות כערוצי תקשורת ראשוניים וכמי שנשאו בעיקר הפעילות הפוליטית כך שהפכו למרכיבים היותר משמעותיים הן של המערכת הפוליטית והן של רשת התקשורת הפוליטית המתהווה. המפלגות מעבר לתפקידיהן הפוליטיים והחברתיים שימשו ערוצי תקשורת עיקריים בין האוכלוסייה היהודית המתגבשת בארץ לבין מוסדותיה הנבנים. המפלגות מילאו תפקיד מרכזי בתהליך בינוי האומה שנמשך גם לאחר הקמת המדינה. מרבית המפלגות על מנת להעצים את השפעתן, ייסדו עיתונים ומנגנונים נוספים להפצת משנתם הפוליטית לדוגמא; הוצאת ספרים, ארגוני ספורט (ארגון הספורט בין הידועים במדינה עד היום הוא ארגון **הפועל** שהוא תוצר של תנועת העבודה), תיאטרות (**תיאטרון האוהל** , שכבר לא קיים היום, היה תיאטרון שהוקם על ידי מפא"י), הוצאת ספרים שקיימת עד היום אבל ראשיתה כמוסד להפצת מידע ופרסומים אידיאולוגיים על ידי מפא"י היא הוצאת הספרים **עם עובד**. כך שאנו רואים שהמפלגות שהופכות להיות ערוצי התקשורת העיקריים בתקופת היישוב וגם בשנותיה הראשונות של המדינה פועלות על מנת להרחיב את השפעתן באמצעות שורה של אמצעי תקשורת או אמצעים תרבותיים וכל זאת לצורך הרחבת תחומי פעולתן וגידול מספר התומכים בהם. על חלקם ותפקידיהם של המנהל הציבורי וקבוצות חוץ פרלמנטאריות או כפי שנהגו לכנותם קבוצות אינטרס נעמוד בהמשך הקורס.

מצגת 4 (תקשורת פוליטית ופוליטיקה תקשורתית חלק ב')

בחלק השני של המפגש אנו עוסקים במונח פוליטיקה תקשורתית. פוליטיקה תקשורתית משמעותה התנהלות אמצעי התקשורת על פי כללי המשחק של הפוליטיקה. כלומר כאן בשונה מהעיסוק בתקשורת הפוליטית וערוציה, המיקוד הוא באמצעי התקשורת המושפעים, לדעת פרופסור **גדי וולפספלד** מהתהליכים הפוליטיים. התהליכים הפוליטיים לטעמו משפיעים בדרך כלל על ייצור החדשות, באמצעי התקשורת, יותר מאשר החדשות שמשפיעות על התהליכים הפוליטיים. כלומר הוא מעניק בחיבור הראשון שלו משנת 1997 מעמד עדיף לתהליכים הפוליטיים על התהליכים התקשורתיים. בספרו המאוחר יותר משנת 2004 טוען הפרופסור כי יש להתייחס להשפעת התקשורת על התהליך הפוליטי כאל מעגל שבו שינוי בשדה הפוליטי מוביל לשינוי בשדה התקשורת אשר מייצר בתורו השפעה על התהליך הפוליטי. כלומר, יש כאן פעולה מעגלית שעליה מתעכב פרופסור וולפספלד בחיבור המאוחר שלו כך שיש קשר ישיר בין שינויים בשדה התקשורת לשינויים בשדה הפוליטי ושניהם פועלים בצורה מעגלית – בשונה מההבחנה הראשונית שלנו שביחס אליה קיימת העדפה למרכזיות של התהליכים הפוליטיים שמשפיעים על התהליכים בשדה התקשורת.

ברצוני אם-כן לבחון השערה זו ביחס למקרה הישראלי שהוא חלק ממגמה אוניברסאלית שמתחילה לקרום עור וגידים החל משנות השישים. שנות ה-60 במדינת ישראל, חל שינוי במעמדן ובעוצמתן של **מפלגות ההמון** ("מפלגת המון"- מפלגה שמגויסת לכל אורך התקופה בין מערכת בחירות אחת למערכת אחרת, זו מפלגה שמקיימת פעילות שוטפת ולא מתעוררת רק ערב מערכת בחירות כזו או אחרת). **מפלגת ההמון הבולטת בישראל היא מפא"י** ומפלגה זו נפגעה קשות החל מראשית שנות ה-60 מהשלכותיה של **פרשת לבון** שחוללה בקיעים עמוקים במפלגה, עד לפרישתם של דוד בן-גוריון שהיה מייסדה ומקימה ומנהיגה למשך שנים ארוכות ואישים מרכזיים נוספים מקרבה. אמרנו שראשיתו של התהליך הוא בראשית שנות ה-60 על רקע פרשת לבון, אם פרשת לבון הייתה ראשיתו של התהליך הרי;

- מאז מלחמת ששת הימים המערכת הפוליטית מתקשה למצוא מענה לבעיה המרכזית בישראל וזו בעיית הביטחון והשלום. הדבר הגיע לשיאו בשבר שנוצר בעקבות המחדל של מלחמת יום הכיפורים ב-1973 שבר שבא לידי ביטוי בירידה משמעותית של אמון הציבור בהנהגתו ולעניינינו חשוב להדגיש שבתקופה זו המפלגות מאבדות את מעמדן ואת יכולתן למלא את הפונקציות הבסיסיות שלהן.
- על הבמה עולה קבוצות אינטרס חדשות היוצרות ערוצי נגישות חלופיים לשלטון.
- גם העיתונות המפלגתית המזוהה עם המפלגות מאבדת את הבכורה לטובת העיתונות העצמאית.
- המפלגות הפכו למסגרות רופפות ובהמשך השתנה מעמדן והן הפכו מהתארגנויות וולונטריות לגופים שפעולותיהם מוסדרות בחקיקה.

נקודת המפנה בתחום התקשורת גם היא מתוארכת לפרשת לבון באמצע שנות ה-60. בנקודת זמן זו התקשורת הפרטית ובעיקר העיתונים העצמאיים הופכת מעיתונות מגויסת ולעיתים מתגייסת לעיתונות הפועלת על פי דגם האחריות החברתית, דגם שהציב אותה בעמדה של שחקן המנסה להשפיע ישירות על מוקדי קבלת ההחלטות הבכירים ביותר במדינה. מעורבותם ההולכות וגוברת של הבולטים מבין העיתונים העצמאיים; 'הארץ' ו'מעריב' בסוגיות ביטחוניות ובסוגיות חברתיות-אזרחיות תוך כדי נקיטת עמדות נוגדות הפרטה והעצימה את הדיון הציבורי בישראל משנות ה-60 והילך.

שורה של התפתחויות שהראשונה שביניהם היא פרשת כפר כאסם בעקבות מבצע קדש הרג אוכלוסיה, תושבים, אזרחים ערבים מכפר כאסם עם תחילת מבצע קדש ולאחריה העימות הבולט בין העיתונים במהלך פרשת לבון, בהמשך העמדה הבלתי פשרנית של עיתון 'הארץ' ערב מלחמת ששת הימים בדבר העברתו של לוי אשכול מתפקיד שר הביטחון והחלפתו במשה דיין.

כמו גם העיסוק המסיבי של העיתונים הללו בצורך להסדיר מחדש את היחסים בין התקשורת והממסד הפוליטי לאחר מלחמת יום הכיפורים, הפכו את העיתונים האלה לכלב השמירה העיקרי של הדמוקרטיה הישראלית ולבמה המרכזית שעליה התקיימו דיונים ציבוריים בסוגיות המפתח שהעסיקו את מדינת ישראל. אמצעי התקשורת העצמאיים ובעיקר העיתונים שצינונו קודם לכן לא נרתעו מאימוץ עמדות ביקורתיות כלפי המערכת הפוליטית.

כיום בהכללה רחבה, ניתן לקבוע כי חלק מהפונקציות הבסיסיות של ערוצי התקשורת הראשוניים, כתיווך בין הציבור למערכת הפוליטית, את הפונקציות האלו נטלו על עצמן אמצעי התקשורת. אמצעי התקשורת משמשים מעין רשות רביעית הפוקחת עין על המערכת הפוליטית ומבקרת ללא הרף את התנהלותה ועשייתה. אמצעיים אלה מספקים במה לשיח הפוליטי והציבורי אך מתפקדים גם כגורמים המנסים להשפיע על תהליכי קבלת החלטות, על סדרי העדיפויות ולעיתים גם כשותפים לתהליכים אלה. באופן זה הפוליטיקה זקוקה לתקשורת, באופן זה אנו מדברים על אמצעי התקשורת, ואמצעי התקשורת זקוקים לפוליטיקה כספק עיקרי נשל חדשות ואירועים. אפשר המידה רבה לאפיין את ההתנהלות הזו

כהתנהלות סימביוטית לכל צד יש אינטרס לקיום מערכת היחסים הסימביוטית הזו.

אם-כן אנו עדים לתהליך שבו עקב תהליכים פוליטיים-חברתיים אמצעי התקשורת ההמונים בישראל ובראשם העיתונים העצמאיים, הפרטיים, משנים את תפקידם או יותר נכון סופחים לעצמם את פונקציות התקשורת בהקשר של ערוץ תקשורת שמחבר או מתווך בין אזרחים ובין מוסדות השלטון.

מסקנה בלתי נמנעת: כיום לאור ההתפתחויות הללו והתפתחויות נוספות, אמצעי התקשורת בפועל הופכים לשמש כערוצי התקשורת הפוליטיים ומחליפים בתפקידם זה את הערוצים הראשונים. אם כן, ערוצי התקשורת המסורתיים מפנים את מקומם לערוצי תקשורת חדשים ומכאן שאין מקום יותר להבחנה בין שני המושגים שהתייחסו אליהם בנפרד.

חיבורים רבים שעוסקים בפוליטיקה תקשורתית בפועל מטפלים בתקשורת פוליטית ולהפך כך שלטובת המשך דרכינו בקורס הנוכחי אנחנו נדבר על תקשורת פוליטית שכוללת בחובה את שתי הפונקציות שעליהן למדנו.

מצגת מספר 5 (ערוצי התקשורת הפוליטית א': המערכת השלטונית - חלק א')

במהלך ארבעת המפגשים הראשונים עסקנו בעיקר בהבהרת מושגים בסיסיים ביחס לממשק בין שלושת תחומי הידע שבהם אנו עוסקים והנחנו תשתית רעיונית מושגית שתאפשר לנו את העיסוק המעמיק יותר בסוגיות המפורט בסילבוס בהמשך דרכנו.

במפגש הנוכחי נתמקד בשני ערוצי התקשורת הפוליטיים הראשוניים המסורתיים;

1. הממשלה – הכוונה לממשלה נבחרת כלומר החלק הנבחר מתוך הממשלה.

2. המינהל הציבורי.

בחלק הראשון של המפגש נתמקד במוסד הביצועי הנבחר שזאת הממשלה ותהליך הפיכתה למוקד העוצמה העיקרי במדינה. בחלק השני נתמקד בממשל שהוא מרכיב הן את הממשלה והן את הגוף הביצועי – המינהל הציבורי. המנהל הציבורי היווה ערוץ תקשורת בפני עצמו בשל ריבוי התפקידים המרכזיים שהוטלו עליו בתקופת מעמדה הדומיננטי של הממשלה שהלך והתחזק עם התרחבות תחומי פעולתה של המדינה.

הממשל מורכב ממוסד נבחר ומגופים מקצועיים האמורים לשרת יחדיו את האינטרסים של החברה, את האינטרסים של המדינה.

המערכת השלטונית (הממשל)

- הממשלה הנבחרת – קביעת מדיניות
- המנהל הציבורי – הוצאת המדיניות לפועל

חלוקה של המוסדות שנכללים במסגרת של המערכת השלטונית או כפי שקראנו לזה – הממשל
זאת **הממשלה הנבחרת והמנהל הציבורי**.

אם-כן לחלק שעוסק בממשלה.

ציינו במפגש הקודם שהמוסדות הלאומיים על מרכיביהם הייצוגיים והביצועיים היוו את מוסדות השלטון של מה שקראנו המדינה בדרך. כל אותו תהליך שעוסק בהכנה ובהבניה של המוסדות לקראת הקמתה של המדינה. מוסדות אלו, ערב הקמת המדינה, שימשו את הבסיס להקמתם של מה שקרוי בשפה המקצועית **מוסדות המדינה הזמנית**. המוסדות האלו פעלו החל מתחילת **אפריל 48'** ועד לבחירות הראשונות שהתקיימו **בינואר 49'**. המוסדות האלו רק שינו את שמותיהם **ב15 למאי**;

• **גוף ייצוגי (פרלמנט) – מועצת העם** שינתה את שמה ל**מועצת המדינה** (37 חברים)

• **גוף ביצועי (ממשלה) – מנהלת העם** שינתה את שמה ל**מנהלת המדינה** (13 חברים).

אם אנחנו רוצים להבחין בין שני הפרוייקטים האלו כפי שנודעו אז נוכל להדגים זאת אם ניקח למשל את טקס הכרזת המדינה ב**14 למאי 48'** יום שישי אחר הצהריים; הנשיאות שיושבת עם בן-גוריון ליד שולחן הנשיאות זאת מנהלת העם/המדינה הממשלה הזמנית והקהל בפניו בן-גוריון קורא את הכרזת העצמאות הוא הקהל שמורכב מחברי מועצת העם שהופכים להיות באותו מעמד מועצת המדינה.

אם כן, ניתן לקבוע במידה רבה של וודאות שמועד הקמת המדינה היווה אירוע משמעותי בכל הקשור להתנהלותם של מוסדות השלטון הנבחרים. אם עד להקמת המדינה הם ריכזו בידיהם את המאמצים

הלאומיים להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל במסגרת המאבק הפוליטי נגד ממשלת המנדט הבריטי וגורמים בינלאומיים נוספים או כחלק מהתמודדות על הביטחון הפיזי של הישוב מול ערבי ארץ ישראל.

הרי הקמת המדינה, לפי פרופסור **יצחק גל-נור**, מאפשרת מתיחת קו ברור בין קהילה פוליטית; **"מתיחת קו ברור בין קהילה פוליטית של תנועה לאומית החותרת לעצמאות לבין המסגרת הריבונית של**

המדינה, עם הקמת המדינה הושגה המטרה העיקרית של התנועה הצינונית"

הקמת המדינה הייתה המטרה העיקרית של התנועה הצינונית, לא כמטרה סופית של התנועה אלא הראייה שהמדינה אמורה לשמש כאמצעי הטוב ביותר והבדוק ביותר לקליטתו של מרבית העם היהודי בארץ ישראל. השינוי החשוב ביותר מבחינתנו, אם הקמת המדינה, הוא השינוי העקרוני בתפקודם של המוסדות הנבחרים כערוצי תקשורת פוליטיים. המוסדות בתקופת היישוב, המוסדות הנבחרים, התמקדו דרך תהליכי בינוי חברתיים, תרבותיים ופוליטיים תוך גישור על שורה ארוכה של פערים רבים בתוך החברה היהודית בארץ ישראל בריכוז מאמץ לטובת הקמת המדינה היהודית.

עם השגת המטרה הזו, והפיכתם למוסדות של מדינה ריבונית לכל דבר ועניין, השתנו תפקידיהם ואופן תפקודם. כערוצי תקשורת פוליטיים מוסדות אלה נדרשו להמשיך ולגייס תמיכה לטובת המשימות הלאומיות של המדינה בשנים הראשונות לקיומה, אך מהר מאוד אימצו דפוסי פעולה של שתי רשויות שלטוניות כפי שהתקיימו במדינות דמוקרטיות אחרות.

רשויות שלטוניות במדינת ישראל

- הרשות המבצעת – ממשלת ישראל
- הרשות המחוקקת – הכנסת

מן הראוי לציין שהרשות המחוקקת שהיא הכנסת אינה עסוקה רק בחקיקה בלבד, **תפקיד מרכזי נוסף של הכנסת הוא בביצוע פיקוח ובקרה על התנהלותה של הממשלה**.

הממשלה מצידה לא רק מקבלת החלטות על ביצוע המדיניות אלא, במקרה הישראלי, היא ממלאת גם פונקציה של רשות מחוקקת בתוקף העובדה שמרבית החוקים שבסופו של דבר שהכנסת מאשרת מקורם ביוזמות ממשלתיות ולא דווקא ביוזמותיהם העצמאיות של חברי הכנסת.

(בהמשך נתמקד בממשלה כגוף הנבחר הביצועי ועל הכנסת נדבר במפגש פרונטאלי).

היפוך היוצרות בין הממשלה ובין הכנסת כלומר, העובדה שהכנסת גם עוסקת בבקרה על פעולותיה של הממשלה בו בזמן שהממשלה היא זו שמעורבת במידה רבה בחקיקה. היפוך היוצרות הזה הופך את תפקידים של שני המוסדות האלו הרבה יותר מורכבים. אין כאן חלוקה ברורה בין שתי הרשויות, יש כאן עירוב תחומים שהמעקב אחרי הפעילות של שתי רשויות השלטון האלו עושה את הסיפור הרבה יותר מורכב ומעניין.

לעניינו בחלק זה, חשוב להדגיש את תפקודה של הממשלה על רקע המציאות שנוצרת עם הקמתה של המדינה.

המוסדות הזמנים הם מוסדות שממונים – לא מוסדות שנבחרים. בתוקף הנסיבות ולאור העובדה שפורצת מלחמה שעות ספורות לאחר הקמת המדינה ומתוך ידיעה שזה מה שהולך לקרות, התקבלה שורה ארוכה של החלטות שמשמעותם מינוי של בעלי תפקידים הן לרשות המבצעת והן לרשות החוקקת מראש על בסיס חלוקה פוליטית שעקרונותיה סוכמו קודם לכן. חשוב לזכור שמדובר בגופים ממונים ולא בגופים נבחרים. המדינה נולדת לתוך מציאות מאוד מרוכבת, מעבר לזה שהבריטים שעוזבים את הארץ משתדלים להשאיר כאן מצב כאוטי ככל האפשר, המערכת השלטונית שמתכוננת לרגע הזה מצליחה לעמוד בעומס המשימות ולמעשה יום לאחר שהמדינה מוקמת היא נמצאת במלחמה על עצם קיומה – אתגר שמעמיד את הישוב היהודי ביומו הראשון בפני מצבים כמעט בלתי אפשריים, למרות העובדה שהאריכו מראש כיצד יראה המעבר הזה ממנדט למדינה ריבונית שכולל בחובו את היציאה של הבריטים ותחילת של מלחמה נגד הצבאות הסדירים של מדינות ערב. היכולת של המדינה להתמודד עם האיום הקיומי בהינתן התנאים שזה עתה תיארונו, נובעת מתהליך התכוננותה הממושך קודם לפרוץ המלחמה.

בנוסף לכך, בזירה הפנימית, החברה היישובית שידעה שורה ארוכה של מאבקים פנימיים (מאבקים שהגיעו לכדי אלימות, מקרים של רצח פוליטי והתפרצויות עד לסף של מלחמת אחים) לא הצליחה למתן את היריבויות הקיימות והעימותים למרות המלחמה מול האויבים החיצוניים, העימותים בקרב החברה היהודית הגיעו לשיא במחצית השנייה של שנת 1948. כלומר, בעיצומה של מלחמת העצמאות עמדה המערכת הפוליטית בנוסף לאיומים מבחוץ בפני אתגרים מפנים בעלי פוטנציאל להרס פנימי עד כדי מלחמת אחים.

למעשה הגענו לתחילתה של מלחמת אחים על רקע הטבעתה של ספינת הנשק ומפעילים אלטלנה. לשמחתנו, הודות לתבונתו הפוליטית של מנחם בגין מלחמת אחים זו שעמדה כבר בשלביה הראשונים פסקה עוד לפני שהיא התפשטה למקומות נוספים בארץ.

המבחן הזה, כמו מבחנים נוספים, שבהם התנסתה הממשלה במחצית השנייה של שנת 48' עסקו בלגיטימציה של מוסדות המדינה הזמניים. נקודה זו חשובה מכיוון שיש צורך במתן לגיטימציה למוסדות ממונים ולא נבחרים. מאבקי הכוח שרובם התמקדו במאבק על היכולת להפעיל כוח מזוין במדינה או מאבק על הבלעדיות בשימוש בכוחה הצבאי של המדינה אלא הם המאבקים שאיתם מתמודדת המדינה בחצי שנה הראשונה ובהצלחה מרובה. ניתן לומר שהיכולת לפקח על כוח צבאי היה אחד המבחנים החמורים ביותר שאיתם התמודדה המדינה בראשיתה דרכה. שאנו אומרים מדינה אנו מתכוונים לממשלה שמורכבת מ-13 שרים ("ג") שממונים על כל ענייני המדינה, אלה הם האנשים שמהווים את הממשלה (הממונה בשלב זה) שתפקידם להתמודד עם שורה ארוכה של אתגרים כפי שציינו מבית ומחוץ.

בשנים הראשונות לאחר המלחמה, שמסתיימת בהצלחה, המדינה בראשות הנהגתה הפוליטית משיגה את המטרות שמוגדרות על ידי הנהגה הפוליטית הנבחרת. מדינת ישראל למרות כל הסיכונים מצליחה להשיג את המטרה העיקרית שהוצבה בפניה היא הצליחה לשנות את מפת החלוקה והצליחה להוסיף לשטחה למעלה משליש משטחה שלא נכלל במסגרת המדינה על פי תכנית החלוקה.

****** תכנית החלוקה הציבה בפני הנהגה המדינית סימני שאלה רבים באשר ליכולתה של המדינה להתמודד או להתקיים בגבולות האלו אבל ביציאה למלחמה ההנחיה הפוליטית המפורשת היא להרחיב את השטח ככל האפשר על מנת לצמצם לעתיד לבוא את הסיכונים הביטחוניים.

כשהמדינה מסיימת את המלחמה ונחתמים הסכמי שביתת הנשק עם המדינות ערב השונות, מפת המדינה גדולה בשליש מהשטח המקורי שיעוד לה ולכן במידה רבה זו הצלחה למרות המחיר הכבד שמדינת ישראל שילמה במלחמה הזו. ולכן עם המחיר הזה שהוא מחיר כלכלי חברתי כבד מאוד המדינה צריכה להתמודד בתקופת השנים הראשונות שלאחר המלחמה.

תוצאות המלחמה שאיתם המדינה צריכה להתמודד:

- אבדות בכוח אדם בסדר גודל של אחוז מהאוכלוסייה – כ-6,000 אזרחים וחיליים מתוך למעלה מ-600,000 אנשים. צריך לזכור שאחוז את מהאוכלוסייה אולי נשמע מעט אך זה אובדן גדול לחברה קטנה שסופגת אבידות גדולות חלקן הגדול של חיילים (שני שלישי) והשאר אזרחים(שליש).
- פשיטת רגל כלכלית מוחלטת ("תכנית הצנע") - ננקטה מיד לאחר המלחמה הייתה התכנית הכלכלית שנועדה לשקם את המדינה מפשיטת רגל).
- הצפת המדינה בעלייה חדשה והצורך בקליטה – מיליון עולים חדשים במהלך 4 השנים לאחר סיום מלחמת העצמאות, בין 49' ל-53' מגיעים לארץ כמיליון עולים חדשים – הרבה יותר

ממספרם של היהודים שחיו בארץ עם סיום המלחמה. הקליטה העצומה הזאת משפיעה על היכולת של המדינה לבצע את אקט הקליטה לאור העובדה שהמדינה נמצאת בפשיטת רגל כלכלית מוחלטת.

- **קיומו של מיעוט ערבי גדול בתוך שטח המדינה היהודית – איך מתמודדים עם מיעוט ערבי בסדק גדול של עשרים אחוז?**

נדרשת הנהגה בעלת יכולת לקבל החלטות כואבות על מנת לקדם את המדינה נוכח המצב שסורר עם סיום המלחמה. יש צורך להבין שמי שמוביל את המהלכים האלו זאת הנהגה פוליטית – הממשלה הנהגה הנבחרת שמוטל עליה עול עצום. ניהול ענייני המדינה בסיטואציה המורכבת ובעייתית הזאת יש לה השלכות על בעיות שמדינת ישראל מתמודדת איתם היום.

לאור העובדה שהמדינה נאלצה להתמודד עם האתגרים האלו, היא הייתה חייבת להתבסס בתקופה הראשונית כמוסד הפוליטי בעל העוצמה הרבה ביותר, למען עיצובה של מדינה חדשה, מדינה על בסיס אותם עקרונות שמזכיר בן-גוריון במהלך קריאתה של הכרזת העצמאות; מדינה שבמאפיינה היא מדינה דמוקרטית (אם כי מונח זה לא מוזכר במגילת העצמאות), מדינה יהודית במובן שמדובר כאן במדינתו העצמאית של העם היהודי – לאחר 2000 שנות גלות. השלטון הנבחר פועל ממרץ '49 (הבחירות התקיימו בינואר '49 וממרץ מתחילה לתפקד הממשלה הנבחרת הראשונה). גם ממשלה הזו שכבר יש בסיס לגיטימי לפעולתה כממשלה נבחרת, לא נחסכו מאבקים רבים בין הגופים הפוליטיים שפעלו במדינה. הממשלה מוצאת את עצמה בשורה ארוכה של מאבקים לצורך ביסוס סמכותה ולמניעת היווצרותם של תקדימים שהימנעו ממנה לבצע את תפקידה על פי תפיסת עולמם. יש לזכור שעם הבחירות לכנסת הראשונה שנקראה – האסיפה המכוננת, מתוך כוונה שהגוף הנבחר הזה ישמש כגוף שיקבל את החוקה הראשונה של המדינה היהודית.

בסופו של דבר החוקה לא נחקקה והאסיפה המכוננת הופכת להיות – הכנסת הראשונה. ניתן לראות שבכנסת הראשונה מתמודדים על תמיכת הציבור גופים, שבתקופה שקדמה להקמת המדינה פרשו ממרות המוסדות הפוליטיים הוולנטריים של היישוב. יוצאי האצ"ל (ארגון צבאי לאומי) ויוצאי הלח"י (לוחמי חירות ישראל) שפעלו נגד אינטרסים מובהקים של הנהגת היישוב תוך כדי הפעלת נשק. הרי האנשים האלו עם הבחירות לכנסת הראשונה מתעלים את המאבק שלהם לערוצים פרלמנטריים. יוצאי האצ"ל והלח"י (בחלקם הגדול) מתאגדים תחת הנהגתו של בגין במפלגה חדשה בשם – חירות שהופכת להיות בהמשך מפלגת האופוזיציה הגדולה במדינת ישראל.

נוצרים כללי משחק פוליטיים מאוד ברורים של אופוזיציה – קואליציה אבל תוך כדי תיעול המאבקים האלו לערוצים פרלמנטריים ולא באמצעות פנייה לשימוש בכוח פיזי.

לאחר שורה של משברים מתבססת מערכת שלטונית לגיטימית, דמוקרטית במאפיינה ובעלת קושר היגוי. הגדרתו של פרופסור יצחק גנור למונח כושר היגוי;

" היכולת של המערכת הפוליטית להבטיח את הישרדותה, להשקיע בחינוניות העצמית שלה, להסתגל לשינויים בסביבתה ולעצב מדיניות על בסיס קבלת החלטות מחייבות".

מדובר כאן בהגדרה מאוד ברורה בכל מה שקשור לדרך שבה המדינה צריכה להתנהל כולל הבחנה ביחס לתפקידה.

במונחים של ימינו את המונח כושר היגוי מחליף במידה רבה המונח משילות. לאחרונה התקבל חוק שנועד לשפר את המשילות במדינת ישראל כשאחד מסעיפיו הוא העלאת אחוז החסימה. היכולת לשלוט זאת המשילות, יכולת זאת נעשתה במהלך השנים מוגבלת ולכן נדרשים אמצעי תיקון כחקיקה, אמצעים שנועדו לאפשר משילות יעילה יותר נוכח שורה ארוכה של שינויים בדרך שבה מתנהלת המערכת הפוליטית. חלק ממרכיביה של המערכת הפוליטית משמשים כערוצי תקשורת פוליטית שהם ערוצי תקשורת רב כיוונים המקשרים את החבריה על כל חלקיה עם המערכת הפוליטית.

לסיכום:

השוני העיקרי בתפקודם של מוסדות אלו, לפני ואחרי הקמת המדינה, נובע באופן זרימת המידע; אם בתקופה שקדמה להקמת המדינה ערוצי התקשורת של מוסדות השלטון הנבחרים אכן היו רב כיוונים אז לאחר התייצבות המערכת השלטונית הופכת התקשורת לחד כיוונית כלומר מהממשלה לשדרות החברה השונות. לחלל שנוצר נכנס המנהל הציבורי כערוץ תקשורת חלופי.

מצגת מספר 6 (ערוצי התקשורת הפוליטית א': המערכת השלטונית – חלק ב')

במפגש הזה נעסוק במנהל הציבורי, נאפיין אותו ונתייחס אליו כאל ערוץ תקשורת פוליטי מאוד מרכזי בחייהן של דמוקרטיה מערבית.

המקרה האמריקאי והצרפתי ממחישים לנו את חשיבותו של המנהל בציבורי. דוגמא ראשונה – אמריקאית:

בארה"ב למעלה מ-300,000 בוחרים נשיא אחד בלבד. הנשיא הוא האיש היחיד שנבחר ברמה הלאומית. הנשיא הוא זה שממנה א סגנו, את המזכירים השונים (מזכיר המדינה) בארץ מכונה שר החוץ האמריקאי). המזכירים ממונים ישירות על ידי הנשיא והם כולם חברים בקבינט הנשיאותי.

לתפקידי המזכירים ממונים אנשים קרובים לנשיא או אנשים בעלי כישורים מיוחדים שהנשיא צריך אותם לצורך יישום וביצוע המדיניות שהנשיא מחליט. המזכירים הם אנשים נטולי אג'נדה פוליטית בשונה לחלוטין מהמקרה שלנו שבו כל שר בממשלה הוא חבר מפלגה או ראש מפלגה ויש לו אג'נדה פוליטית משלו שלא תמיד עולה בקנה אחד עם האג'נדה של ראש הממשלה שעומד בראש הפירמידה. במקרה האמריקאי כולם חייבים ל"שדר על גל אחד" הגל שקובע הנשיא.

יום לאחר שנשיא חדש נכנס לתפקידו אלפי פקידים בכירים חייבים להגיש את התפטרותם. הם מגישים את התפטרותם לאור העובדה שהם מונו על ידי הנשיא הקודם. ברגע שנכנס נשיא חדש הוא מעוניין באנשים משלו שיימצאו בעמדות המפתח על מנת הוא יוכל לקדם את מדיניותו.

אותו דבר לגבי השגרירים האמריקאים ברחבי העולם – השגריר לא מייצג את ארה"ב הוא מייצג את הנשיא וכשהנשיא מתחלף מתחלפים גם השגרירים.

כל המנהל הציבורי האמריקאי, על שולחותיו השונות, הם מינויים של הנשיא והם מחויבים לו.

בדרך זו הנשיא יודע שהוא יוכל לקדם את המדיניות שהוא מאמין בה ללא כל מכשול בירוקראטי.

הנשיא בארה"ב הוא גם המפקד העליון של הצבא. הסמכות האזרחית היא זו שמפעילה את הצבא ובלא מעט מקרים נשיאים פיתרו קצינים בכירים שלא פעלו לפי קווי ההנחיה הנשיאותי. הנשיא הוא זה שמאציל מסמכיותו לדרג הביצועי והם חייבים שהוצאת מדיניותו לפועל.

המנהל הציבורי במקרה האמריקאי הוא זרוע הביצוע של הדרג הנבחר – הנשיא.

דוגמא שנייה – צרפת:

צרפת היא דוגמא של מנהל ציבורי חזק, מושרש, מנהל ציבורי שבעיות משבר פוליטית נטל על עצמו את נטל הנהגת המדינה שעה שהפוליטיקאים לא היו מסוגלים לקבל את ההחלטות.

הדוגמא הבולטת היא סוף דרכה של הרפובליקה הרביעית לפני שהגנרל דגול השתלט על השלטון באמצעות הצבא והקים את הרפובליקה החמישית. בתקופה שלפני שדגול ביצע את הפיכה, כשמשך הכהונה הממוצע של ממשלה היה בין שמונה לתשעה חודשים, מי שניהל את עניינה של צרפת (בצורה סבירה) אלה לא היו הפוליטיקאים אלא אנשי המנהל הציבורי, בעלי התפקידים הבכירים שלקחו על עצמם את האחריות וניהלו את עניינה של המדינה.

עובדה זו חשובה כיוון שבצרפת הושם דגש רב על הכשרת האנשים לתפקידים בכירים במנהל הציבורי. האוניברסיטאות הטובות ביותר בצרפת הן אלו שעוסקות בלימודי ממשל ומנהל. אנשים שמסיימים את בתי הספר היוקרתיים האלה משתלבים מהר מאוד בתפקידים ביצועיים בממשלה ועולים בסולם התפקידים. כשאנחנו בודקים חלק גדול מהנהגה הפוליטית בצרפת הם אנשים שבאו במקורם מהדרג הביצועי, אנשים שיש להם ניסיון ויכולת ביצוע, הם אלה שנוטלים על עצמם את נטל ניהולה השותף של המדינה כמובן על פי הנחיותיהם של הפוליטיקאים. כשהפוליטיקאים הנבחרים נחלשים, למרכז הבמה נכנסים האנשים הבכירים של המנהל הציבורי ולוקחים על עצמם את האחריות של ניהול ענייני המדינה השותפים.

המנהל הציבורי – ישראל

• הזרוע הביצועית של גוף השלטון הנבחר

- תפקיד מרכזי בעיצוב המערכת החברתית והמערכת הפוליטית בשנותיה הראשונות של המדינה.

במקרה הישראלי, בשל נסיבות הקמתה של המדינה (כפי שצוין במצגות קודמות), נועד למנהל הציבורי תפקיד מרכזי בעיצוב המערכת החברתית והפוליטית כאחד מהשלב של הקמת המדינה דרך המלחמה דרך התקופה המיידית של לאחר הקמת המדינה וכמובן גם בהמשך. המנהל הציבורי הישראלי הועמד בשורה ארוכה של מבחנים בעיות משבר אלו ועל הדרך שבה הוא מתמודד נדבר במהלך המפגש.

מהשלב בו המנהל בציבורי או הבירוקרטיה מבסס את מעמדו, לאחר תקופת מעבר קצרה בעקבות מלחמת העצמאות - תקופה שבמהלכה בפועל, הצבא כמי שהיו לו את היכולת, המשאבים, כוח האדם נשא בנטל המשימות הלאומיות בראשית דרכה של המדינה. היו אלה מטלות אזרחיות במאפיינים שלהן אבל תוך תקופה קצרה כשמתבסס המנהל הציבורי, התפקידים והמטלות מוטלות על גופי הביצוע האזרחיים. בנקודת הזמן הזאת הבירוקרטיה/המנהל בציבורי מעבר למה שהוא מופקד עליו הופך להיות ערוץ תקשורת פוליטי דומיננטי אך לא בלעדי כיוון שבתקופה הזאת (שנות החמישים) עדין יש תפקיד מרכזי לערוצי התקשורת הפוליטיים המפלגתיים שעליהם נדבר במפגש הבא. היכולת של הערוצים הבירוקרטיים יחד עם ערוצים מפלגתיים וערוצים סקטוריאליים שונים משפיעים באופן ישיר על יציבותה וכושר תפקודה של המערכת הפוליטית בכללותה שעה שהיא מבצעת את צעדיה הראשוניים.

הצבענו על העובדה שמערכת מפגינה רמה רבה של יציבות, מערכת הבירוקרטיה בשילוב עם ערוצי תקשורת פוליטיים וערוצים סקטוריאליים נוספים וכעת נדבר על מספר סיבות שחברו לכך

הגורמים להשפעת הערוצים הבירוקרטיים:

- ריבוי המשימות שהוטלו על המנהל הציבורי בתוקף הנסיבות ההיסטוריות שהציבו את המנהל בציבורי במרכז העשייה המדינית-ממלכתית, זו שמנסה להתנער מתפיסות עולם תנועתיות-מפלגתיות. (ולכן אין יותר פלמ"ח ואין יותר כוחות שמזוהים עם גופים פוליטיים).
 - **** חוק שירות הביטחון – אחד החוקים הראשונים שמחוקקת הכנסת לקראת סיום מלחמת העצמאות, קובע בצורה מפורשת על חובת ההתגייסות לצבא על כל שכבת האוכלוסייה. החוק קובע בבירור שפטורים משירות בצבא הם בסמכותו של שר הביטחון ורק בסמכותו. כך שהחוק כולל בלשונו את כל האוכלוסייה, הצבא הא צבא של כולם. במערכת החינוך ובצבא ראה בן-גוריון, במידה רבה, צורך ראשוני לטובת התנעתה של תפיסת העולם הממלכתית. בנוסף הוא ניסה לקדם חוק בריאות ממלכתי אך בזה הוא לא הצליח. מי שהצליח להעביר חוק בריאות ממלכתי הוא שר הבריאות חיים רמון.**
 - הבירוקרטיה/המנהל הציבורי, לאחר תקופת המעבר שלאחר המלחמה, חייבת להיות מקצועית בתפיסת העולם שלה והיא חייבת להיות אוניברסאלית בתפיסת עולמה.
 - גבר השימוש בשיטות גיוס של כוח אדם מקצועי על בסיס התאמה מקצועית ובהדרגה גדלה גם מידת העצמאות של הבירוקרטיה בתוך המערכת הפוליטית. כלומר, ככל שהבירוקרטיה נעשית מקצועית יותר, כך גדלה מידת העצמאות או חופש התמרון שלה בתוך המערכת הפוליטית הרחבה שהיא מתפקדת בה.
 - העובדה שהמנהל בציבורי נבנה באופן ממורכז מראשיתו, באופן שהוא פועל ברמה כלל ארצית ולא ברמה מקומית, השלוחות האזוריות של משרדי הממשלה השונים דיווחו ישירות למרכז לקריה כך שבין האזרח הפשוט לבין הממשל המרכזי חצץ רק דרג ביניים מוחלש של הרשויות המקומית כלומר, היה קשר ישיר בין המינהל בציבורי לבין האזרח כשהמנהל הציבורי תפקידו לבטא בפעולותיו את האינפורמציה שהאזרח מעביר אליו שלפעמים מתורגמת לדרישות ותביעת שאיתן צריך להתמודד המנהל הציבורי.
 - העובדה שהמנהל הציבורי פועל בשמה של הממשלה ואם הממשלה חזקה ברור לחלוטין שהבירוקרטיה שמשמשת אותה נהנתה במשך תקופה ארוכה ממידה רבה של יראת כבוד ואף ציות.
 - הבירוקרטיה הופקדה, באותה עת, בו זמנית על הוצאתה לפועל של מדיניות פיתוח רב-תחומית. למעשה, המנהל הציבורי/הבירוקרטיה עוסקת בכל התחומים שקשורים לייצובה של מדינת ישראל; מדובר על כלכלה: לאור העובדה שהמדינה נמצאת בפשיטת רגל בעקבות המלחמה, תחבורה: מדינת ישראל שהולכת ומתרחבת עקב הצורך לבנות ישובי עולים חדשים בכל רחבי הארץ המדינה נדרשה לסלול כבישים רבים. ויותר מכל דבר אחר זה העובדה שהמדינה מתמודדת עם קליטה מאסיבית של עליה.
- כל הפונקציות האלה יחד עם העובדה שהמנהל הציבורי מצליח לשמר על המבנה הקיים שלו ללא זעזועים מיותרים גורם לכך שהדרג הפוליטי מרוצה במידה רבה מתפקודו של המנהל הציבורי ובשני העשורים הראשונים לקיום המדינה יש שביעות רצון רבה מתפקודו של המנהל הציבורי ואחת האינדיקציות לכך היא שלא נשמעות שום דרישות לרפורמות מבניות או ארגוניות בכל מה שקשור לתפקודו של מנהל.

בידי הבירוקרטיה המנהל הציבורי, רוכזה עוצמה רבה שהייתה לה השפעה רבה גם על יחס האזרחים כלפיה, אותה יראת כבוד שנבעה בחלקה ממקורות מסורתיים הלכה ויתחזקה ככל שהמדינה התייצבה ולו גם באופן חלקי, תוך התמודדות ראשונית עם האתגרים שעל מהותם דיברנו קודם לכן. התפתח בתוך המנהל הציבורי דפוס פעולה ייחודי כפי שמכונה על ידי **פרופסור יצחק גל-נור** הפרגמטיזם או הביצועיזם שמלווה את תהליך קבלת החלטות. תמציתו של דפוס הפעולה הייחודי הזה היה – אין טעם לתכנן, אין טעם בהכנתם של תוכניות כי האירועים הבלתי צפויים ישימו לאל (יקלקלו) את אפשרויות לממש תוכניות. כיבוי שרפות היה אז צו השעה. למה משתמשים בביטוי 'כיבוי שרפות' כי אם אנחנו נדרשים למונח מדיניות שעל יישומה מופקד המנהל הציבורי, מדיניות היא תהליך פוליטי (פוליטיקה – תהליך קביעת סדרי עדיפויות של קולקטיבי) תוך ראייה עתידית. כלומר, המונח מדיניות כפי שנוהגים להשתמש בו הוא תמיד כולל בתוכו היבטים עתידיים, כשאנו מדברים על מדיניות אנו מדברים על מה שאנחנו רוצים להשיג בטווח זמן כזה או אחר.

אם נשאל שני שרים בממשלה "מהי המדיניות של משרדך?" אם הראשון יאמר כל מה שאני עושה במשרדי הוא לכבות שרפות והשני יגיד איפה הוא רוצה להיות עוד שנה או חמש שנים, ברור לנו לחלוטין שהשר השני הוא זה שקובע מדיניות ופועל לפיה בו בזמן שהשר הראשון בהיעדר קביעה של מדיניות נאלץ כל הזמן לכבות שרפות.

הפרגמטיזם או הביצועיזם בהקשר הישראלי שלו אומר לנו שאין טעם להשקיע מאמץ בקביעת מדיניות, לא לטווח הקצר ולא לטווח הארוך כך שהכול, כפי שאמר האלוף ז"ל ישראל טל, כל תכנית היא בסיס לשינוי. המונח מדיניות גם הוא נגזר מהמונח היווני הקדום – פוליס (POLICE). מונח נוסף שנגזר מהמונח פוליס זה המונח פוליטיקה והמונח השלישי שגם הוא נגזר מהמונח המקורי של הפוליס היווני אנחנו משתמשים היום במונח פוליס בעיקר לכל מה שקשור לקיומם של כוחות משטרה. תוצר הלוואי של הפרגמטיזם הישראלי הוא האמונה בכושר האלתור של המנהל הציבורי בישראל. כלומר, היכולת לתת תשובות מיידיות למצבים בלתי צפויים. תופעה זו הפכה בהמשך לתופעה כללית יותר של תרבות מנהלית רחבה שמבוססת על האמונה ביכולת להסתדר איכשהו. לעומת זאת, בארה"ב הכול חייב להיות פועל יוצא של משהו מתוכנן, אתה לא מתכנן אתה לא מבצע. התכנון בארה"ב בכל תחום שהוא, הוא לפי התכנית. ברגע שהתכנית יוצאת מכלל שליטה הכול קורס. אחת הדוגמאות הידועות, מתחום הצבא, הוא הניסיון הכושל של האמריקאים לחלץ את בני הערובה מאירן לאחר שהאירנים השתלטו על השגרירות האמריקאית עם עליית חומאני לשלטון. האלתור אצלנו הפך להיות שם דבר.

מצגת מספר 7 (ערוצי התקשורת הפוליטית א': המערכת השלטונית חלק ג')

עדיין עוסקים במאפיינים שונים של המנהל הציבורי בישראל. כפי שהזכרנו את המקרה הצרפתי שמנהל הציבורי משמש כקרח קפיצה לדרגים הפוליטיים, זה גם קורה אצלנו (לפחות קרה), בצורה מסיבית במרוצת שלושה העשורים הראשונים לקיומה של המדינה – חלק ניכר מבין חברי הממשלה והכנסת הגיעו לתפקידיהם הפוליטיים לאחר שירות ממושך במנהל הציבורי או בשירותם הממושך בצבא כבעלי תפקידים בכירים ביותר.

המנהל בציבורי בישראל כפי שהדבר מתרחש גם במדינות דמוקרטיות אחרות, עובר בשנים האחרונות שינויים מבלים למעשה ראשיתם של השינויים הוא בשנות השמונים של המאה הקודמת.

- המנהל הציבורי, בהיותו חלק ביצועי של הממשל, מושפע ישירות מתפקודה של המדינה/הממשלה (חשוב להצביע על רמת האמון של הציבור במוסדות הפוליטיים המופקדים על ניהול ענייניהם בעיקר בכל מה שקשור ליכולתם להתאים את עצמם להתפתחויות החדשות כמו הפרטה מסיבית של חלק מהשירותים הציבוריים (תופעה גלובלית) על כל המתחייב מהם, הגדרת תפקידים מחדש. הממשלה נפרדת מחלק גדול מתפקידה והיא צריכה להתאים ולהגדיר מחדש את הדרך שבה את מבצע את התפקידים שלך.
- העובדה שחלק גדול מהשירותים הציבוריים מופרטים, חייבה מצד אחד לצמצום של מנגנונים ממשלתיים-בירוקרטים שאין בהם צורך יותר ומהצד השני חייבה תוספות ארגוניות על מנת הארגון יוכל להתאים את עצמו למטלות החדשות. (תהליך ההתאמה הזה הוא בעייתי מאוד בהקשר הישראלי).
- בנוסף, מתלווה לכך רגולציה רבה. רגולציה, חקיקה שלא תמיד המשרדים מצליחים להתאים את עצמם למילוי פונקציה הזו של חקיקה שאמורה להסדיר את פעילותם של הגופים המופרטים יחד

עם הפיקוח על פעולתם של הגופים הפרטיים. הפרטה משמעותה העברת שירותים לסקטור הפרטי אבל הפיקוח עליהם חייב להיות עדין בידי משרדי הממשלה אם באמצעות הקמתם של מנגנוני פיקוח ואם באמצעות רגולציה שאמורה להסדיר את זה בצורה הטובה ביותר.

**** אחת התופעות שאנו נתקלים בה לאחרונה זה עודף רגולציה שמקשה על המנהל הציבורי למלא את תפקידו.**

קטע מספרו של פרופסור יצחק גל-נור מתוך הספר "מינהל ציבורי בישראל התפתחות, מבנה, תפקוד ורפורמות" (משל על רגולציה) :

בראשית האלף השלישי ערך ריבוננו של עולם ביקור חוזר אצל נח. ריבוננו של עולם: בני האדם על כדור הארץ נעשו שוב בלתי נסבלים והם מזהמים את כל הגלקסיה אני חייב לעשות מעשה.

נח: כבודו אולי אפשר לחכות קצת (?)

ריבוננו של עולם: כלה ונחרצה (באופן סופי) עשה לך תיבה, אתה מכיר את התרגולת, עבר קצת זמן ולכן הפעם אתה מקבל שנה להכנות אחר כך, המבול.

חלפה שנה וריבוננו של עולם מסתכל למטה ורואה את נח מותש וזקן עוד יותר, מתבונן סביב סביב ואין ספינה.

ריבוננו של עולם: נח

נח: סלח לי ריבוננו של עולם, באמת ניסתי אבל כמו שאמרת, הזמנים אכן השתנו.

ריבוננו של עולם: שמע היטב נח, מר צדיק בדורותיו, אני מכיר את כל התירוצים, מחר – המבול.

נח: הרשה לי כבודו להקריא קטעים מהיומן שניהלתי;

סעיף ראשון – אישור בניה, אי אפשר להתחיל בלי. אצל המפקח על הבניה אין בטופס קטגוריה תיבה. אחרי חודש התפשרנו על קרוואן אמפיבי ואגרת בניה כפולה.

בטיחות, נאלצתי לחתום על התקנת מערכת אזעקה במקרה של שריפה. לא גילתי להם שנהיה מתחת למים.

איכות הסביבה, השכנים הגישו תביעה בטענה שהתוכנית חורגת מהתב"ע ושבניית התיבה תחסום להם את הנוף.

ריבוננו של עולם, חלפו ארבעה חודשים והעניין תקוע בוועדת התכנון המחוזית, בבית המשפט ואין מוצא.

רישיון מעבר, המפקח על התעבורה שלח לי מכתב התרעה, כתבתי לו שאין צורך כי הרי הים יגיע עד התיבה. לא מאמינים לי.

עצים לתיבה, קשה. היערות נעלמים. הירוקים טענו שכריתת כמות כזו של עצים תפגע באיכות הסביבה ותגרום להכחדת מינים נדירים של בעלי חיים. . . .

לבסוף שאל נח את ריבוננו של עולם האם הוא מתכוון להרוס את העולם והוא ענה לו:

אין צורך, רשויות הרגולציה כבר עושות זאת עבורי.

זאת המחשה, מעט אירונית, לסיטואציה שבה מערכות ציבוריות רבות נמצאות כיום בכל מה שקשור ליכולת שלהן להתמודד עם אתגר מאוד מורכב שניצב בפניהם היום וזה אתגר הרגולציה.

במקרה הישראלי נוספו לגורמים שעמדו מאחורי השינויים בתפקוד המינהל הציבורי התפתחויות ייחודיות שעניינן פרשות פוליטיות, כישלונות מהדהדים, מעשי שחיתות שהלכו ורבו והסתכמו בתחושה שמנהל הציבורי בישראל נשאר מאחור ומתקשה בניהול השותף של ענייני המדינה לשביעות רצונם של האזרחים.

סקרי דעת קהל שנערכו במהלך השנים הצביעו על כך כי רמת שביעות הרצון של האזרחים מהשירותים הציבוריים, מוסדות הציבור ומשרתי הציבור נמצאת כל הזמן במגמת ירידה.

הגוף שנמצא בתחתית הסולם הוא לא אחר מהגוף שאנחנו אוהבים לשנוא – משטרת ישראל.

הרפורמות שנהגו (כיוון שלא בוצעו) לא הצליחו לשנות באופן משמעותי את אופן תפקודו הנוכחי של המנהל בישראל.

הרפורמה הכוללת שהגה מנכ"ל משרד הפנים לשעבר, קוברסקי בשנת 1986, לא יצאה לפועל כלל וכלל.

הניסיון החלקי על בסיסה ביוזמתו של נציב שירות המדינה שפעל בממשלת רבין השנייה, גם הם לא החזיקו מעמד זמן רב.

גם ניסיונות מאוחרים יותר (בעקבות ועדות מאוחרות יותר) לא שינו את התפקוד של המנהל הציבורי בשנים האחרונות כך שמנהל נפתס כבלתי יעיל ובחלקו גם בלתי מקצועי.

דברים אלו נמצאים במגמה הפוכה ביחס למנהל בשנותיה הראשונות של המדינה. ריבוי החוקים שנחקקו במסגרת אותה רגולציה שצינו, יצרו מידה רבה של חוסר קוהרנטיות ואינם משקפים השקפה ברורה ועקבית בדבר מהותו ודפוסי פעולתו הנדרשים של המנהל, יותר מכל הם מבטאים את שלל הבעיות שצצו במהלך השנים והפתרונות החלקיים בלבד שנתנו להם במסגרת החקיקה.

יש איפה צורך בחקיקה כוללת שתחזק את מעמדו כמוסד חוקתי תוך הגדרה מחדש של תפקידיו וסמכויותיו על רקע השינויים הבלתי פוסקים שחלים בסביבה שבו עליו לתפקד. גם הסביבה משתנה.

בהקשר זה ניתן להצביע על שינוי במעמד המדינה שפוגע ישירות במעמד המנהל הציבורי ולהיחלשותו מול ארגונים אחרים. ניתן להדגים זאת באמצעות נתונים שמתפרסמים בשנים האחרונות ביחס לחלקן של המגזר הציבורי בתל"ג. החלק היחסי של המגזר הציבורי (של הפעילות של המדינה למען הציבור) נמצא במגמת ירידה. אם אנחנו רוצים להשוואת לשאר מדינות OECD, אנחנו נמצאים באחד המקומות הנמוכים ביותר.

לאור העובדה שהמנהל הציבורי נחלש הוקמו ארגונים ממגזרים שונים כולל ארגוני המגזר השלישי שלקחו על עצמם חלק מתפקידי המדינה. מוקמים תאגידים ממשלתיים שפעולתם אינה ממומנת כלל מתקציב המדינה.

כל אלה חוברים לצמצומו של המנהל הציבורי בשנים האחרונות וירידה בכוח ובהשפעתו.

(סיכום)

- אחד מבסיסי הכוח המובהקים של המגזר הציבורי הייתה היכולת שלו לשלוט במידע הקשור לפעילותו. שליטה במידע החיוני במרחב הפוליטי משמעה עוצמה. עוצמה שמאפשרת השפעה על תהליכי קבלת החלטות.
 - הברוקרטיה, המנהל הציבורי, הפכו להיות הערוץ הראשי לטיפול בזרימה הרב כיוונית של המידע בחברה תוך התאמת המידע לצרכיה היא. בתוקף זה מלאה הברוקרטיה/המנהל הציבורי את התפקיד של שומר השערים המופקד על וויסות, סינון וארגון המידע והתביעות המופנות אליהם כמו גם החזרת מסרים לציבור באמצעות החלטות, חקיקה כל אלה מהווים מענה לכל אותם הדרישות המופנות אל המנהל בציבורי.
- בצורה שכזו פועל המנהל הציבורי כערוץ תקשורת פוליטי. ערוץ תקשורת פוליטי שעוצמתו משתנה לאורך תקופת הזמן אבל למרות השינוי, ההיחלשות היחסית עדין משמש המנהל הציבורי במדינת ישראל ערוץ תקשורת פוליטי מרכזי.
- אם הייתה זו הממשלה, כגוף פוליטי נבחר, שאיבדה את יכולתה לשמש כערוץ רב כיווני, הרי המנהל הציבורי למרות כל מה שעבר שגרם להחלשתו ממשך לשמש ערוץ תקשורת רב כיווני הגם שצריך להתאים את עצמו לזירה הפוליטית בה פועלים ערוצים נוספים, בין אם אלה הערוצים המפלגתיים (שגם הם נחלשו) וביתר שאת (בעוצמה חזקה יותר), אמצעי התקשורת ההמונים שהופכים לערוץ התקשורת הפוליטי החשוב ביותר.

מצגת מספר 8 (ערוצי התקשורת הפוליטית ג': כלי התקשורת ההמוניים בחברה חופשית – חלק א')

המפגש הנוכחי יוגדש לטיפול בערוצי תקשורת פוליטיים, והיום, נשוחח על תפקידם של אמצעי התקשורת ההמוניים כערוץ פוליטי. מתוך הדברים שכבר נאמרו, ניתן להבין כי אמצעי התקשורת ההמוניים (כפי שהם פועלים בחברה חופשית), הופכים בשל שורה ארוכה של תמורות ושינויים לשמש כערוץ הפוליטי המשמעותי ביותר. על מהותם של אמצעי התקשורת כערוץ פוליטי (ויש הבחנה ברורה בין אמצעי תקשורת לבין ערוץ תקשורת), נדבר בחלק הראשון ובחלקו השני, נדבר על אמצעי התקשורת ההמוניים בישראל כערוץ פוליטי. כלומר, החלק הראשון יוגדש להבחנות כלליות שיומחשו בצורה פרטנית במהלך החלק השני.

אמצעי התקשורת ההמוניים משנים את תפקודם ומחליפים/ממלאים את תפקידם של הערוצים הראשונים או המסורתיים שזוהרם הורעם במהלך השנים.

דיברנו על השינוי בהתנהלותה של ממשלה (לפחות המקרה הישראלי), דיברנו על היחלשותה של הברוקרטיה כערוץ תקשורת כמו גם על צמצום תפקודן של המפלגות כערוץ תקשורת פוליטי. לחלל שנוצר, נכנסו אמצעי התקשורת ההמוניים כאמצעי התיווך העיקריים. אמצעי התקשורת ההמוניים או כפי שהם נקראים בשפה האנגלית – **Mass Media** (התייחסות מילולית לתרגום של המונח לעברית, אנו מדברים על אמצעי תיווך. אמצעי התקשורת הם אמצעי התיווך שעומדים ביום לראשותם של חברות ההמונים).

חברות ההמוניים הם חברות שונות לחלוטין בחברות מסורתיות, המצומצמות יותר בהיקפן, שנדרשו לאמצעי או לערוצי תקשורת שונים לחלוטין. אמצעי התקשורת הללו, מעבר ליכולתם להעביר מסרים, מידע, תביעות ודרישות מצד לצד, בעצם פעולת העברת המידע הם מבצעים תפקידים נוספים;

1. פונקצית התיווך. אבל, לא רק בין האזרחים לבין הממשלה או למנהל הציבורי אלא גם בין

השותפים למשחק הפוליטי ובין הקבוצות השונות בחברה עצמה.

2. הפיכתם לגורם בעל עוצמה השולט בחלקי המידע המועברים דרכו.

זהו גם סוד כוחן כיום של הרשתות החברתיות; גוגל, פייסבוק...

אינם רק אמצעים להעברת מידע משום שריכוז המידע העצום שעובר דרכן על משתמשי הרשת משמש את מנהליה או יותר נכון מעניק להם את היכולת ללמוד על דפוסי ההתנהגות של משתמשיה תוך ניצולם לטובת האינטרסים שלהם.

בקרוב מאוד, כך צופים מומחי הרשתות החברתיות, תוכלנה הרשתות הללו לא רק לדעת מה אנחנו עושים אלא גם מה אנחנו נרצה לעשות. יש לזה משקל עצום ביכולתם לנבא התנהגויות של משתמשי הרשת ויכולת להשפיע על מה שהמשתמשים ירצו. אם הם מודעים לרצונות העתידיים שלנו, תהיה להם האפשרות להשפיע בכיוונים שעולים בקנה אחד עם האינטרסים והצרכים שלהם. התקשורת אינה מהווה רק גורם תיווך בין הממשל לבין האזרחים או כפי אמרנו גם בין המוסדות השונים בחברה. התקשורת היא גם ממלאת תפקיד תיווכי בין החלקים השונים של מוסדות הממשל. ככל שהמוסד גדול יותר כך הוא מסתייע יותר באמצעי התקשורת ההמוניים כמקור מידע ותיווך על הנעשה בתוך המוסד עצמו.

דוגמא נוספת להישענות על מקורות עיתונאיים בכל מה שקשור לתפקוד של מוסד כזה או אחר, ניתן לאתר במאמר שכתב **פרופסור אברהם דיסקין** על השימוש שעושים חברי כנסת בעיתונות הכתובה לצורך הכנת שאילתות לחברי הממשלה השונים. במילים אחרות, המסקנה שהגיע אליה פרופסור דיסקין היא שהעיתונות או הפרסומים של ידיעות בעיתונות, שימשו כמקור העיקרי לשאילתות שחברי כנסת הפנו לחברי הממשלה. כלומר, מקור המידע העיקרי של חברי כנסת הייתה אמצעי התקשורת ההמוניים. אמצעי התקשורת תלויים הממשל בכל הקשור לשליטת מוסדותיו במידע כך שבהיעדר נכונות לחלוק את המידע עם אמצעי התקשורת הם יאבדו מכוחם.

גם כאן באה לידי ביטוי התלות ההדדית של התקשורת בממשל ולהיפך.

שני הצדדים נהנים משיתוף פעולה לטובת קידום המטרות והאינטרסים שלהם.

מעבר להעברה מסודרת של מידע, וכחלק ממאבקי עוצמה ושליטה פוליטיים, מידע רב מודלף בכוונת מכוון לאמצעי התקשורת באופן סלקטיבי. הדלפות מגמתיות ומכוונות על ידי גורמים 'מעוניינים' עשויה לפגוע או לנטרל גופים המאיימים על המדליפים כחלק ממאבקים פוליטיים. בצורה זו, אמצעי התקשורת משמשים כפלטפורמה לבלימת תהליכים לא רצויים על ידי גורמים פוליטיים אינטרסנטים באמצעות הדלפות.

(מעמד אמצעי התקשורת):

- מעורבות זו בתהליכים הפוליטיים וההשפעה עליהם אינם הופכים את אמצעי התקשורת לגורם שפעולתו מעוגנת במערכת הפוליטית באופן רשמי והם נוטלים חלק בתהליכים האלה בלי מעמד מסודר או ממוסד ופעולתם היא לא יותר מאשר תוצאת לוואי של הנוכחות שלהם בזירה הפוליטית מבלי שהוסמכו למלא את התפקידים הללו. המעמד הפוליטי הייחודי והבלתי מוגדר של אמצעי התקשורת מאפשר להם להנות משני עולמות. הם נמצאים בעת ובעונה אחת בתוך הממסד הפוליטי ומחוצה לו. הם נתפסים כמשקיפים מהצד, הם מבקרים את הממשל כך הם מעורבים בתהליכים הפוליטיים ואף משפיעים עליהם. לדוגמא בדיון על הפוליטיקה התקשורתית שקיימנו דיברנו על העובדה שעיתון הארץ, ערב מלחמת ששת הימים, הוביל את הקמפיין הציבורי להחלפת אשכול בדיין בתפקיד שר הביטחון.

דיין היה מודע לכך וידע לכך ובמידה רבה ידע להודות למערכת העיתון, לאחר מכן, על התמיכה הרבה בו תמיכה שבסופו של תהליך סייעה להושיבו על כיסא שר הביטחון. הקמפיין התוקפני שניהל עיתון הארץ לטובת מינויו של דיין, היה לו חלק מרכזי בליבויו הלכי הדעת בציבוריות הישראלית שהובילה בסוף למינויו של דיין לתפקיד שר הביטחון ולא למועמדו של ראש הממשלה לתפקיד – יגאל אלון.

- אם כן, תפקודם של אמצעי התקשורת בחברת ההמוניים מתאפיין במתח מתמיד הנובע מאי הבהירות באשר למעמדם. ככל שמעמד זה מוגדר באופן עמום (לא ברור), במסגרת החברה והמדינה, כך יש לצפות למתחים חריפים יותר בין אמצעי התקשורת לבין המערכת הפוליטית מצד אחד ובין אמצעי התקשורת לבין הציבור הרחב מצד שני.

הסדרים מיוחדים לפעולת אמצעי התקשורת נחתמים מידי פעם בין הממשל לבין אמצעי התקשורת. אמצעים אלה מאפשרים את שיתוף הפעולה בין שני הצדדים בהתאם לכללי משחק מוסכמים העומדים למבחן באופן בלתי פוסק. כך שנדרשים לתוספות והתאמות מידי תקופה. דוגמא למנגנון מסדיר שכזה במקרה הישראלי הוא המנגנון של ועדת העורכים, מנגנון המאפשר לעיתונות מרחב פעולה מוסכם בתחומים הרגישים הקשורים לביטחונה הלאומי של מדינת ישראל. כפי שצינו כבר בהקשר הישראלי בזירת התקשורת פעלו ופועלים עיתונים מפלגתיים ועיתונים עצמאיים. ברור איפה שעיתון שמפלגה עומדת מאחוריו יהיה מחויב בין כיתת עמדות שתואמות את הקו של המפלגה בניגוד לעיתון העצמאי המוחזק על ידי בעלים פרטיים. העיתון הפרטי נהנה מעצמאות כלכלית המבוססת על ההכנסות מתפוצה ומפרסומות. אולם, גם בעלים פרטיים עשויים לכפות קו אידיאולוגי או פוליטי על אמצעי התקשורת שבבעלותם אך ככל ניתן לקבוע כפי שקובעים חוקרי תקשורת ידועים מאוד דן כספי ויחיאל לימור בספרם המתווכים הם קובעים כי ככל שהעיתון נהנה מתפוצה גדולה יותר כך קטנים הסיכויים שהבעלים יקריבו את הבסיס הכלכלי של עיתונם על מזבח של רעיון מסוים. כלומר, גם אם אנחנו מודעים לכך שלעיתונים פרטיים יש קו פוליטי או עמדות מאוד ברורות לא ברור מאליו שהבעלים בהכרח ילכו עד הסוף עם קידום עמדותיהם אם הם יגיעו למסקנה שהם עשויים לפגוע בתפוצת העיתון ובהכנסותיו. לתפוצת העיתון ולקהלים אליהם פונה העיתון, יש חשיבות מעבר לחוסן הכלכלי יש קשר ישיר בין גורמים אלה לבין יכולתו של אמצעי התקשורת לשמש גורם מתווך בין הציבור לבין המערכת הפוליטית או בינו לבין מערכות או מוסדות אחרים בחברה. על רקע זה ניתן גם להסביר מדוע לפוליטיקאים יש יחס שונה לאמצעי תקשורת שונים. כך, ככל שאמצעי התקשורת נפוץ יותר הוא עשוי להקנות את התחושה כי הוא בעל השפעה ניכרת וכי יש ביכולתו לעצב דעות ועמדות. כפי קיימים עיתונים שכאלו מן הראוי להדגיש כי ישנם מקרים שהשפעתם של אמצעי התקשורת על המערכת הפוליטית או מוסדות נוספים אינה עומדת בהכרח ביחס ישר לתפוצתן המצומצמת. התקשורת בעולם ובארץ התאפיינה במעבר מעיתונות שאופייה אידיאולוגי מפלגתי לעיתונות פרטית עצמאית בעלת מכוונת כלכלית מובהקת. מגמה זו לא בהכרח העידה על התרחקות התקשורת מהמרחב הפוליטי ועל פגיעה במעמדה כגורם תיווך במרחב זה. יתר על כן, המכוונת הכלכלית אין משמעה א-פוליטיות (היעדר פעילות בתחום הפוליטי), התקשורת הכתובה והמשודרת ממשיכה להיות בעלת כוח פוליטי רב. למעשה, התקשורת העצמאית היא שחקן פוליטי חשוב המשפיע עדין על קביעת סדר היום החברתי-פוליטי. יתרה מזאת השתחררותה של התקשורת מהאחיזה המפלגתית מקנה לה חזות ציבורית רחבה יותר המדגישה את ה"שיח האובייקטיבי". שיח אובייקטיבי שאמור להציג בפני צרכניה של התקשורת את העובדות ללא כל פרשנות. תקשורת המוניים ובראשיתה זו המודפסת, מן השלבים הראשונים להתפתחותה סייעה ביצירתה של אינטגרציה ותודעה משותפת בשל האפשרות לקיים קשר אפקטיבי בין בודדים וקבוצות משנה שונות. תהליך זה עולה בקנה אחד עם תהליך בניה ויצירתה של החברה המודרנית. לא בכדי טוען אורן סופר בספרו כי העיתונות הכתובה יחד עם גורמים נוספים השזורים זה בזה קשורים לעלייתה של הלאומיות המודרנית. בראיתו, המקרה של ראשית התפתחות העיתונות העברית בגולה הוא מקרה ייחודי מכיוון שהוא בעל מאפיינים היסטוריים המדגשים את הקשר שבין צמיחת הלאומיות הציבורית לעובדת תפוצתם הרחבה של העיתונים בקהילות היהודית השונות בגולה.

מצגת מספר 9 (ערוצי התקשורת הפוליטית ג': כלי התקשורת ההמוניים בחברה חופשית - חלק ב')

בחלק זה של השיעור נעסוק בהיסטוריה של אמצעי התקשורת באופן הכללי ביותר. ראשיתה של התקופה המודרנית היא הספר המודפס.

המצאת הדפוס במאה ה-15 על ידי יוהן גוטנברג הייתה השלב הראשון בהיווצרותו של מוסד התקשורת כמכשיר ששירת את חברת ההמונים המתפתחת מבלי שנעשה שימוש במונח חברת המונים אשר מתחיל להשתרש רק במאה ה-20. 200 שנה חלפו מאז המצאת הדפוס ועד להתבססותו הראשונית של העיתון (מאה 17) שהיווה חידוש משמעותי מעצם המצאת הדפוס. כלומר, החידוש הוא משמעותי יותר מעצם המצאת הדפוס מכיוון שהיווה בראשיתו המצאה של צורה ספרותית, חברתית ותרבותית חדשה זאת בעיקר לאור בעובדה שכוון והופץ ליחידים הקוראים תוך כדי התמקדות בעיסוק במציאות בהיותו מוכוון לצרכיו של מעמד חדש שהלך והתבסס, מעמד בעלי עסקים והמקצועות החופשיים – המעמד הבינוני. את התפתחות העיתון לפי דניס מקווייל אפשר לבחון באמצעות שני תהליכים שונים:

1. התפתחותו כאמצעי תקשורת.

2. התפתחותו כמוסד בעל מאפיינים ייחודיים משלו.

תהליכים אלו הסתכמו במאבק בלתי פוסק להרחבת חופש העיתונות כך שניתן לומר שרק במאה ה-20, הפכו העיתונים לאמצעי תקשורת המונים.

מתפתחים סוגים שונים של עיתונים (שחלקם צוינו במצגות קודמות):

- עיתונות מפלגתית-פוליטית

- עיתונות עצמאית-פרטית (2 קטגוריות משנה);

- **עיתונות עילית** – הגיע לשיא התפתחותה בסוף המאה ה-19 והתאפיינה בהיותה מוסד מרכזי בחיים החברתיים פוליטיים מבלי שהייתה נתונה לפיקוח מוסדותיה השונים של החברה או המדינה הליברלית. עיתונות זו התאפיינה כמי שמעצבת דעת קהל, וכמבטאת האינטרסים הלאומיים על פי תפיסתה. עיתונות זו הובילה להתפתחות מקצוע העיתונות שענייניו דיווח אובייקטיבי ביחס לאירועים. מן העיתונים הבולטים שניתן למנות בקטגוריה זו הם – הניו-יורק טיימס, הושינגטון פוסט והלוס אנג'לס טיימס. בארצנו העיתון שהכי קרוב לקטגוריה זו הוא עיתון הארץ.
- **עיתונות פופולארית** – קיימת כבר כמאה שנה והיא מיועדת להפצה להמונים שכמעט כולם קראו אותם. זה עיתון מסחרי שקיומו מבוסס על יכולתו למכור עיתונים ובתוך העיתונים כמה שיותר שטחי פרסומות המהווים גורם הכנסה משמעותי. בעוד שסגנון הדיווח של העיתונות העילית הוא מאופק, הרי שעיתונות זו היא סנסציונית בדיווחיה ומתמקדת בסוגיות כמו פשעים, אסונות, משברים, מלחמות וכל מה שעוסק בידוענים. עניינה העיקרי אינו בסוגיות פוליטיות אם כי היא לא נמנעת מעיסוק בהן (בעיקר בשעות של משבר לאומי). בישראל, שני העיתונים הבולטים ביותר בתחום זה היו מעריב (שניסה לשמור על דימוי מכובד) ומצד שני ידיעות אחרונות. שני עיתוני הערב שהפכו במהלך השנים לעיתוני בוקר. במהלך שנות ה-70, הייתה רווחת הדעה שברגע שתפוצות ידיעות אחרונות תעלה על זו של מעריב – הליכוד יצליח לעלות לראשונה לשלטון. כלומר, עיתון ידיעות אחרונות שנתפס כעיתון המוני יותר, בעל תפוצה רחבה יותר והתחושה הייתה שברגע שהוא יעבור במימדי תפוצתו את עיתון מעריב (שבמשך שנים נתפס כעיתון הנפוץ ביותר), התחולל המהלך הפוליטי שאכן קרה בשלהי שנות ה-70.

- ערוצי שידור – גם קטגוריה זו מתחילה להתפתח על בסיס התפתחויות טכנולוגיות כאלו ואחרות לפני כ-100 שנה (הכוונה לרדיו). ו-30 שנה מאוחר יותר מתפתחת הטלוויזיה. ערוצים אלו הפכו במהלך השנים לערוצי תקשורת פוליטיים עיקריים בשל זמינותם ויכולת ההפצה המהירה שלהם. בשונה מן העיתונות הכתובה, הרדיו והטלוויזיה נתונים לפיקוח מדינתי והפעלתם לעיתים מתחייבת בקבלת אישורים או רישיונות הפעלה מיוחדים (גם במדינות ליברליות). אם אנו מתייחסים למדינת ישראל כאל מדינה ליברלית, הפיקוח על אמצעי השידור הללו היה פיקוח אדוק מאוד על ידי רשות השידור הממלכתית שפועלת עד היום (** על הפרק כעת עומדת רפורמה שעשויה לשנות את דפוסי פעולה). במשך שנים התפתחה ההבחנה בין שירותי שידור ציבוריים, ממלכתיים לבין שירותי שידור עצמאיים, פרטיים הנתונים למידה רבה של רגולציה. לרדיו ולטלוויזיה כיום, יכולות שידור Real time מכל חלקי התבל. בזמן

שהשידור הרדיופוני נעשה תיאור מילולי של אירועים, הרי הטלוויזיה מצליחה כיום לשדר תמונות חיות בזמנים קצרים ביותר. לתמונה יש יכולת השפעה רבה יותר מאשר לרדיו ויש הטוענים ששידורי הטלוויזיה, שידורים חיים, ששודרו לראשונה לציבור האמריקאי במהלך השלבים האחרונים של מלחמת ויאטנם, הובילו בסופו של תהליך לתבוסה האמריקאית במלחמה זו. הטלוויזיה גברה על הרדיו במאבק על הפופולאריות בעקבות מערכת הבחירות לנשיאות ארה"ב בראשית שנות ה-60. היה זה העימות הטלוויזיוני הראשון בין מועמדים לנשיאות שהכריע את תוצאות הבחירות אם כי ברוב קטן ומצומצם לטובת ג'ון קנדי שגבר על ריצ'ארד ניקסון – 26 בספטמבר 1960 (Kennedy – Nixon Debate). מאז, הטלוויזיה היא ערוץ השידור הפופולארי ביותר. הרדיו סירב לגבוה, נוכח צמיחתה של הטלוויזיה הוא פנה לכיווני פעולה רבים ומגוונים. גם הטלוויזיה לא נעלמה כלל וכלל עם הופעת אמצעי המדיה החדשה (New Media). נשאלת השאלה האם המדיה החדשה היא אכן מציינת או מבטאת מהפכה תקשורתית (!?) מה שהוביל להתפתחותה של המדיה החדשה היא ההתפתחות הטכנולוגית בכל מה שקשור לתקשורת בין מחשבתית ותקשורת לוויינית. פיתוחים בשני התחומים האלו אפשרו העברת מידע בכמויות הולכות וגדלות שמשמעותם פתיחת אפשרויות חדשות להעברת תכנים שיש להם השפעות מרחיקות לכת על החברה, על המערכת הפוליטית ועל התנהלותה של פוליטיקה בת זמננו. זה נכון לגבי המדינה ואם נשתמש בדוגמא של מחאת קיץ 2011 בשימוש ברשתות החברתיות החדשות או בחלקים אחרים של העולם של המדיה החדשה היה תפקיד מרכזי כמו הדוגמא של האביב הערבי שבמהלכו גויסה תמיכת המונים לשינויים במערכות השלטון בעולם הערבי תוך כדי הישענות מרובה על אמצעי התקשורת ובעיקר על הרשתות החברתיות החדשות. האינטרנט אינו מוגדר עדין כאמצעי תקשורת לכל דבר ועניין למרות יכולותיו המרובות והשפעותיו מרחיקות הלכת באמצעות ההידרשות לרשתות החברתיות שמשנות לחלוטין את דפוסי התקשורת הבין-אישית. האינטרנט לא מוגדר עדין כישות משפטית והוא חסר מעמד מוסדי ברור כך שמעמדו של האינטרנט והרשתות החברתיות עדין לא ברור בכל הנוגע לחופש הפעולה ממנו הם נהנים ועל פיו הם מתנהלים כיום.

אם נסכם את העיסוק שלנו בהתפתחותם של אמצעי התקשורת הרי אפשר לומר שהשינויים הטכנולוגיים/היכולות הטכנולוגיות משפיעים לא רק על היכולות להעברת מידע וליצירת התקשורת בין אנשים אלא גם על התכנים שלהם. התכנים היום הם שונים לחלוטין שניתן להעבירם בקצב מהיר ומכאן שההתפתחויות הטכנולוגיות עומדות בבסיס שינויים שקרו וימשיכו לקרות בתחום התקשורת כפי שאנו מוצאים היום. התהליך הזה הוא תהליך בלתי פוסק של התפתחות, של שינויים המשפרים את היכולות הטכנולוגיות וכמו שאמרנו, ליכולות הטכנולוגיות יש השפעה גם על תכנים.

מצגת מספר 10 (אמצעי התקשורת ההמוניים בישראל, ההקשר הפוליטי)

לאחר האפיון הכללי של אמצעי התקשורת ההמוניים, מן הראוי לבחון את התפתחותם ביישוב ובארץ דרך הפריזמה הפוליטית. כלומר, כיצד בהיותם ערוצי תקשורת השפיעו על הפוליטיקה ביישוב ולאחר מכן במדינת ישראל (!?)

כמו כן, נבחן את השאלה כיצד נעשה בהם שימוש על ידי ההנהגה הפוליטית תוך ריסונם והכוונתם לאינטרסים המדינתיים כפי שמתפתחים לאורך השנים.

הפרסום או העיתון המפלגתי הראשון שהופיע בארץ היה העיתון "הפועל הצעיר" שהחל להופיע מאז 1907 כביטאונה של המפלגה שנשאה את אותו השם.

המחלוקות הבין מפלגתיות גם בתוך מה שנודע כבר אז כ"מחנה העבודה" היו לחם חוקם של העיתונים המפלגתיים.

(עיתונים מפלגתיים)

- למרות חילוקי הדעות הרבים בקרב היישוב המפולג היה לעיתונים מכנה משותף לאומי רחב שעשה אותם שותפים מלאים למאמץ הציוני הקולקטיבי.
- זו הייתה האידיאולוגיה שהדריכה את היישוב ולאחר מכן את המדינה לפחות בארבעה העשורים הראשונים לקיומה.

- עד כמה היה היישוב מראשיתו מפוצל (?) ניתן להמחיש באמצעות מספר המפלגות שהתחרו על ליבותיהם של אנשי היישוב שמנו באפריל 1920 כ-150 אלף, מספר המפלגות שהתמודדו (בבחירות לאסיפת הנבחרים הראשונה) היה 19.
- כותבים רבים בעיתונים מפלגתיים לא היו בהכרח רק עיתונאים מקצועיים
- **אלא גם פוליטיקאים שכתבו בפרסומי מפלגותיהם כדי להגיע לקהל רחב יותר.
- עיתונות נתפסה כבר אז כזירה נוספת של פעילות ציבורית שנועדה לכוון ולגבש את הקהל ביישוב.

(התקשורת הפוליטית במאבק היישוב היהודי)

- העיתונים ביישוב היו שותפים למאבק של הנהגת היישוב ותפקידם היה להפיץ את המדיניות הרשמית של המוסדות הלאומיים.
- לרדיו, שהחל לפעול מאז 1936 (בהנחייה בריטית), הייתה חשיבות שולית בלבד.
- העיתונים המפלגתיים שימשו עד להקמת המדינה וכאמור גם לאחר מכן כאמצעים העיקריים להפצת מידע ולמכשיר לתיאום עמדות בין המפלגות השונות.

דבר כביטאונה של מפא"י, משמש דוגמה לעיתון מפלגתי שעשה הכול על מנת להגדיל את תפוצתו מתוך כוונה להפיץ את האידיאולוגיה הקולקטיבית לקבוצות חדשות ונוספות על מנת להגדיל את מספר תומכיה ולא גם במחיר הפסדים כלכליים.

אחריו הלכו עיתונים נוספים. העיתון של המגזר הדתי הלאומי – עיתון 'הצופה' ו'המשקף' כמי שמבטא את העמדות של המחנה האזרחי. שני העיתונים האלו, הלכו בעקבות דבר (אך בצורה פחות מוצלחת). העיתון, בתקופה זו, מהווה פלטפורמה מובהקת לקידום עניינה של המפלגה יד ביד עם מרכזי משנה נוספים שלה.

(תפקידי העיתונות המפלגתית)

- העיתונות המפלגתית ביישוב מילאה תפקיד מרכזי חשוב בהבטחת זרימה המידע מן המרכז אל הציבור ובחזרה. כך התבצעה פעולת המשורב הסדירה במערכת הפוליטית הוולונטרית.
- העיתונים היוו מקור עיקרי למידע ובמיוחד למידע פוליטי ביישוב וגם בעשרים שנותיה הראשונות של המדינה.

(הגבלות על התקשורת המפלגתית)

- בנושאי ביטחון, האוטונומיה של העיתונים הייתה מוגבלת לחלוטין כך שהייתה הסכמה רחבה לגבי חובת הממשלה לשמור על חשאינותו של מידע בתחום זה ולהגביל את הפרסומים אודותיו באמצעי התקשורת ההמוניים.
- הרדיו הממשלתי (שהחל לפעול עם הקמת המדינה), היה נתון לשליטה אפקטיבית למדיי כך שהייתה לגביו הסכמה רחבה ביחס לתלות המלאה של במקורות מידע רשמיים בכל הקשור ליחסי החוץ או מדיניות הביטחון הישראלית.
- המישור הלאומי הוסיפו כלי התקשורת לפעול מתוך תחושת אחריות למדינה וההנהגה הפוליטית יכולה הייתה לסמוך על התגייסות זו של העיתונות.

בנוסף לעיתונות המפלגתית, גבר בתקופת הזו משקלם של העיתונים היומיים שהיו בבעלות פרטית. גם חשיבותו של 'קול ישראל' גברה יחד עם כפיפותו המלאה למשרד ראש הממשלה והחל משלהי שנות ה-60 גם זו של הטלוויזיה שהוכפפה להגבלות ממשלתיות רבות.

כלי התקשורת פעלו בשני מישורים בולטים;

1. במישור הלאומי שבו הובלטו התכנים המשותפים ומרכיבי ההסכמיות הרחבה ביחס לתהליך בניית האומה.
 2. כגורמי תיווך בין הציבור למפלגות השונות.
- **כך שלעיתונים נועד תפקיד מרכזי בקידום של אינטרסים מפלגתיים.

עם זאת, רמת ההזדהות של העיתונות עם המערכת הפוליטית נבעה גם מהמשך המגמה שעניינה במעורבות רבה של אנשים פוליטיים בכתיבה עיתונאית כמו גם בדמיון הרב במאפיינים האישיים בין ההנהגה הפוליטית ובין בכירי העיתונות הישראלית.

(שינויים בעיתונות)

- שינויים משמעותיים ביחסי העיתונות הכתובה ומהמשלה חלו כאמור בשלהי שנות ה-60 בהמשך לפרשת לבון.
- לאחר מלחמת יום הכיפורים חל שינוי משמעותי בהסדרים הפורמאליים בכל הקשור להתעסקות העיתונות בסוגיות ביטחוניות.
- המהפכה בתקשורת המשודרת החלה בסוף שנות ה-80 עם ביטולו של המונופול של כלי התקשורת המשודרים הממלכתיים כלומר, הרדיו, קול ישראל על שלוחותיו השונות והטלוויזיה הממלכתית.

(השלכות של השינויים בעיתונות)

- ביטול המונופול של אמצעי השידור הממלכתיים התבטא בהקמתה של טלוויזיה בכבלים ערוץ טלוויזיה מסחרי, לימים ערוץ 2, ערוצי רדיו אזוריים ומקומיים, שידורי לוויין ומאוחר יותר ערוץ מסחרי נוסף הידוע היום כערוץ 10. כך שכפי שלחברה היישובית המגויסת והאידיאולוגית של תקופת היישוב בראשית שנות המדינה הייתה עיתונות מגויסת וקולקטיבית, החברה האינדיבידואליסטית שהתפתחה על חורבותיה של החברה הקולקטיבית הינה מערכת תקשורת פלורליסטית שהלמה את השינויים בביקושי צריכת אמצעי התקשורת.
- השפעות מקצועיות אלו היו השלכות מיידיות על התחום הפוליטי, המעבר ממלכתיות ריכוזית לפלורליזם התרחש בו בעת בתקשורת, בחברה ובפוליטיקה.
 - מעבר זה עורר מספר דילמות ביחס לתפקודם של אמצעי התקשורת ההמוניים הנובעות מהיותם גופים פרטיים כלכליים יחד עם התפקיד הציבורי שעליהם להמשיך ולמלא. במילים אחרות אנו מדברים על התגברות השפעתם של אמצעי התקשורת המסחריים, הפרטיים שבמקרה הישראלי מחויבים עדיין לשאת במטלות כלל חברתיות לאור העובדה שהם אלה שהופכים להיות או להוות את זירת התקשורת/הזירה הפוליטית העיקרית.

על הדילמות בין שידור מסחרי לתפקיד הציבורי, ניתן למנות את הדילמות הבאות:

1. תלות לעומת עצמאות – כלומר, הישענות הולכת ופוחתת על מקורות מידע רישמיים. לאמצעי התקשורת יש יכולת לאיסוף מידע הרבה יותר מפותחות כך שהם יכולים לעשות שימוש במידע הזה באופן עצמאי מבלי שהם תלויים בהעברת מידע מטעמו של השלטון.
 2. אחדות לעומת ריבוי – האם אנחנו נשארים נאמנים לקו הממלכתי, מבטאים את הקו הממלכתי או שמה אנחנו נותנים מקום לריבוי הדעות הקיים והתרחב בחברה.
 3. חשאיות לעומת פומביות – בראשית המדינה הייתה חשאיות עצומה על סוגיות לאומיות בתחום מדיניות החוץ והביטחון, היום המנגנונים שפועלים (בערך באותה המתכונת) מתקשים לשמר את דפוסי הפיקוח על החשאיות.
 4. השתתפות פוליטית אמיתית או מראית עין – האם ההשתתפות הפוליטית של האזרחים, על רקע השינויים האלה בהתפתחותה של התקשורת, האם היא השתתפות פוליטית אמיתית או שמה מדובר במראית עין.
- תהליכים אלה עדין לא ברורים. ברור לחלוטין שהשתתפות פוליטית מחויבת המציאות במערכות פוליטיות דמוקרטיות כי אחרת אם לא תהיה השתתפות של האזרחים קיימת סיכונה לעצם קיומה של המוסדות הפוליטיים. סוגיה זו היא סוגיה מרכזית שהשפעתה בעידן של הערוצים המסחריים וריבוי החשיפה לשורה ארוכה של ערוצי תקשורת עדין לא ברורה לחלוטין והיא נמצאת בבחינה מחקרית מקצועית.

(שינויים בכוחה של העיתונות)

במשך השנים התגברה הרגולציה הממשלתית גם ביחס לאמצעי השידור השונים ורבים מתחומי הפעילות של התקשורת מעוגנים כיום בחקיקה ראשונית. מעבר להסדרים בתחומים הטכניים קיימת חקיקה ענפה

שעניינה פיקוח על תחום הביטחון. חקיקה זו נשענת במידה רבה על חקיקה שראשיתה בתקופת המנדט הבריטי.

- המגמה הכוללת שהסתמנה מאמצע שנות ה-60 וביתר שאת במהלך שנות ה-70 הייתה ירידת השפעתה של העיתונות המפלגתית והתגברות השפעתם של העיתונים הפרטיים.
- העיתונות המפלגתית (למעט זאת הדתית, החרדית והערבית) נעלמה כמעט לחלוטין עם סגירת העיתונים; 'היום', 'דבר', 'על המשמר' שהחזיקו מעמד עד אמצע שנות ה-90.
- במהלך שנות האלפים העיתונים הללו ממשיכים להופיע אך שיעור החשיפה אליהם הולך ויורד. ב-2009, שיעור החשיפה הולך וגדל לעיתונות הפרטית:
 - ידיעות 34%
 - מעריב 14%
 - הארץ 7%

מספר סיבות תרמו לירידת שיעור החשיפה גם של העיתונים הפרטיים:

1. הופעת החינוכיים שהמצליח בניהם הוא העיתון 'ישראל היום' שהגיע לשיעור חשיפה של קרוב ל-40% ונחשב החל משנת 2011 כעיתון בעל החשיפה הגדולה ביותר.
 2. הופעת העיתונות המקומית, המקומיים. במהלך שנות האלפיים שני שלישים מהם היו בבעלות העיתונים הפרטיים ואחרים הופיעו כעיתונים עצמאיים, מקומיים הנשענים בעיקר על פרסומות או מודעות תוך צמצום מתמשך של החלקים העיתונאים בהם על חשבון פרסומות.
 3. העיתונות המקוונת באינטרנט שהכפה להיות מקור המידע העיקרי של הציבורי בארץ. לנישה זאת נכנסו העיתונים הפרטיים שהקימו אתרי אינטרנט בהם מתפרסמות באופן שוטף כתבות עליהם נשענת המהדורה המודפסת. המהדורות המקוונות מעודכנות יותר, נגישות יותר ולעיתים קרובות יותר.
- בשנת 2009 כמחצית מהציבור בישראל סברה שבתוך שנים מספר יחליפו העיתונים המקוונים את אלה המודפסים.
- במהלך העשור השני של המאה ה-21 עתידה של העיתונות המודפסת לוט בערפל. זכורים לכולנו הגלגולים שעברו על 'מעריב' עד ממש לימים אלה, שינויים מבניים בעיתון 'הארץ' שהובילו לצמצומים במבנה העיתון.

כל השינויים/התהליכים האלו הם פועל יוצא לכך שחלקה של העיתונות המודפסת זו הפרטית (לאחר העיתונות המפלגתית נעלמה כמעט לחלוטין) הולך ויורד גם הוא לטובת העיתונות המקוונת ובשל הסיבות הנוספות שמנינו.

(המשבר בשידור הממלכתי)

- בכל הקשור לערוצי השידור האלקטרוניים, לא ניתן היה לשמור על הבלעדיות של רשות השידור הממלכתית.
 - ציינו את שלבי ההתפתחות שלהם. לעניינו, חשוב לעסוק בתפקודו של השידור הציבורי לאור המשבר המתמשך בתפקודו.
 - בראש ובראשונה משבר זה נובע בשל פוליטיזציה מתמשכת ואף פוליטיזציה שגבלה בשחיתות. דברים אלו באו לידי ביטוי;
 - בהתערבות ישירה של פוליטיקאים בתכני שידורים
 - במינוי מקורבים לתפקידי שדרים או עורכים (וכו')
 - דרישות מטעמים של פוליטיקאים לקבלת זמן מסך בתמורה.
 - הפוליטיזציה היא המקור לאותה שחיתות ולדבריו של פרופסור גל-נור (שחקר סוגיה זו לעומק), היא נמשכה גם לאחר שהשידור הציבורי איבד את הבלעדיות.
 - זאת אחת הסיבות לטעמו לאובדן אמון הציבור וההירתעות ממיסוי נוסף שבא לידי ביטוי בדמותה של האגרה שניגבת מתושבי מדינת ישראל (עד מרץ 2015).
 - ** האגרה תבוטל כחלק מהרפורמה האחרונה אותה מנסה שר התקשורת הנוכחי לממש. (רפורמות רבות אושרו בעבר אך דבר לא יצא מהן).
- השידור הציבורי, לטענת גל-נור, חייב להציב לעצמו יעדים שונים מאלה של הדיור המסחרי כפי שהדברים מתקיימים גם במדינות אחרות. (גם בריטניה שהייתה מודל לחיקוי מבחינת הקמת מוסדות

מפקחים על השידור הציבורי ידעה זעזועים. ה b.b.c באנגליה שינה בצורה משמעותית את דפוסי התנהלותו).

במקרה שלנו, חוסר היכולות של השידור הציבורי להתאים את עצמו לתנאי השוק המשתנים במהירות ובדחיפות הנדרשת, מחייבים להוביל לבידול השידור הציבורי משאר הערוצים המשדרים. זאת בעיקר לאור העובדה שהפוליטיקה גם היא השתנתה כך שהפרהסיה הציבורית הישירה שאפיינה את הפוליטיקה הישנה התחלפה בפרהסיה שונה המתקיימת בעיקר בערוצי השידור הטלוויזיוני. לכן, מול עיניו של השידור הציבורי צריכים להימצא ערכים כלל חברתיים שלא ניתן לדרושם מהשידור המסחרי. על ערכים כלל חברתיים אלו ניתן למנות:

- חיזוק הדמוקרטיה
 - יצירת שיח חברתי פוליטי עמוק
 - מתן במה וביטוי לכלל הקבוצות בחברה
 - השידור הציבורי חייב להפיק תוכניות איכות שלא נמדדות על פי כללי המידרוג (רייטינג) שעל פיהם פועלים הערוצים המסחריים.
 - השידור הציבורי חייב לעודד השתתפות בתהליכים פוליטיים ובעיקר ההשתתפות הפוליטית בחברה שלנו שהיא חברה פלורליסטית משוסעת.
- רשימה זו משקפת ומבטאת את השינויים שחלו ביחסים בין הפוליטיקה לתקשורת. בעיקר ביחס לערוצי השידור האלקטרוניים.
- מתקיימת זיקה בלתי פוסקת בין התפתחויות פוליטיות לאלו התקשורתיות המזינות זו את זו. התוצאה שינוי פני התקשורת ומכאן שינוי משמעותי בתפקודה המשפיעה בתורו על המתרחש בזירה הפוליטית.
- שינויים מבניים, ארגוניים וטכנולוגיים, מציבים בפנינו היום פוליטיקה שונה לחלוטין וזה חלק מתופעה גלובלית.

הפוליטיקה מתרחשת היום בעיקר בזירה הטלוויזיונית; כל חשיפה, כל תהליך, כל החלטה מדווחת באמצעותה. הטלוויזיה נמצאת בכל מקום ולכן היא הפכה לזירת ההתרחשות העיקרית של הפוליטיקה במידה רבה על חשבון העיתונות הכתובה. הקצב, הזמינות ואמינות השידור הפכו את הטלוויזיה לגורם המשפיע ביותר על מאפייני הפוליטיקה שמצידה חייבת להתאים את עצמה לשינויים הללו כולל ריבוי ערוצי השידור המבטאים כמאור פלורליזם תקשורתי.

אם נעשה ניסיון לכוון, לרסן ולהתאים את אמצעי התקשורת הללו לשירות ההנהגה הפוליטית לפני שנים הרי ברור שניסיון כזה לא יצליח במציאות התקשורתית הנוכחית שבה לתקשורת יש השפעה רבה על התנהלות הפוליטיקאים (משפט זה הוא משפט מסכם את השיעור הזה ביחס לשינויים שחלו באמצעי התקשורת במהלך מאה השנים האחרונות מאז הופיעה העיתון הראשון בתקופת היישוב ועד לריבוי הערוצים שבו אנחנו מתברכים היום. השינוי המשמעותי שנעשה לאורך התקופה הזו מחייב התאמה של הפוליטיקה שמשפיעה על אמצעי התקשורת וכך אנו נמצאים בתוך אותו מעגל סגור).

מצגת מספר 11 (הזירה הבינלאומית; מדיניות, הסברה, תעמולה ודיפלומטיה ציבורית)

אנחנו מגיעים לעסוק בנושא של הזירה הבינלאומית לאחר שסיימנו את הדיון בערוצי התקשורת הפוליטיים השונים בישראל ולאחר שבחנו את התפתחותם של אמצעי התקשורת ההמוניים בישראל. שיעור זה יוגדש למספר סוגיות דומיננטיות בשיח המקצועי שמאפיין את הממשק המעניין אותנו בין פוליטיקה לתקשורת והיום נתמקד ברמה הבינלאומית. סוגיות אלו מעסיקות שורה ארוכה של מוסדות וארגונים במדינה, הן עוסקות בתדמיתה של מדינת ישראל כלפי חוץ.

(הבעיה)

- אחת הטענות החוזרות ביחס ליכולת מדינת ישראל להציג את טענותיה בפורום הבינלאומי עניינה בהיעדר הסברה מתאימה של המדינה ומוסדותיה השונים כך שישראל בסופו של נדבר ניגפת בפורומים אלו המושפעים מפעילות הולכת ומתעצמת של הסברה פרו-פלסטינית בעיקר על רקע התמשכות הכיבוש של הגדה המערבית.

- מצב דברים זה מוביל לפגיעה בלתי פוסקת בזכויות האדם והאזרח של האוכלוסייה הפלסטינית אשר נתונה תחת כיבוש צבאי אלים בהמשך לטענותיהם של כל אותם גורמים שמתגוללים עלינו. אירועים אלימים בלתי פוסקים בשטחים, הזוכים לסיקור עולמי אוהד לטובתם של הפלסטינאים, מובילים לעליה במספר האירועים האנטישמיים. אירועים אנטישמיים אלה המאופיינים כ"אנטישמיות חדשה" מהווה שלב חדש בהתפתחות האנטישמיות באירופה תוך כדי שהיא מסתירה את זהותה האמיתי בטענה שמדובר בביקורת לגיטימית על אופן התנהלותה של מדינת ישראל בגדה המערבית ובעיקר ביחס למדיניותה של ממשלת ישראל.
 - מול התגברות גל עכור זה, דומה שההסברה הישראלית מקרטעת ומתקשה להציג את עמדתה של מדינת ישראל מול גלי תעמולה שוצפים ובלתי פוסקים.
 - הגורמים הנ"ל מייצרים סחף בלתי פוסק במעמדה של מדינת ישראל תוך ניסיון לפגוע בלגיטימציה שלה בזירה הבינלאומית.
 - ובנוסף מייצרים פגיעה ישירה בכלכלה הישראלית, המבוססת ברובה על ייצוא למגוון נרחב של שווקים באירופה ובאר"ב נפגע כתוצאה מכך (החרם שמוטל על שורה ארוכה של מוצרים שמיוצרים בשטחים, חרם שנמצא בתאוצה הולכת וגוברת עד כדי פגיעה ממשית בשורה ארוכה של מפעלים הממוקמים בשטחים).
- השאלה הנשאלת היא – האם ההסברה הישראלית אכן כושלת ואין ביכולתה להביא את דבריה של ישראל לרחבי העולם באופן מאוזן יותר מי כפי שמצטיירת דמותה כיום בזירה הגלובלית.
- אכן יש רבים בהתנהלותה של מדינת ישראל בכל הקשור להתנהלותה בתחום ההסברה, אך קודם לטיפול שלנו במקרה ששינה מהותית את ההתנהלות התקשורתית בין ישראל לבין הפלסטינים כפי שהצביע **נחמן שי בספרו "מלחמדיה"** היה אירוע שקבע כללים חדשים שהשפיעו יותר מכל על המשך הסיקור של אירועי האינתיפאדה השנייה ומן הראוי לחזור למונח מדיניות לפני שאנו מדגישים אירוע זה;
- "מדיניות כוללת" – נדרשנו למונח הזה בתחילת דרכנו. מדיניות כוללת כלומר מדיניות שמבוססת על החלטות ממשלה, על דיונים מעמיקים תוך בחינה של סוגיות מזוויות שונות והיא אמורה להשפיע:
- מדיניות כוללת אמורה להשפיע בסופו של דבר גם על המדיניות התקשורתית – הסברתית – תעמולתית על מנת שתוכל לסייע לקידומה של המדיניות הכוללת. (גם אם יש מדיניות כוללת לא נוכל לקדם אותה אם לא נדע איך להסביר אותה, להנחיל אותה לקבוצות גדולות של אנשים על מנת שהמדיניות הזו תהיה מובנת. ללא הסברה לא בהכרח נוכל להשיג את המטרות של המדיניות אותן נרצה לקדם).
 - מדיניותן של ממשלות ישראל בעיקר לאחר המהפך של שנת 1977 (למעט הפוגות קצרות שתקופת שלטונם של רבין וברק) היא מדיניות שהעולם המערבי מתקשה לעכל. מדיניות המונעת באופן מתמשך השגתו של הסדר מדיני בין ישראל לרשות הפלסטינאית. המדיניות הזו כיום מכירה פורמאלית ופומבית בצורך בהסדר מדיני המבוסס על הכלל – שתי מדינות לשתי עמים. מדיניות זאת אינה מיושמת בפועל ולדעתם של גורמים רבים בפוליטיקה העולמית מוכשלת בכוונת מכוון על ידי גורמי שלטון בישראל המהווים חלק מהקואליציה הממשלתית.

(האם ההסברה כושלת?)

- המדיניות לגבי עתיד השטחים כפי שנתפסת בפועל ולא ברמה ההצהרתית, היא המכשול העיקרי העומד בפני ישראל המתקשה להציג את עמדותיה בזירה הבינלאומית והן לזכות בתמיכה ביחס לאופן התנהלותה.
- ביצוע המדיניות הוא המבחן העיקרי שעל בסיסו ניתן לבסס מדיניות תקשורתית מתאימה. מדיניות שתוכל לסייע למדינה בהשגת יעדיה ומטרותיה.
- כל עוד קיים פעם כזה בין המדיניות המוצהרת למדיניות המבוצעת בפועל, תתקשה המדינה להציג את עמדותיה באופן נאמן כך שתזכנה לתהודה הנדרשת מבחינתה.
- ** על מנת להמחיש זאת נתייחס לאירוע שהתרחש ממש בעת האחרונה – הקמת ממשלת האחדות הפלסטינית בין אש"ף לחמאס. הממשלה קיבלה החלטה שעניינה בעיקר התמקדות בפעילות הסברה מול הקהילה הבינלאומית כדי לשכנעו שלא לאפשר לחמאס ליטול חלק מהליך הדמוקרטי.
- הסברה אינה אמורה לשמש תחליף למדיניות וכשהמדיניות אינה נתפסת כראויה או לגיטימית, שום הסברה לא תצליח לשנות את המגמות הפוליטיות של העולם המערבי כפי שהסברה

ישראלית מאסיבית לא הניע את העולם מלנהל מו"מ מדינית עם אירן בדבר הגבלת יכולתה הגרעיניות בניגוד מוחלט למדיניות הישראלית בסוגיה זו למרות שהייתה לה הצדקה מרובה.

לאחר שהסברנו את משמעותה של מדיניות;

- המקרה ששינה לחלוטין את כללי המשחק היה פרסום תמונתו של הילד מוחמד א-דורה שמת בחיק אביו באירוע אליים בצומת נצרים עם תחילתה של האינתיפאדה השנייה. בין אם היורים היו חיילים ישראלים או פלסטינים, תמונה זו (כפי שחוזר ומציין נחמן שי) הייתה רגע מכונן בפתח אירועי האינתיפאדה השנייה.
- היה זה קו פרשת מים בין תקופת המשא ומתן המדיני לבין רצף האירועים החדש. ברק, כראש ממשלה, טען שאומנם מדובר במקרה פרטי שתועד מקרוב אך טיבעה של התקשורת הבינלאומית שהתמונות יגיעו ישירות לבטן של מיליוני אנשים בעולם כולל מקבלי החלטות הבכירים ביותר. ההסברה שלנו במקרה זה, ניסתה להחזיר את הסיפור למסגרת הכוללת אך התמונות הפכו לחלק מהסמלים שהצד השני השתמש בהם במסגרת מאבקו להגדיר מי צודק.
- העולם עוסק בפרשנות של התמונה היחידנית אך מפרש אותה בהקשר הרחב יותר.
- אירוע זה משמש אבן בוחן למקומה של התקשורת הבינלאומית ולרשמים שהיא יוצרת למרות, המחלוקת הנמשכת ביחס להשפעתם של כלי התקשורת, מתברר כי במקרה הזה מצלמה אחת בלבד הביאה את הסיפור לידיעת העולם כולו והציתה את האש נגד מדינת ישראל.
- תרמו לכך כמובן התפקוד הכושל והלקוי של גורמים בצה"ל ובמערכות הסברה אורחיות אחרות שהתבטא במתן תגובה איטית, היעדר בהירות בהודעות שנמסרו מטעמם, ריבוי דוברים שלכל אחד גרסא משלו, שינוי גרסאות, אי הבנת זירת ההתרחשות והיעדר תיעוד מבצעי של יחידות צה"ל שפעלו בזירה.

"דיפלומטיה ציבורית"

בהקשר זה מציג המחבר (נחמן שי) את המונח שזכה לאחרונה לעדנה המונח – דיפלומטיה ציבורית ובהמשך הוא גם מתייחס לשינוי או לרפורמה שעברה הדיפלומטיה הציבורית אשר מתכנה היום דיפלומטיה ציבורית חדשה.

- מונחים אלו (דיפלומטיה ציבורית) אמורים להחליף את העיסוק במונחים כהסברה ו/או תעמולה.
 - למונח תעמולה, בהקשר הישראלי, יש מידה רבה של רתיעה על רקע תפקידו המרכזי של מרכז התעמולה הנאצי בראשותו של גבלס ששימש מכשיר להכשרת דעת הקהל בכל הקשור להשמדת העם היהודי בשואה.
 - גם המונח הסברה לא זכה לעדנה בשל ההתייחסות הבעייתית לסוגיית ההסברה כבר מימה הראשונים של המדינה. במדינה התייחסה בזלזול וחוסר הבנה והתעלמה מהצורך של קיומה של הסברה מתמשכת. במבחנים המרכזיים כמו 'שלוש' ו'מלחמה' לא קיבלה ההסברה את מקומה הראוי שכן גויסה לצרכים פוליטיים פנימיים. ניסיונות להקמת משרד הסברה לא צלח. הסברת החוץ הייתה בין חורג ושעיר לעזאזל של מקבלי ההחלטות במדינת ישראל לדורותיה.
 - הגם שהדיפלומטיה הציבורית הישראלית צמחה לצד המערכת המדינית והצבאית, לא נעשה שימוש במונח זה במשך תקופה ארוכה.
- "דיפלומטיה ציבורית", על פי הגדרתו של ד"ר נחמן שי, היא המאבק בין ישראל לפלסטינים על דעת הקהל העולמית תוך הסתייעות בכלי התקשורת החדשים כשידור הבינלאומי ובאינטרנט.

המאבק בזירה הדיפלומטית הציבורית הוא מרכיב אחד בלבד של מאבק כולל המתרחש כאמור גם בזירות נוספות כזירה הביטחונית, מדינית, הכלכלית ובמידה גוברת והולכת גם בזירת המשפט הבינלאומית. פרשת א-דורה המחישה יותר מכל את כישלון הדיפלומטיה הציבורית ערב האינתיפאדה השנייה ובמהלכה. הדיפלומטיה הציבורית לא קיבלה את מקומה הראוי בתקופה זו כך שמדינת ישראל לא השכילה ליצר תגובה ברורה מתחילת התהליך. נוצר לישראל נזק תדמיתי עצום בנוסף לפגיעה המתמשכת בדימויה והיחס אליה גם בקרב קהילות בינלאומיות וגם קהילה היהודית העולמית. לקראת האינתיפאדה השנייה נעשו מספר ניסיונות ארגוניים שנועדו לשפר את התיאום במערך ההסברה המפוזר והבלתי יעיל שהתבסס על שורה של גורמי הסברה מוחלשים. בהמשך, הצרכים הישראליים, הנסיבות הדיפלומטיות הבינלאומיות ושינויים במאפייני התקשורת הבינלאומית האיצו את המעבר ממערכת מפוזרת למערך ריכוזי. יעילותו נבחנה באירועים מאוחרים יותר

אך עדין ארוכה הדרך עד למצב שבו הדיפלומטיה הציבורית תוכל למלא את ייעודיה בהתאם לצרכיה של מדינת ישראל.

אם נרצה לסכם את הסוגיה הזו של הסברה, תעמולה, תקשורת בינלאומית כפי שמסוכמות במונח אחד – דיפלומטיה ציבורית, מונח שהולך ונעשה שגור ובהתאם לכך גם בוצעו מספר שינויים ארגוניים במשרד החוץ; הוקם אגף מיוחד שתפקידו לרכז ולתאם את כל הפעילות בתחום הזה שהוגר בצורה ברורה תחום הדיפלומטיה הציבורית. מדינת ישראל עדין לא מצליחה לתת מענה הולם למתקפות הסברתיות, תעמולתיות נגדה מכיוון שבראש ובראשונה מדיניותה לא נתפסת כמדינות לגיטימית בעולם. צריך לזכור כיום שזירת המאבק העיקרית של מדינת ישראל כיום היא בזירת התקשורת הבינלאומית ואם לא נדע להתאים את עצמנו לצרכים של התקשורת הבינלאומית כמו למשל מתן תגובה מהירה, הכנות לקראת תהליכים כאלו ואחרים שיכינו את הרקע לקראת פרסומה של עמדה ישראלית – מדינת ישראל תימצא תמיד נגררת אחר המהלכים (ואנחנו יודעים שמי שנגרר ולא יוזם בסופו של דבר עלול להפסיד את המאבק על דעת הקהל בארץ ובעולם).

מצגת מספר 12 (העיתונות הכתובה במבחן האתגר הביטחוני)

לאחר שבחנו בשיעור הקודם את סוגיית המתח הבלתי נמנע בין ביטחון לתקשורת בעיקר במקרה הישראלי. בשיעור זה, נתמקד בדרך שבה העיתונות הכתובה התמודדה עם האתגר הביטחוני המתמשך של המדינה.

(מעורבות העיתונות בסוגיות ביטחוניות)

מדובר על עיתונות כתובה בלבד מכיוון שיש מחקרים שבדקו נקודתית אירועים שקשורים ליכולת המדינה להתמודד עם האתגר הביטחוני, בין אם מדובר בפרשות פוליטיות שמקורן בסוגיות ביטחוניות רגשיות (כמו שהזכרנו את פרשת לבון שמתפתחת בעקבות עסק הביש, מלחמות מוצלחות או מוצלחות פחות, ועדות חקירה ממלכתיות שבדקו מלחמות על כל השפעותיהן...). כלומר, יש לנו מגוון נרחב של מחקרים שעוסקים בסוגיות הללו ועל בסיסן ניתן לגבש תמונה דיי מקיפה של התמודדות העיתונות הכתובה. (*לגבי העיתונות המשודרת, הדברים הרבה יותר מורכבים כך שבשיעור שעוסק בהתמודדות העיתונות מול האתגר הביטחוני נתמקד בעיתונות הכתובה בלבד). לאחר סקירה מתומצתת של אירועים ביטחוניים יתמקד הדיון במלחמת יום הכיפורים ובמלחמת לבנון השנייה. שתי המלחמות הללו נתפסו כמלחמות בלתי מוצלחות בעליל כעליהם עטה העיתונות הכתובה ללא רחם.

- פרשת לבון, היוותה כאמור נקודת מפנה
- בנוסף, היא היוותה תהליך שעניינו מעורבות הולכת וגדלה של העיתונים הפרטיים בסוגיות הביטחוניות שעלו לדיון ציבורי החל משלהי שנות ה-50.
- מבין הסוגיות הביטחוניות ניתן להשפיע על פרשת "כפר קאסם" כסוגיה ראשונה ברצף, לאחר פרשת לבון
- בהמשך אירועי ערב מלחמת "ששת הימים" – כך שבמוקד האירועים האלו, (מבחינתה של העיתונות) בלטה לעין, בוויכוח על המשך כהונת ממשלת אשכול, הדרישה הבלתי מתפשרת של עיתון הארץ להחלפתו המהירה בתפקיד שר הביטחון על ידי משה דיין.
- המשכו של התהליך בא לידי ביטוי בעיסוק המאסיבי של העיתונות הפרטית בצורך להסדיר מחדש את היחסים בין התקשורת והממסד הפוליטי לאחר מלחמת יום הכיפורים.

(מלחמת יום הכיפורים)

- מלחמת יום כיפור, חשפה את מעמדה חסר האונים של התקשורת כתקשורת שנתונה למניפולציות, מצונזרת מרצון ומכפיה ומכה על חטא אי-עמידתה על המשמר בתקופת האופוריה שלאחר מלחמת ששת הימים.
- מלחמת יום כיפור חייבה את העיתונים לחשבון נפש מקיף

- בנוסף, חייבה להגדרה מחודשת של כללי המשחק מול המערכת הפוליטית ולמיסודם בדרך שונה לחלוטין מכפי שהיחסים האלה באו לידי ביטוי בתקופה שקדמה למלחמה ובשלבם הראשונים לפריצתה.

המלחמה חשפה גם את המנהיגות הישראלית במלוא חלונה. בשעה הקשה ביותר, בשעות הראשונות של מלחמת יום הכיפורים, לא היה מי שידבר אל העם. המלחמה גרמה למשבר אמינות – העם לא האמין למנהיגיו והמשבר (שהתגלה בתחילת המלחמה) לדעתו של הפרשן זאב שיף (עיתון הארץ), "זרעו נזרעו קודם לכן". במצב דברים זה, העיתונות נקלעה לאחת משעותיה הקשות. לפי דברי של יגאל לב אחד הכתבים הבולטים במעריב; "העיתונות הפסידה במלחמה הזו את אמינות הקורא, את אמינות אומץ הלב שלה ואת כוח המחץ שלה. העיתונות הפכה להיות כלי ביטוי חלוד ושחוק לשלטון שניסה להסתתר מאחורי מסך המילים בעיתון, מסך גלי העטר או המסך הקטן של הטלוויזיה. אנחנו העיתונאים נתנו להם, למנהיגים לפוליטיקאים, להשתמש בנו. שכחנו שתפקידנו הגדול הוא לדבר בשם העם באוזני השלטון, שכחנו שאנו השופר של העם הזועק של כישלונות צביעות ושחיתות. על זאת אנחנו משלמים כיום את המחיר היקר ביותר שאמצעי התקשורת יכולים לשלם והוא, מחיר האמינות." יתר על כן, כפי שהדברים באים לידי ביטוי בספרם של העיתונאים שחברו לכתיבת הספר שנשא את שם "המחדל", גם הם היו שותפים בכתיבתם לעיתונות "לשאננות, לזלזול באויב, לביטחון העצמי המוגזם, להתעלמות מהמציאות ולשאר המרכיבים שהצטרפו יחד למה שמכונה המחדל. ייתכן מאוד שלא מילאנו את חובתנו כעיתונאים ומשום כך, אנו נושאים באחריות לא פחות אך גם לא יותר למה שאירע."

מלחמת יום הכיפורים גרמה לזעזועים מהותיים בדפוסים המגע בין השלטון לציבור הרחב. זעזועים שניתן היה לצפות כתוצאה מהם להתפתחויות בלתי נמנעות ביחס לעמדותיה ולדפוס פעולתה של העיתונות מול הממשלה בהיותה אחד ממנגנוני התיווך החשובים בינה לבין הציבור ובעיקר בכל מה שקשור למדיניותה בתחום הרגיש של הביטחון. תחום שבו, כפי שהוכיחה התקופה שקדמה למלחמה ובשלביה הראשונים, העיתונות כאמור לא מילאה את תפקידה וחובותיה בחשיפת בעיות, עיוותים, ליקויים ומחדלים ובאופן זה היו שותפים העיתונאים להנחה של מערכת הביטחון וצה"ל שהכל בסדר. הכל שונה ממה שהתרחש במגזר האזרחי, העיתונאים עמדו דום כל אימת שהזכירו את המילה ביטחון. העיתונות התייחסה לביטחון כאל פרה קדושה.

- פרשת לבון כפי שציינו, התפתחה בעקבות עסק הביש, התפתחה לכדי מאבק פוליטי אך צריך לזכור שראשיתה בסוגיה ביטחונית שמסתכמת בצורה פופולארית בשאלה – מי נתן את ההוראה? מי נתן את ההוראה להפעיל את אותה חוליית יהודים בפרברי קהיר ואלכסנדריה נגד מטרת אמריקאיות ובריטיות. הוויכוח התנהל ביחס לגורם שאישר את הפעולה; האם מדובר היה באישור שניתן על ידי שר הביטחון (בזמנו פנחס לבון) או שמא היה זה ראש אמ"ן שפעל ביוזמתו. מהסוגיה הביטחונית הצרה הזאת התפתחה פרשה פוליטית ענפה שהובילה בהמשך להתפטרותו של דוד גן-גוריון והסתלקותו הסופית מקדמת הבמה הפוליטית ב-1963.

- פרשת "כפר קאסם" שקדמה לפרשת לבון עסקה בניסיונות להסתיר את האירוע המזווע שהתרחש ביום פריצת מבצע קדש, שעה שהוטל עוצר על יישובים ערביים בתוך שטח מדינת ישראל. הנחיה שלוותה בפקודה, שלימים התבררה כפקודה בלתי חוקית בעליל, שעניינה ירי ללא שיקול דעת, בתושבים ערבים שנמצאו מחוץ לבתיהם לאחר שעת ההסגר שנקבעה. רצח של עשרות תושבים ערביים ללא סיבה, ללא הצדקה ביטחונית כלשהי שנבעה מביצוע פקודות בדרך מעוותת.

את הפרשה הזו ניסו להסתיר. מי שהביא לחשיפת הפרשה הייתה העיתונות שבעקבות החשיפה זו הועמד לדין מפקד החטיבה שכוחותיה פעלו בכפר קאסם והתקיים משפט פומבי שבסופו של דבר מפקד החטיבה נמצא אשם יחד עם קצינים נוספים.

כלומר, המקרה הזה העיתונות הביאה לחשיפת המקרה.

אם אנו ממשיכים לפי הרצף הכרונולוגי ונוגעים שוב בפרשת לבון, הרי צריך לזכור שבמהלך השלבים הראשונים של הפרשה נוצר מצב שבין העיתונאים שמהווים עיתונות פרטית נוצרה מחלוקת. נוצרה תמיכה של עיתון אחד בהנהגה בן-גוריון ושותפיו ועיתון אחר שיצא נגד בן-גוריון והנהגה. כך שהעיתונות במקרה הזה מוצאת את עצמה כמוקד לזירת ההתגוששות בין האישים השונים שמילאו תפקידים מרכזיים בהנהגה הישראלית.

המקרה של ערב מלחמת ששת הימים היא דוגמא לכך **שעיתון הארץ** כמי שהאמין ביכולותיו של משה דיין כשר הביטחון, עיתון הארץ נרתם למאבק ציבורי בעניינו פיטורי לוי אשכול. העיתון הפך להיות שחקן פעיל בכל מה שקשור לניסיון להדחת לוי אשכול מתפקידו כשר הביטחון ערב המלחמה. עיתון הארץ, באופן התנהלותו זה, פגע במורל של הציבור הישראלי מתוך כוונת מכוון במגמה לשנות את מערכת קבלת ההחלטות במדינת ישראל, בערעור ההכרה בסמכות, ביוקרה וביכולת של המנהיגות העומדת בראש המדינה. הסיבה שאנו מדגישים את העובדה של פגיעה במורל הציבור היא הסיבה שבגינה הוטלה (בתקופה שלאחר מלחמת ששת הימים ובעיקר בתקופה הסמוכה למלחמת יום כיפור) צנזורה כה רחבה על פרסומים בעיתונות בנושאי בטחון מתוך חשש בפגיעה במורל הציבור. אם הארץ פעל, לתפוס, להעלאת מורל הציבור (בששת הימים) ובסופו של דבר פגע במורל הציבור בשל התהליכים הפוליטיים שהיה מזוהה איתם הרי בערב מלחמת יום הכיפורים, מתוך חשש שמא יפגע מורל הציבור, על עיתון הארץ ושאר העיתונים הוטלה צנזורה. עיתון הארץ הוא אחר מהעיתונים היותר עצמאיים בסוגיות שהוא העלה לדיון ציבורי ובדרך שבה הוא דיבר בהם. הדוגמא הבולטת היא ערב מלחמת ששת הימים שהארץ נטל תפקיד פעיל בסילוקו של לוי אשכול מתפקיד שר הביטחון. הסוגיה של הצנזורה הרחבה שהוטלה על העיתונות והארץ בתוכם (כשהארץ לא נמנע מלבקר את הצנזורה הזאת) היא נקודת המפתח להבנת ההתנהלות של העיתונות כולה ערב מלחמת יום הכיפורים ובשלבם הראשונים לפריצתה. כלומר, אם נסכם נקודה זו, מגבלות ביטחוניות רבות הושטו על העיתונות, על יכולתם של העיתונים לפרסם מידע אמין.

(המצב בתקופה הסמוכה למלחמת יום הכיפורים)

- ערב פרוץ המלחמה התפרסמה ידיעה מצומצמת ביותר בעיתון מעריב, של הכתב הצבאי יעקב ארז, שממנה עלה כי המצב בגבולות שפיר (לאחר המלחמה פרסם יעקב ארז את הכתבה המקורית שהייתה ארוכה פי 24 מהידיעה המצונזרת). ברור לחלוטין שהייתה מגמה ברורה של לא לגרום לציבור חשש כלשהו לקראת המלחמה הזו. שורה ארוכה של הסברים ניתנו לכך אך אי אפשר להתעלם מההקשר הפוליטי המייד, שעל הפרק עומדת מערכת בחירות שתוכננה להתקיים בנובמבר 73. סיסמת הבחירות של מפלגת השלטון, מפא"י, באותה מערכת בחירות שקדמה למלחמת יום כיפור הייתה "מעולם מצבנו לא היה טוב יותר".
- ההודעות הראשונות לאחר פרוץ מעשי האיבה היו סתומות ומערפלות, השל המגבלות הרבות שהוטלו על העיתונות

המלחמה פורצת בהפתעה - הציבור לא ידע כלום. ההפתעה נובעת במידה רבה מהיעדר מודעות למציאות בפועל. נעשתה כאן הטיה מכוונת אומנם היא לא נעשתה במזיד משום שבמידה רבה אנשים הקובעים בתחום זה במערכת הביטחון היו עדין תחת התחושה כי המלחמה שפרצה אינה אלא בבחינת היום השביעי של מלחמת ששת הימים, הם האמינו בכל ליבם כי תוך שעות מעטות יצליח צה"ל להדוף את הצבאות הפולשים חזרה לשטחם.

גם אם ההודעות לא היו מלאות ומדויקות קיוו שהם תאמתנה תוך זמן קצר, ובדיעבד כולם חיו עדין בתקופת המלחמה הקודמת. אם לבדה האמת המרה, בעקבות הופעת האלוף אהרון יריב בטלוויזיה ב-9 באוקטובר, חלקים נרחבים מקרב הציבור בישראל איבדו את אמונם בהנהגה הצבאית והמדינית ובאמינותם של גורמי ההסברה בתקשורת הישראלית. הפער העצום הזה שנוצר לאור הסתרת המידע על רקע פריצתה של המלחמה בתנאי הפתעה הוביל אותו משבר אמינות שציינו.

העיתונות הכתובה גילתה סימני התפקחות מהירים מאוד שכללו ניצנים ראשונים של ביקורת מוצנעת. השבוע השני של המלחמה בישר שינוי בעמדות העיתונאים ועובדה זו חייבה אותם להכיר וללמוד, כי צריך היה לשנות רבים מהמושגים אודות קרבות ומלחמות שהכו שורש זה שנים רבות, ומכאן ההצבעה הבלתי נמנעת על אחד ממרכיביו היותר בולטים של המחזל – ההתרעה הבלתי מספקת.

(סיום מלחמת יום הכיפורים)

- סיומה של המלחמה בישר את פתיחתה של חזית חדשה על ידי העיתונות – ביקורת כוללת ביחס להתנהלות הממשלה וצה"ל.
- למרות המודעות שלא הייתה זאת העת לעסוק בכל השאלות שעלו במהלך המלחמה, עלתה הדרישה לבדוק באופן יסודי את אחריותו של שר הביטחון על מה שנעשה או לא נעשה מכיוון שדרגי הביצוע הצבאי היו כפופים לו.
- על חלק גדול מן השאלות שהתחייבו בבדיקה עם סיום המלחמה ניתן למנות: שאלות שכרוכות באופי הלאומי שלנו, שאלות הנובעות ממדיניות השייכות לצבא, שאלות הנובעות מאופן ניהול המערכה והן בכל מה שקשור לגיוס הכוחות ופריסתם לקראת המלחמה.

○ האם היה צה"ל מוכן למלחמת 1973?

○ האם צה"ל נתפס, כמו הציבור, לשאננות?

○ מה קרה במערכת הפוליטית?

○ מהי מערכת היחסים בין הדרג המדיני והצבאי?

גם שאלת ההתרעה היא אחת השאלות המרכזיות שעולות לדיון זמן קצר לקראת סיום המלחמה ועם סופה. אחת הדוגמאות הבולטות שעניינה תחקיר של מה שקרה בראיה ראשונה או לקחים ראשונים הייתה סדרת הכתבות של זאב שיף (הפרשן הבכיר לענייני צבא וביטחון של עיתון הארץ) שהחל לפרסם סדרת מאמרים בסוגיה זו בסמיכות רבה לסיום המלחמה.

(המאבק הציבורי בהנהגת העיתונות)

על רקע ההבנה שהיה כאן מחל, את הבכורה / המיקוד של אמצעי התקשורת הכתובים;

- נטלה הדרישה להקמתה של וועדת חקירה. ועדת חקירה שאמורה הייתה לחקור את הגורמים למלחמה מה גם שכבר נוצרה אווירה בלתי נמנעת של לינץ' ציבורי של חיפוש אחר האשמים אך מכיוון שבמקרה הזה היה ברור לחלוטין שאין משגים ללא אבות לדעת העיתונות חייבת הייתה הממשלה להקים מיד ועדת חקירה או ועדת בדיקה לאיתור האחרים. אין דרך להעמיד את הדברים במקומם הנכון ולהחזיר את אמון הציבור בממשלתו מאשר על ידי הנכונות לחשוף את האמת תהיה חמורה ככל שתהיה (כך כתב העיתונאי יואל מרקוס, אחד המבקרים החריפים ביותר של עיתון הארץ).
- המאבק הציבורי, בהנהגת העיתונות, נמשך והתמקד בכינונה של ועדת חקירה ממלכתית שאמורה לבדוק בצורה המיטבית סוגיות בעלות עניין חיוני לציבור. זו וועדה שמוקמת על פי החלטת הממשלה אך – מי שממנה את חבריה זה לא הממשלה או הכנסת אלא נשיא בית המשפט העליון. * כל ועדה אחרת היה חשש שלא תמלא את תפקידה כראוי ולכן הדרישה להקמתה של ועדת חקירה ממלכתית הולכת ותופסת תאוצה וזו לבסוף ההחלטה שמקבלת ממשלת ישראל **18 בנובמבר 1973**, החלטה בדבר הקמתה של ועדת חקירה ממלכתית, ועדת חקירה שבראש עמד נשיא בית המשפט העליון – השופט העליון שמעון אגרנט.

- כל אותה תקופה של עד להקמת הוועדה וחמשת החודשים שבהם פעלה הוועדה עד לפרסומו של הדו"ח החלקי הראשון, היא תקופה שהעיתונות הכתובה מעמידה בפני הציבור, בפני הוועדה ובפני הממשלה שורה ארוכה של מטלות שעמן היא צריכה להתמודד על מנת לרדת לחקר האמת. הוועדה עושה את עבודתה נאמנה ובראשית אפריל מגישה את הדוח הראשון, דו"ח שלמעשה מבטא במסקנותיו את השינויים המשמעותיים שצריכים להתבצע בעיקר בשירות הפיקוד הבכיר, הדו"ח לא עסק כלל וכלל באחריותו של הדרג המדיני. סוגיה זו תופסת תאוצה והופכת להיות אחת מנושאי הביקורת המרכזיים של העיתונות מכיוון שנשמע טענה מצדקת שלא ייתכן להפריד בין אחריות הדרג המדיני לבין אחריות הדרג הצבאי במלחמה. עובדה נוספת שצריך להזכיר היא הבחירות שתוכננו לראשית נובמבר 73 נדחו לסוף דצמבר בעקבותן עולה שוב לשלטון ממשלה בראשותה של גולדה מאיר, ממשלה שנאלצת להתפטר זמן קצר לאחר פרסומו של הדו"ח החלקי.

(לאחר מלחמת יום כיפור)

- העיתונים נטלו על עצמם משימה נכבדה מאוד לאור העובדה שהם היו שותפים מלאים בהסתרת המידע, מידע חיוני מפני הציבור, בשל העובדה שלא ניתנה להם אפשרות כלשהי להשפיע על יצירת תמונת מצב שונה מזו שהוצגה על ידי הממשלה ודובריה המוסמכים. לכן המשימה שלהם הייתה החזרת אמינותם המקצועית כגורמים שאמורים לחשוף ללא מורה אי סדרים, מחדלים ואירועים בעיקר בתחום הביטחון שזכה לאצטלה של פרה קדושה לאחר מלחמת ששת הימים.
- התנהלותם השונה של העיתונים בכל הקשור לביסוס אמינותם מחדש נבחנה על בסיס עמדות ודעות כפי שפורסמו על דפיהם במהלך התקופה. הם מילאו את חובתם בכל מה שקשור לביצוע חשבון נפש לאומי-פומבי אבל נמנעו כלל וכלל לעסוק מעל דפיהם בחשבון הנפש המקצועי פנימי שלהם ביחס להתנהלותם. דברים שקשורים לכך כמעט ולא הועלו על דפי העיתונות, חשבון הנפש הפנימי שלהם התנהל בערוצים שונים לחלוטין.
- ביטוי ראשון לכך ניתן בספר *המחלל* שפורסם חודשים ספורים לאחר המלחמה שהבינו שגם להם (לעיתונים) הייתה אחריות למחדל. התייחסויות מאוחרות יותר הופיעו ב"ספר השנה של העיתונאים" שפורסם בשנת 1974 אם במאמרים של עיתונאים שונים ואם בסיכום התמציתי של שורת מפגשים שקיימה מועצת העיתונות במהלך חודש ינואר 74. מועצת העיתונות בישראל שהיא הגורם הבכיר ביותר שמייצג את כלל אמצעי התקשורת והשידור פנתה לעסוק בסוגיה של תפקוד העיתונאים אבל כגוף עליון לא הצליחה להגיע לשום מסקנה אפקטיבית. הוקמה ועדה שהייתה אמורה לבחון את הדרך ליצירת תנאים שיאפשרו לעיתונים ולעיתונאים למלא את חובתם כלפי הציבור בנושאים הקשורים לתחום הביטחון. הסוגיה הזאת דיי התמססה אך עם זאת התחושה היא, לפחות בסמוך לאירועים, שהתנהלות העיתונות במהלך מלחמת יום הכיפורים לפני ולאחריה הייתה מעין קו פרשת מים שלאחריו נמנעו העיתונים מלחזור לאותם דפוסי פעולה שהשפיעו על הדרך שבה הם תפקדו ערב מלחמת יום הכיפורים. המבחן האמיתי של התקשורת בסוגיות ביטחוניות הוא במלחמות הבאות. יש מי שטוען שהתקשורת נמנעה מחזרה על אותן שגיאות בהמשך ובולטת יותר מכל *מלחמת לבנון השנייה* שמעמידה את העיתונות או את התקשורת הכתובה במצב שונה לחלוטין.

(מלחמת לבנון השנייה)

- מלחמת לבנון השנייה עוררה גם היא ביקורת נוקבת ביחס לדפוסי הפעולה של כלי התקשורת הישראלים.
- פעם נוספת, למרות לקחי מלחמת יום הכיפורים, נמנעה התקשורת מביקורת וסייעה ביצירת אופוריה בימים הראשונים לקרבות.
- נדרשה התאמה מחודשת של כללי האתיקה של העיתונות בזמן לחימה בעקבותיה.

משחקן פאסיבי שבדרך כלל הגיב להתרחשויות, הרי מלחמת לבנון השנייה ובעיקר לקראת סופה שעה שנשקל ביצוע המהלך הקרקעי המסיים גבר קולם של המצדדים במהלך יבשתי באמור היה להכריע את המערכה. כותב *יוסי בן-ארי* שחקר את עמדות העיתונאים ביחס למהלכים המסיימים; " תהיה זאת יומרה לנסות לדעת עד כמה השפיעה התקשורת על קבלת ההחלטות הנוגעות לשלב הלחימה האחרון. " בכל החלטות ביחס לאקורד הסיום של המלחמה אך עם זאת ברור לו ולמרות שלא ניתן להפריד או למדוד את ההשפעה הישירה של התקשורת, טוען החוקר בן-ארי קשה להניח **שלא** הייתה השפעה שכזאת. השפעה זו לדעתו אינה יכולה להיות מוטלת בספק אפילו כשהיא משמשת רכיב אחד בלבד מתוך מכלול גדול שבו בדרך כלל קשה ומסובך להפריד בין גורמי ההשפעה השונים על תהליך קבלת ההחלטות ולאפיין את מקורם. צריך לומר שהתנהל כאן מסע תקשורתי נמרץ ביותר, מעורבות ישירה ובוטה של עיתונאים באמצעים הכתובים וגם באמצעים המשודרים שדחפה את הממשלה לקראת קבלת החלטה בדבר היציאה למערכה המסיימת את מלחמת לבנון. לעניינינו חשובה העמדה הפעילה והרעשנית ביחס למלחמת לבנון השנייה, עמדה רעשנית ופעילה שבה נקטו העיתונים. אם-כן ניתן לומר שבתקשורת התנהל וויכוח חריף בשאלה "האם לצאת למבצע או לא" אך היקף קולם של הפרשנים שציידו ביציאה לקרב ועוצמתו היו גדולים בהרבה משל המתנגדים, מאמריהם זכו לבולטות רבה יותר ולמיקום מועדף בעיתונים.

היקף הכותבים נגד היציאה לקרב היה מצומצם יחסית והעיון במאמרים שלהם מגלה תחושה של חשש וחוסר נוחות פרשנית לצאת נגד הזרם. הקול העיקרי שקרא למנוע את המהלך הצבאי היה קולן של עיתונאיות וקשה שלא לטעות האם עובדה זו לא החלישה את יכולת ההשפעה של מחנה המתנגדים לפעולה ואולי אף פעלה כבומרנג על מקבלי ההחלטות.

על אף האופי התקיף ולעיתים המתלהם של המאמרים שציידו במבצע, לא נדונו שלושה נושאים חשובים:

1. האם הייתה לצה"ל יכולת בכלל לבצע את המשימה

2. מה יהיה מחיר הכישלון של המהלך בנוסף למחיר הדמים

3. מהו פרק הזמן שעומד לראשות צה"ל לבצע את המהלך

אילו מידע זה וכן הספקות בדבר הצדקת המהלך הצבאי היו זוכים לסיקור נרחב יותר בתקשורת היה הדבר מביא, קרוב לוודאי, לדיון ציבורי יותר מאוזן שעשוי היה להביא להחלטת המלחמה שלא לצאת למלחמה.

יש כאן מעין ביקורת על התפקיד הפעיל שנטלה התקשורת שבחלקה הגדול דרבנה את הממשלה משורה ארוכה של סיבות וגורמים לבצע את המהלך המסיים של מלחמת לבנון.

לסיכום סוגיה זו נאמר שאין תפקידה של התקשורת להחליף את ההנהגה המדינית שקבלת החלטות אמורה להיות מטלתה העיקרית. חובתה של התקשורת לבטא ברצינות ובאחריות את עמדותיה ולהביא לידי מקבלי ההחלטות על מנת שייקחו גם אותם בחשבון. זאת, בין אם מדובר במהלכים מקובלים או מהלכים שביחס אליהם יש לתקשורת ביקורת מרובה.

אנו עדים לשינויים והתפתחויות בדפוסי תפקודם של העיתונאים מול אתגרים ביטחוניים ואם אנו בוחנים את הרצף כולו הרי מידת הריסון ויכולת ההגבלה של התקשורת לעסוק בנושאי ביטחון רגישים הולכת ומצטמצמת וזירת ההתמודדות העיקרית בסוגיות ביטחוניות מרכזיות היא יותר ויותר התקשורת הכתובה והמשודרת כך שאם אנחנו צופים לשנייה אחת קדימה ברור לחלוטין שלתקשורת כתובה ומשודרת תהיה השפעה רבה על תהליכי קבלת ההחלטות בעתיד בשונה מכל אותם מהלכים שאפיינו את התנהלותה של התקשורת באירועים קודמים ובמיוחד לפני ובמהלך השלבים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים שגרמו לשינויים המשמעותיים בתפקודה של התקשורת בכל הקשור לסוגיות ביטחוניות.

מצגת מספר 13 (טרור ותקשורת; חלק א')

נושא המפגש היום – טרור ותקשורת.

מה הקשר של טרור לשיעור שעוסק בפוליטיקה ותקשורת??

כפי שנבין בהמשך, יש קשר הדוק ביותר לאור העובדה שאנו מתייחסים אל הטרור כאל תופעה פוליטית פוליטיקה היא תהליך שנועד לשינוי סדרי עדיפויות.

כיצד מתייחסים לטרור כאל תופעה פוליטית?

הקשר הוא בכך שטרור הוא אחד מהביטויים היותר קיצוניים של המחאה הפוליטית נגד מדיניות, נגד ממשל, נגד התנהלות של ממשלות, נגד התנהלות של מדינות וטרור הוא אחד מהאמצעים שעומדים לרשותה של קבוצת מחאה בדרכה להשיג את מטרותיה הפוליטיות. מטרותיה הפוליטיות משמעותה השגת מטרות שונות מאילו של המדינה והחברה, שינוי בסדרי עדיפויות. על כך מתמודדת/נלחמת הקבוצה שנקראת קבוצת טרור או ארגון טרור. חשוב להבין שכשמדברים על טרור מדברים על תופעה פוליטית, תופעה פוליטית שעושה שימוש באמצעים אלימים. הבחנה זו מביאה אותנו להגדרה מעט יותר מדויקת של *"ר בועז גנור; "הטרור הוא סוג של מאבק אלים שבמסגרתו נעשה שימוש מכוון באלימות כלפי אזרחים (אוכלוסייה בלתי מעורבת) לצורך השגת מטרות פוליטיות"*

ההגדרה היא הגדרה אופרטיבית, ניתן לעבוד ולהתמודד איתה. הגדרה זו מנוסחת לאחר עיון של ד"ר בועז גנור בלמעלה מ-100 הגדרות שונות שהוא איתר בספרות המקצועית. הצורך ליצור שפה משותפת באמצעות הגדרה של תופעה.

תופעת הטרור הייתה קיימת כבר מאות שנים אך מעולם לא נקראה כך (קראו לזה אי-שקט, הפעלת כוח, התנקשות.... אך לא נעשה שימוש במונח טרור). בספרות המקצועית של היום יש למעלה ממאה הגדרות, כשיש למעלה ממאה הגדרות קשה להבין את היקף התופעה, את משמעותה והחשוב ביותר – כיצד מתמודדים איתה. ולכן צריכה להיות הגדרה ברורה ומוסכמת.

אם נלך לרמה הבינלאומית ונחפש הגדרות ברורות ומוסכמות נלך דבר ראשון אל האו"ם אבל האו"ם רק בשנת 2004 הצליח להגיע להסכמה ביחס להגדרה חלקית של המונח טרור. כל השנים שקדמו לכך האו"ם לא הצליח להגיע להסכמה ביחס להגדרה מכיוון שבריה"מ ולאחר מכן רוסיה התנגדו בכלל לעיסוק בסוגיה זו. רק כשרוסיה מתחילה להיפגע מהטרור הצ'צ'ני היא מבינה שהיא צריכה להשתתף במאמץ הבינלאומי להגדרת המונח טרור. באוקטובר 2004 האו"ם ומועצת הביטחון מקבלת החלטה ביחס להגדרת המונח טרור, הגדרה חלקית ובעייתית.

לטעמו של ד"ר בר-אור ההגדרה המעשית והמשקפת ביותר היא ההגדרה של ד"ר גנור, הגדרה שניתן לחלקה לשלושה חלקים שונים;

- הגדרה: הטרור הוא סוג של מאבק אלים שבמסגרתו נעשה שימוש מכוון באלימות כלפי אזרחים (אוכלוסיה בלתי מעורבת) לצורך השגת מטרות פוליטיות.

- המרכיב הראשון הוא המאבק האלים - טרור הוא מאבק אלים, מאבק שעושה שימוש באמצעי אלימות. כל פעולה לשינוי סדרי עדיפויות שאלימות אינה מעורבת בה היא לא פעולת טרור.
 - המרכיב השני הוא המטרה שעומדת בבסיס הפעולה - המטרה היא תמיד מטרה פוליטית. ההישג הנדרש הוא בזירה הפוליטית; שינוי שלטון, שינוי מדיניות, שינוי צורת השלטון, החלפת משטר... אם כן, המטרה שלמשה מופעלת האלימות היא מטרה פוליטית. בהיעדר מטרה פוליטית - פעולה אלימה לא תוגדר כפעולת טרור (היא יכולה להיות פשע מסוג כלשהו).
- ** יש לא מעט ממשקים בין פשע לטרור אך גם צריך לדעת לעשות את ההבחנה בין שני המושגים. טרור נועד להשיג מטרה פוליטית.
- המרכיב השלישי הוא יעד הפגיעה - במי אנחנו פוגעים על מנת לקדם את השגת המטרה הפוליטית (?) כשאנחנו מדברים על טרור על פי ההגדרה של ד"ר בועז גנור אנחנו מדברים על פגיעה באוכלוסיה אזרחית או כפי שנקרא היום - אוכלוסיה לא מעורבת. הפגיעה באזרחים חפים מפשע היא אמצעי שנועד לסייע בהשגת המטרה הפוליטית כלומר הפגיעה באזרחים היא אמצעי להשפיע על דעתם של מקבלי ההחלטות ביחס לאחד מהשינויים שציינו.

כל שלושת המרכיבים האלו גם יחד (מאבק אלים, מטרה פוליטית והפגיעה באזרחים כאמצעי להגשת המטרה) אלה הם המרכיבים שיוצרים את תופעת הטרור, תופעת הטרור כתופעה פוליטית.

אסוציאציה מידיית של טרור מעלה שימוש במונח נוסף - גרילה שמשמעותה בשפה הצרפתית מלחמה קטנה. לא פעם ולא פעמיים אנחנו לא יודעים לבצע הבחנה בין טרור לגרילה. גם לגרילה יש שורה ארוכה של הגדרות אך על מנת להישאר צמודים להגדרה של טרור נשתמש בהגדרה של טרור כפלטפורמה. גם גרילה היא דרך או אמצעי להשגת מטרה פוליטית. גם גרילה מחייבת הפעלת אלימות כלומר, מפעילים אלימות לצורך השגת מטרה פוליטית. אם-כן, מה ההבדל בין טרור לגרילה?

- ההבדל הוא קהל היעד אליו מופעלת הפעילות האלימה.

כשמדברים על טרור, הפגיעה באזרחים לא מעורבים היא אמצעי להשפיע על מקבלי ההחלטות. לעומת זאת, גרילה היא פגיעה במטרות מזוהות מדינה. כלומר, משרדי ממשלה, תחנות משטרה, חיילים, שוטרים...

ההבדל בין טרור לגרילה הוא באוכלוסיה שבה פוגעים על מנת להשיג את המטרה הפוליטית הנדרשת.

אם-כן זה מביא אותנו להיבט נוסף שחשוב שנבהיר לגבי המונח טרור. לדעתו של ד"ר בר-אור, אין ארגון טרור ואין ארגון גרילה. יש קבוצה/ארגון שנוקט באסטרטגיה של טרור או באסטרטגיה של גרילה וההבחנה היא ברמת דרך הפעולה. לסיכום, אנחנו מדברים על טרור וגרילה כפעולות שננקטות על ידי קבוצות לצורך השגת מטרות פוליטיות באמצעות הפעלת אלימות כשהשוני בין שני המושגים הללו הוא אוכלוסיית היעד. בטרור - תפגע הקבוצה באוכלוסיה לא מעורבת בגרילה - תפגע הקבוצה במטרות מזוהות מדינה.

היבט נוסף שחשוב שנבין ביחס למונח טרור היא ההבחנה בין טרור לבין שחרור לאומי. בדרך כלל, לוחמים של ארגון לשחרור לאומי לא התייחסו אל עצמם כאל טרוריסטים. הם אנשים שמטרתם לקדם אינטרסים נעלים מבחינתם. הם נתפסים כטרוריסטים על ידי השלטונות או המדינה שנגד מוסדותיה הם פועלים. אנשי האצ"ל בתקופת המנדט בארץ ראו את עצמם כלוחמי חירות, חופש. לוחמי חירות ישראל היה השם של הארגון השני שפעל בארץ – הלח"י (בראשותו של יאיר ולקראת סוף דרכו בראשותו של יצחק שמיר). בראש האצ"ל עמד במשך שנים רבות *מנחם בגין* אשר בשום פנים ואופן לא התייחס אל עצמו כאל טרוריסט. ההבחנה או השימוש בין שני המושגים האלו ביחס לאותה תופעה תלויה במתבונן. מי שמבצע את הפעולה עוטה על עצמו את הגלימה של לוחם חופש מי שנפגע מאותה פעולה מתייחס לאותם לוחמי חופש כאל טרוריסטים לכל דבר ועניין.

הפעולה היא אותה פעולה, פעולה אלימה שנועדה להשיג מטרות פוליטיות תוך כדי פגיעה באזרחים או מטרות מזוהות מדינה. אבל המימד הנוסף של ההבחנה נועד להדגיש את השוני בין המתבוננים השונים בתופעה שכרוכה בהפעלת האלימות.

חשוב שנבין שאנחנו מדברים על קבוצות, ארגונים אשר נוקטים באסטרטגיה, בדרך פעולה שברמה הלאומית באה לידי ביטוי שהתנגשות עם המדינה, עם מטרותיה ויעדיה כשהמטרה של הקבוצה היא שינוי סדרי עדיפויות או המטרות, היעדים של המדינה, שלטונה או מדינותה. הקבוצה שמוחא נגד המדינה מוכנה לעשות שימוש בכל האמצעים שעומדים לראשותה על מנת לערער על הלגיטימיות של השלטון.

(מאפייני הטרור)

- הפעלת אלימות, פגיעה מתמשכת באוכלוסיה אזרחית עלולה להוביל לפגיעה משמעותית בלגיטימיות של השלטון שאינו מצליח לשמור על אזרחיו.
- מכיוון שכך, הטרור או אותן קבוצות שפועלות על פי אסטרטגיית הטרור מבחינתן של המדינות, הן יעד לגיטימי לדיכוי. דיכוי אליים עם אתה מפעיל אלימות אמצעי הנגד גם הוא אליים.
 - ומכאן כשאנחנו עוסקים במדינות דמוקרטיות, (התמודדות מול הטרור), הפעלת אמצעים אלימים נגד קבוצות טרור או גרילה קיים תמיד החשש שמא המאבק בטרור יוביל לפגיעה באושיות המשטר הדמוקרטי.
 - מול טרור מתחייבת תגובה מהירה, יעילה ומיידית.
 - מתחייבת רמה גבוהה של תיאום בין שורה ארוכה של מוסדות שלטון (מודיעין).

- כך שהדילמה של מערכות שלטוניות (בעיקר אלו הדמוקרטיות), שמתמודדת עם טרור, הדילמה היא בין יעילות אסטרטגית לדיכוי לבין קבילותם של האמצעים בהם עושה המערכת הדמוקרטית שימוש לצורך דיכוי הפעילות האלימה נגדם. (הדילמה בין יעילות אסטרטגית המאבק לבין במגבלה הדמוקרטית – אפשרות לפגיעה בזכויות אדם ואזרח).
- טרור בדרך כלל מהווה אתגר מורכב מאוד בפני ראשי מדינות, שליטים שנמצאים בדרך כלל תחת עומס בלתי פוסק של תהליכי קבלת החלטות. פעילות במתכונת של אסטרטגיית טרור או של גרילה מחייבת מתן תשומת לב מרובה לפעילות עצמה מכיוון שלרוב, מעבר לפגיעה המעשית בנפש או ברכוש מתלוות דרישות נוספות המחייבות מדינות/הנהגות לדרישות קשות ביותר.

דוגמא; תהליך קבלת ההחלטות בראשותו של **יצחק רבין** (ז"ל) בכל מה שקשור לחטיפת המטוס, מטוס אייר-פרנס לאנטבה. במטוס זה היו אזרחים ישראלים שהופרדו משאר הנוסעים וממשלת ישראל שקלה את האפשרות להצילם במבצע צבאי. בסופו של דבר ההחלטה מתקבלת לאחר שנשקלו כל הסיכונים, החלטת הממשלה מתקבלת לאחר שהמטוסים כבר היו באוויר בדרכם לאנטבה. ההתלבטות שמתלווה לתהליך קבלת החלטות שכזו, היא התלבטות ממושכת, קשה ומורכבת מכיוון שעמדו על הפרק שתי אופציות;

1. כניעה למחבלים ולדרישות שלהם של שחרור מאסות של מחבלים
 2. ללכת למבצע צבאי ולשחרר את החטופים הישראלים.
- האחריות שלקח על עצמו ראש הממשלה רבין היא אחריות עצומה. הוא גם ידע להודות באחריותו במקרה אחר של מתן הנחייה לכוחות הביטחון לשחרר חטוף ישראלי (על ידי

טרוריסטים (פלסטינים) המקרה של נחשון וקסמן, הוא ידע לקחת על עצמו את האחריות שעה שהמבצע לא צלח.

כלומר, פעילות טרוריסטית שמולה צריך להתמודד שלטון/מערכת שלטונית/הנהגה, מחייבת תהליכי קבלת החלטות מורכבים ביותר, זהו עומס עצום, זה סוג של החלטות שממשלות בדרך כלל לא עוסקות בהם בחיי היומיום. במציאות הישראלית, ממשלות ישראל עוסקות בסוגיות האלה לעיתים מרובות.

הטרור מהווה אתגר בפני ממשלות ושליטים. האתגר הנוסף שמתלווה לכך הוא הצורך בעיצוב אסטרטגיה רב-ממדית לצורך התמודדת עם פעולה שכזו.

אסטרטגיה רב-ממדית – הכוונה לכך היא שהתמודדות מול טרור בתוקף היותו תופעה פוליטית היא לא בהכרח רק במישור הצבאי הטהור. התמודדות עם תופעת טרור מחייבת שילוב של מאמצים מדיניים וצבאיים גם יחד.

צריך לזכור שאם אנחנו רוצים למגר טרור, בהינתן העובדה שמדובר בתופעה פוליטית, צריך לשלב בתהליכים שקשורים למיגורה גם תהליכים מדיניים.

(בין טרור לתקשורת)

- טרור מחייב שימוש מושכל באמצעי התקשורת ההמוניים לצורך הפצת מסריו בקרב ציבור נרחב ככל האפשר.
- התקשורת מעצימה את מעשי הטרור ורואה בו אירוע תקשורתי לכל דבר ועניין, כך שמשחקת לידי המפגעים.
- תהודה תקשורתית רחבה גורמת לאדישות הציבור נוכח ריבוי מעשי טרור.

מצגת מספר 14 (טרור ותקשורת; חלק ב')

כעת אנו מגיעים לסוגיה שמעניינת אותנו וזה הממשק/הקשר/יחסי הגומלים בין טרור כתופעה פוליטית לתקשורת. נעסוק בהמשך בהיבטים הייחודיים של יחסי הגומלין בין תקשורת לטרור. נשתמש בדברים שאמר אבו-איאד, אחד מראשי הפת"ח לשעבר, ביחס לדרך שבה הם החליטו לפעול מול הספורטאים הישראלים באולימפיאדת מינכן בספטמבר 1972.

- ציטוט של דבריו של אבו-איאד: " ידענו כי צופי הטלוויזיה יעדיפו לצפות בערוץ המשדר אירועי ספורט מאשר בערוץ המשדר תוכנית העוסקת במצוקת הפלסטינים. לכן, החלטנו להשתמש במשחקים האולימפיים כדי שהעולם יקשיב וישים לב לבעייתנו".
- המגמה הייתה ברורה, הניצול של ריכוז עצום של אמצעי התקשורת מכל העולם שבמקור התקבצו לצורך סיקור משחקי הספורט של האולימפיאדה לסיקור הפיגוע בספורטאים הישראלים מתוך כוונה ברורה למשוך את תשומת הלב העולמית למאבק הפלסטינים כנגד מדינת ישראל. כלומר, זאת אחת מדוגמאות רבות של שימוש מכוון בתקשורת לצורך קידום האינטרסים של קבוצה הנוקטת באסטרטגיה של טרור.

ברור לחלוטין שפיגוע בספורטאים ישראלים (או כל מטרה ישראלית אחרת) ללא כיסוי עיתונאי, האפקט הנדרש לא היה מושג. סיקור כפי שהפלסטינים זכו לו במהלך הפיגוע במינכן ולאחריו הם לא היו יכולים לקבל בשום מקרה או מקום אחר, הם ידעו בדיוק לקראת מה הם הולכים.

הרג הספורטאים הישראלים זו דוגמא ברורה ומובהקת לכך שנעשה שימוש באוכלוסיה בלתי מעורבת לצורך קידום המטרה הפוליטית.

תקשורת לא יכולה ללא טרור וברור לחלוטין שטרור לא יכול ללא תקשורת. תקשורת ניזונה מפעולות טרור. תקשורת זוכה לעדנה שעה שהיא מכסה פיגועי טרור.

לא בכדי חוקר תקשורת ישראלי ידוע, גבי וימן, קורא לתופעה הזו "טרוריסטים של טלוויזיה" – הטלוויזיה משרתת את הטרוריסטים כפי שהם עושים שימוש בטלוויזיה. יש כאן יחסי תלות הדדית, אין שום ערוץ שידור שימנע מכיסוי פיגוע טרוריסטי (זה מגביר צפייה, רייטינג...). ולכן, נוצרת כאן קרבה או זהות אינטרסים, בהתרחש פיגועים, בין אמצעי התקשורת ההמונים לבין הטרוריסטים.

הטרוריסטים/אלו שפועלים לפי אסטרטגיית הטרור הם בדרך כלל, לא מסתירים את זהותם (אם קיימת הסתרת זהות זה בשלבים ראשונים אך לאחר מכן הם מוותרים על החיסיון ומפרסמים באמצעות אמצעי התקשורת את זהותם. במקרה כזה, התהודה שעושה זיהוי של הטרוריסטים עם הפעולה רק מגביר את ההתייחסות ותשומת הלב לענייניהם).

(בין טרור לתקשורת)

אם-כן, התקשורת היא אמצעי ומכשיר להגברת התהודה כך שנוכחות אמצעי תקשורת עשויה להשפיע על בחירת זירת הפעולה. ניתן לומר שבהיות התקשורת אמצעי שמביא לציבורים רחבים, בדרך כלל בזמן קצר, את הפיגועים היכולת שלהם להשיג אפקט מיידי היא גדולה ביותר.

- טרור מחייב שימוש מושכל באמצעי התקשורת ההמוניים לצורך הפצת מסריו בקרב ציבור נרחב ככל האפשר.
- תהודה תקשורתית רחבה גורמת לאדישות הציבור נוכח ריבוי מעשי הטרור.
- התקשורת מלבה ומעצימה פעילויות בעלות גוון טרוריסטי. לתקשורת יש את היכולת לכוון אירועי טרור, לעודד מפגעים ועדויות לכך מצויות ביחס להתנהלות התקשורת הזרה בשטחים/בגדה המערבית בזמן שתי האינתיפאדות, שנוכחות של כתבים וצלמים ליבתה באופן מכוון פעילות טרוריסטית או אלימה נגד כוחות הביטחון הישראליים. זו דוגמא לכך שלתקשורת יש יכולת לקדם או ליזום פעילויות אלימות.

(דילמות בממשק בין טרור לתקשורת)

סיקור של מעשי טרור באמצעות התקשורת עלולה להוביל למספר תופעות:

1. **עידוד מעשי טרור נוספים**, משום נתינת במה לדעות הקוראות לשימוש באלימות בעצם הסיקור (שימוש באלימות שמשמעותו יכולת לפגיעה באושיית המדינה).
2. **פגיעה ממשית במאבק בטרור**. לאור העובדה שסיקורים מאסיביים מתמשכים עשויים להשיג לא רק פרסום וחשיפה (למטרות/לגורמים שבגינם קבוצות פועלות באסטרטגיה של טרור) אלא גם הכרה ציבורית הולכת ומתרחבת במטרותיהם כך שהתקשורת עשויה לסייע לעידוד פעילויות בהמשך מטעמה של הקבוצה שפועלת באסטרטגיית הטרור.
3. תופעה של **דיווח תכוף על פיגועי טרור**, דיווח אשר שוחק בהדרגה את הזעזוע הראשוני והופך את הטרור/הפיגועים/המופעים האלימים לתופעה שגרתית. בצורה שכזו נחלשת החלחלה נוכח מעשי הטרור ובמקומה מופיעה הנכונות להבין את נקודות מבטם של הטרוריסטים. (תהודה תקשורתית רחבה גורמת לאדישות הציבור נוכח ריבוי מעשי הטרור). במדינת ישראל, פיתחנו מידה רבה של אדישות, שעה שאמצעי התקשורת סוקרים בפנינו פיגועים אלימים בכמויות שנחשפנו אליהם במהלך האינתיפאדות השונות או תקופות רוויות לחץ אחרות.
4. הדיווח על פעולות של ארגונים הפועלים באסטרטגיית טרור והצלחתן כפי שזה בא לידי ביטוי בסיקור התקשורתית, עלול לעודד קבוצות נוספות לנקוט באמצעים שכאלו בתקווה לזכות גם הם לחשיפה או לתהודה בהיקפים שהקבוצות הללו לא זכו להם קודם לכן.
5. בעצם הסיקור המתמשך של אירועי טרור, קיימת סכנה גם שהסיקור התקשורתית עלול לספק מידע על אסטרטגיה או דרכי פעולה לסיכול מעשי הטרור כך שהם יכולים ללמוד או להתכונן לקראת פעילות שאמורה להביא את הפעילות האלימה לכדי סיום.
6. סיקור בזמן אמת עלול לפגוע במאמצים להפסקת האירוע כמו גם לגורם החלשת כוח המיקוח של השלטונות משום הפעלת הלחץ עליהם דרך אמצעי התקשורת.

תופעות אלו שסקרנו עשויות לעורר מספר שאלות:

1. האם הדיווח על פיגועים/אירועים של הפעלת אלימות הוא דיווח אובייקטיבי? (שאלה זו נשאלת מכיוון שהתקשורת משתפת בפיגוע, היא רואה בפיגוע כאירוע תקשורתית וכשמדובר באירוע תקשורתית, יש לתקשורת אינטרסים משלה. אינטרסים אלו לא בהכרח עולים בקנה אחד עם האינטרסים של הגופים מולם פועלות הקבוצות שנוקטות באסטרטגיה של טרור).
2. באיזו מידה אמצעי התקשורת מהווים מעין זכוכית מגדלת המשפיעה או המעצימה את השפעת הפיגוע ולכן הופכת את הטרור לכלי יעיל. כלומר, התקשורת משחקת לידם של המפגעים. יחד עם זאת, ***המצגת נקטעה נשאר עוד חצי מצגת (מספר 14) ועוד מצגת אחרונה מספר 15 שהוסיף בהמשך.

מצגת מספר 15 (הערבים בישראל: הייצוג באמצעי התקשורת)

נושא השיעור היום, הערבים בישראל: הייצוג באמצעי התקשורת.

- במסגרת שיעור זה לא נעסוק במורכבות הרבה של יחסי מדינת ישראל עם המיעוט הלאומי ערבי הגדול החיי בתוכה על רקע סכסוך בין ערבים ליהודים על שליטת השאח שבין הירדן לבין הים התיכון.
- כן נעסוק בסוגיית השימוש בערוצי תקשורת פוליטיים כחלק ממאבק בלתי פוסק של הערבים- הפלסטינים תושבי ישראל כפי שהם מגדירים עצמם כיום, להשיג עוצמה והשפעה פוליטית לצורך שיפור מעמדם לצמצום הפגיעה בזכויותיהם.

על מנת להבין את נושא השיעור אי אפשר שלא להזכיר כמה עובדות יסוד שקשורות להתפתחותו של הקונפליקט (עובדות יסוד בהתפתחות הקונפליקט)

נתחיל לֵא בראשיתו של הקונפליקט (ראשיתו עם הגעת העולה הראשון במסגרת העלייה הראשונה לארץ ישראל בשלהי המאה ה-19). אלא...

- נתחיל עם סיום מלחמת העצמאות (קיץ 1949) וחתימת הסכמי שביתת הנשק עם מדינות ערב, אותם מדינות שפלטו לשטחה של המדינה ביום שבו הסתיים המנדט הבריטי. עם סיומה של מלחמת העצמאות או כפי שנקראת בפי הצד הערבי מלחמת 48, נותר בשטח מדינת ישראל מיעוט ערבי בסדר גודל של 160,000 איש.
- הסיבה העיקרית לציון עובדה זו היא הצורך להדגיש את השינוי המשמעותי שחל במעמדם של הערבים מאז סיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל:
 - לאורך כל תקופת המנדט הערבים שחיו בארץ היו רוב מוחלט בו בזמן שהיהודים היו מיעוט. לעובדת דמוגרפית זו היו השלכות פוליטיות רחבות היקף. נתמקד באחת מהן;
 - הפתרון הפוליטי שהוצע במהלך המנדט הבריטי דיבר על הקמתה של מדינה פלסטינית ובתוכה אוטונומיה יהודית מוגבלת. כלומר, העובדה הדמוגרפית של רוב ערבי מול מיעוט יהודי הובילה לפתרון הפוליטי שכמובן לא היה מקובל על הצד היהודי שעשה הכל על מנת לסקל אותו, ואכן הצליח לסקל אותו כל עוד הבריטים שלטו בארץ. לבסוף הבריטים העבירו את ההכרעה לאו"ם והאו"ם קיבל את החלטת החלוקה מ-29 בנובמבר שדיבר על חלוקת הארץ לשתי מדינות בין הים התיכון לבין הירדן.
- הערבים כמובן דחו על הסף את ההצעה הזו וביום שבו מסתיים המנדט הבריטי צבאות ערבים פולשים לשטח המדינה וזה למעשה השלב הסדיר של מלחמת העצמאות (**השלב הבלתי סדיר של מלחמת העצמאות החל יום לאחר קבלת ההחלטה באו"ם על חלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות.
- בסיומה של המלחמה, ולאחר שנחתמים הסכמי שביתת הנשק עם מדינות ערב, בשטח שנותר בשליטתה של מדינת ישראל (שטח שגדול ב-30% מהשטח שהוקצע למדינה יהודית על פי תוכנית החלוקה) נשארו 160,000 ערבים, למעלה מ-20% מסך הכל האוכלוסייה שחיה בתוך גבולות מדינת ישראל. הערבים הוכהו קשות במהלך המלחמה (חלקם גורשו, חלקם הגדול ברח...). **הערכות גסות אומרות שבשטח הזה חיו לפני המלחמה קרוב ל-700,000 ערבים נוספים.

- השינוי שעליו מדובר הוא הפיכתם של הערבים למיעוט בתוך שטח מדינת ישראל. מיעוט שנתון לשליטה של היהודים שהיו מיעוט בשטח המנדט הבריטי עד לסיומו של המנדט הבריטי. תושבים אלה באופן מודרג הופכים להיות אזרחים ישראלים אך אזרחים ישראלים שחלק גדול מזכויותיהם (לפחות ב-20 השנים הראשונות לקיומה של המדינה) היו מאוד מוגבלות וזאת עקב העובדה שבשטח הכפרי הערבי הוקם ממשל צבאי. ממשל צבאי בדרך כלל מוקם על ידי מדינה שכובשת שטח של מדינה אחרת והתפקיד של הממשל הצבאי הוא לדאוג לצריכה של האוכלוסייה האזרחית. כאן מדינת ישראל מקימה את המערכת השלטונית של ממשל הצבאי על חלקים משטחה ועל אוכלוסייה שהיא אוכלוסייה של המדינה, הערבים הם בעלי תעודת זהות כחולה, בעלי זכות הצבעה בכנסת(...) **אבל**, בשל ההיבטים הביטחוניים/החששות הביטחוניים מתוקף היותם חלק מאומה שהוכתה במלחמה

והן בשל החשש שבמלחמה עתידית נוספת הם יהוו גיס חמישי מוטל הממשל הצבאי שפוגע בזכויות האדם והאזרח הבסיסיות שלהם. הממשל הצבאי פעל עד ערב מלחמת ששת הימים (למעשה ההחלטה על ביטול התקבלה כבר בשלהי 1966 אבל בפועל החלטות אלו הוצעו אל הפועל רק במהלך שנת 1967).

(התפתחות החברה הערבית העצמאית)

במהלך התקופה הזו (של עשרים שנה) הערבים תושבי ישראל נמנעו מהקמתם של גופים פוליטיים עצמאיים.

- היה ניסיון אחד להקים גוף פוליטי עצמאי שנתפס כגורם שמאיים על מדינת ישראל ולכן פעולתו הופסקה זמן קצר לאחר הקמתו. מדובר על תנועת "אל-ארד" (תנועת האדמה) שהוציאה גם עיתון משלו שיצא ב-14 גיליונות בלבד ועם הוצאתה של הקבוצה אל מחוץ לחוק הופסק גם הפרסום הזה. (פעולה זו נדחתה על ידי ביהמ"ש העליון בתחילת שנות ה-60).
 - הפעילות הפוליטית של הערבים באה לידי ביטוי בעיקר במפלגות בנות למפלגות הציונית ובהמשך קיומה של המפלגה הערבית הקומוניסטית (שפעלה כבר מהתקופה שקדמה להקמת המדינה).
 - הרצון הפוליטי שאפיין גם קבוצות מיעוט נוספות בחברה הישראלית היה הרצון או חתירה להשיג נגישות למערכת הפוליטית ואף להשתתף בתהליך הפוליטי מתוך כוונה לשמר ולקדם את האינטרסים הייחודיים של קבוצות המיעוט. (כשאומרים קבוצות מיעוט הכוונה היא גם לקבוצת המיעוט החרדית, לקבוצת העולים החדשים...) כל הקבוצות האלו שאפו להגיע לעמדות השפעה בתוך המערכת הפוליטית מתוך הבנתם שבמערכת הפוליטית מתקבלות החלטות שתוכלנה לשפר את מצבם ולסייע להם בקידום האינטרסים שלהם.
 - התפתחותה ההדרגתית של החברה הערבית העצמאית, הוליכה להתארגנויות שמטרתן השגת עוצמה והשפעה פוליטית, שאמצעי התקשורת בהם נדון הם רק מרכיב אחד מתוך סל נרחב של פעילויות. (פעילויות שבוצעו הן בתגובה לצעדי המדינה והן כחלק מנטיות מתמשכות של הסתגרות והתבדלות של הציבור הערבי).
- לא כל מה שקורה בציבוריות הערבית מושפע מתהליכים שיראל יוזמת, למתרחש בעולם הערבי-מוסלמי יש השפעה בלתי מבוטלת על מה קורה לערביי ישראל. התהליך הזה לוו גם בהתפתחותם של אמצעי תקשורת ושימוש בתקשורת.

(העיתונות הפלסטינית)

- העיתונות הערבית-פלסטינית הייתה אחד מסממני ההיכר של החברה/אוכלוסייה פלסטינית בעיקר העירונית במהלך תקופת המנדט. הייתה זו עיתונות שהיה לה תפקיד מרכזי ביצירת הלכי רוח ודעת קהל בקרב הציבור הערבי.
- עם פרוץ מלחמת העצמאות (ובעיקר לאחר סופה), עם בריחתם או גרושם של חלק גדול מהעילית הפוליטית התקשורתית פסקה בשנים הראשונות לקיומה של מדינת ישראל להופיע עיתונות ערבית. (לא היה המשך לעיתונים שפעלו באופן אינטנסיבי מאוד בתקופת המנדט בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל).
- בין 1948-1968 אין עיתונים ערביים בארץ למעט אולי ביטאון המפלגה הקומוניסטית שייצג קבוצת מיעוט דיי מצומצמת בתוך הציבור הערבי. אבל ביטאונה של התנועה הקומוניסטית בהיותו עיתון בודד הפך (בהיעדר במה אחרת) למסגרת התבטאות של אינטלקטואלים ערבים להביע מעל דפיו את עמדותיהם, דעותיהם בכל מה שקשור למצבם של הערבים במדינת ישראל. עיתון זה, "אל-אתחאד" ("האיחוד") דגל בהשתלבות האוכלוסייה הערבית בחיי המדינה. ביטאון אחר שהזכרנו קודם של קבוצת אל-ארד ירד מהר מאוד מן הבמה, עיתון זה הטיף לאי-השתלבות ערבים בישראל ולחיזוק הקשרים עם העולם הערבי, הוא נסגר זמן קצר לאחר שהוקם והצליח לפרסם 14 גיליונות בלבד.

העיתונים הערבים שהיו פעילים בתקופה של עד מלחמת ששת הימים ותקופה קצרה לאחריה, היו עיתונים קצרים מטעם המדינה, עיתונות מטעם. אפשר להצביע על שני פרסומים מרכזיים:

- העיתון "אל-יום" – היום היה ביטאונה של ההסתדרות ועם סגירתו החל להתפרסם העיתון "אל-אנבא" – החדשות, מטעם ממשלת ישראל.

עיתונות ממסדית זו בשפה הערבית נועדה לעצב את תודעתה של האוכלוסייה הערבית במדינה ולגרום לה להשלים עם המציאות החדשה שנוצרה ב-1949 עם סיום המלחמה. עיתון זה נסגר בראשית שנות ה-80 שעה שהמסד הישראלי איבד כל עניין בפרסום עיתון ערבי ממוסד בשפה הערבית לאור הבנתו את הלכי הרוח בציבור הערבי הישראלי, הלכי רוח שלא ניתן היה להביאם לידי ביטוי בכלי תקשורת ממשלתי. ** שנות ה-80 הם שנים משמעותיות מאוד בעיצוב התודעה הלאומית הערבית הפלסטינית.

(העיתונות הערבית בישראל בשנות ה-70 וה-80)

- בשנות ה-70 היו כמה ניסיונות להקים עיתונים ערביים עצמאיים אך אלו לא צלחו.
 - ראשית שנות ה-80 הן אלו שטומנות בחובם הן את ההתעוררות הלאומית הערבית והן את ההתרחבות והגידול של אמצעי התקשורת בשפה הערבית. (לאחר הצלחת ימי האדמה הראשונים והקמת מפלגות ערביות עצמאיות, גדל מספרם של הביטאונים הערביים הפוליטיים המדגישים את הזהות הערבית לאומית).
- לא ניתן להתעלם מתהליכים שראשיתם בשנות ה-70 בעיקר לאחר מלחמת יום הכיפורים (מלחמה שחשפה לראשונה את חולשתה של מדינת ישראל כלפי חוץ חולשה ששודרה גם כלפי פנים). בעקבות מלחמת יום כיפור אנחנו עדים להתארגנויות הפוליטיות יותר משמעותיות בקרב הציבור הערבי לראשונה בתולדות המדינה.
- התארגנויות אלו מובילות לחידוד המאבק של ערביי ישראל ביחס לזכויותיהם שנגזלו בעיקר בזכויותיהם ביחס לבעלות לקרקעות.

❖ **יום האדמה הראשון (30 למרץ 1976)** שמסתיים במוותם של מפגינים ערביים, הפך להיות אחד מימי הציון המרכזיים של הציבור הערבי במדינת ישראל (מצוין כל שנה בתאריך זה והוא מבטא את המאבק הבלתי פוסק להשבתן של אדמות מופקעות על ידי המדינה בצורה שעוררה את זעם הציבור הערבי כי מבחינתו האדמה היא מקור הפרנסה וכשזו מופקעת נשללה מהם היכולת לפרנס בכבוד את משפחתם).

יום האדמה הפך להיות יום זיכרון מרכזי בהווה הלאומית הערבית כך שהוא ראשיתו של תהליך בעניינו התעוררת מודעות לאומית, התעוררת שמובילה להקמתן של מפלגות ערביות עצמאיות, מפלגות בעלות נטיות לאומניות שביקשו להשיע את עמדותיהן באמצעות עיתונים פוליטיים.

** בשנות ה-80 בישראל, מעמדם של העיתונים המפלגתיים הלך והצטמצם בחברה הערבית לעומת זאת גדל מספרם של הביטאונים/עיתונים/פרסומים פוליטיים שהדגישו יותר מכל את הזהות הפוליטית הלאומית הערבית, זהות עצמאית של הערבים בישראל.

יחד עם הופעת עיתונים אלו כחלק ממגמה כלל ישראלית בתחום העיתונות החלו להופיע גם בערבית שורה ארוכה של עיתונים מסחריים עצמאיים.

פרופסור מוסטפא כבהא מהאוניברסיטה הפתוחה בחיבור משנת 2006 שכותרתו; "העיתונות הערבית בישראל 1984-2006 כמכשיר לעיצוב זהות חדשה".

מבחין ב-4 קבוצות מרכזיות בעיתונות הערבית בישראל בשנים הללו:

1. **העיתונות המפלגתית הקומוניסטית** שהמשיכה עדין להתקיים אבל העיתונות הזו מעמדת את מעמדה הייחודי שעה שמצטרפים עיתונים מפלגתיים חדשים.
2. **עיתונים מפלגתיים בעלי מכוונות ערבית לאומית**, אלו עיתונים שחזרו והדגישו הן את הלאומיות הפלסטינית והן את הזהות הכלל ערבית של הפלסטינים במדינת ישראל (יש כאן מגמה חדשה שמהווה ניסיון מקיף ראשון לבטא עמדות ערביות או בקרב הציבור הערבי כאלו שונות לחלוטין מאלו שהורגלנו/נחשפנו אליהם קודם לכן).
3. **עיתונות דתית**, גם התחזקותם של העיתונות הדתית היא פועל יוצא לתהליך פוליטי, תהליך פוליטי שעניינו התחזקותה של התנועה האיסלמית וככל שהיא הולכת ומחזקת, כך גדל מספר הפרסומים העוסקים גם בסוגיות פוליטיות רלוונטיות מבחינתו של הציבור הערבי בישראל. עיתונים אלו יותר ויותר עוסקים בסוגיות פוליטיות ובגלל תפוצתן ונפיצותן הם נתונים לפיקוח

אדוק של הצנזורה הצבאית במדינת ישראל. (העיתונות הדתית היא עיתונות של התנועה האיסלמית, ניסיונות להוצאת עיתונים שלא במסגרת התנועה האיסלמית לא האריכו ימים).

4. **העיתונות המסחרית**, עיתונים פרטיים שמילאו את החסר עם ירידתה של העיתונות הממסדית. הראשון מבין העיתונים המסחריים הוא עיתון "אל-סנארה" ("החקה") לאחריו הופיעו "כל אל-ערב" (קול הערבים ב-1987) והעיתון הנוסף הידוע הוא העיתון "פנוראמה" שמתחיל להתפרסם בשנת 1988. בהמשך נוספו עיתונים מסחריים נוספים. תופעה זו משקפת מצד אחד את העלייה ברמת החיים להתחזקות מגמות של תרבות הצריכה אבל יחד עם זאת העיתונים האלה אינם נמענים מהבאתה של רטוריקה לאומית פלסטינית לצד תהליכי ישראליות. העיתונות המסחרית ממשיכה לקורא תיגר על מסורת העיתונות הערבית שהייתה תלויה בממסד הישראלי.

אם כן, אנו מדברים על התפתחותן של ארבע קטגוריות שונות של עיתונות בקרב הציבור הערבי בישראל. מגמות שחושפות, משקפות תהליכים פוליטיים שהרי העיתונים נועדו לקדם מהליכים פוליטיים. עם כל זאת מן הראוי לציין שרמת החשיפה של העיתונים היומיים בשפה הערבית נמוכה בקרב המגזר הערבי ולא עולה על 10 אחוז. הציבור הערבי בישראל חשוף גם לעיתונות בשפה העברית והחשיפה לעיתונות בשפה העברית הרבה יותר גדולה. החשיפה לעיתונות העברית בקרב הציבור הערבי נמוכה מהחשיפה של הציבור היהודי לעיתונות העברית וההסבר לכך ניתן על ידי אורן סופר שלטעמו ההסבר נעוץ בעובדה שהאזרחים הערבים מתייחסים בניכור לעיתונות העברית כלומר, הסבר זה מסביר את אחוז החשיפה הנמוך יחסית של ערבים לעיתונות הערבית. קרוב לוודאי ששאלת הניכור אינה משוללת יסוד. חוקר אחר בשם שגיא אלבז הגדיש לסוגיה הזו את חיבורו "דעת מיעוט בעיתונות העברית ייצוג האוכלוסייה הערבית במרחב ציבורי משתנה". בספרו בוחן שגיא אלבז, בין היתר, את היעדרות הערבים מהשיח התקשורתי בישראל כביטוי נוסף להדרתם ממוקדי הכוח הפוליטיים, הכלכליים והתרבותיים במדינה. לדעתו, בסיכום מחקרו, הוא כותב את הדברים הבאים; הנתונים האמפיריים שהוא בוחן מאששים במידה רבה את ההנחות התיאורטיות שלפיהן, העיתון כסוכן תרבות משקף ובעת משעתק את המיתוסים הרווחים ואת התפיסות הממסדיות וההגמוניות בחברה. מן הראוי לציין כי אין מדובר רק בזיקה של העיתונות לממסד, העיתונות העברית חיפשה במתכוון את חיקו החם של הממסד והסתמכה על מקורות רשמיים גם במחיר של פרסום מידע שקרי. עיתונאים ברובם המכריע יהודים בוגרי צבא, עשו שימוש בטרמינולוגיה חד-צדדית ומיעטו לבקר את הממשלה. הקביעה כי הערבים אינם שותפים בעיצובו של המרחב הציבורי, התרבותי והפוליטי במדינת ישראל, ולכן אין עניין תקשורתי בסיקורם, נאמרה בריש גלי מפי מרואיינים למחקרו מקרב בכרי העיתונאים בישראל. התלות של העיתונות בממסד מקשה על סוכני התקשורת להנות מדרגת חופש גבוהה אף שהם פועלים בסביבה דמוקרטית ומונעת מהם תפיסת מציאות עצמאית חלופית. תפקודה של העיתונות העברית בעיקר במצבי משבר לא נמצא שונה באופן מהותי מזה של העיתונות האמריקאית בעת מלחמות. אמצעי התקשורת שם וגם כאן נוטים להיות פאסיביים ולהפיץ את האידיאולוגיה הדומיננטיות כל עוד הקונצנזוס הלאומי נשמר. אולם מצב זה עשוי להשתנות אם ישמע קולם הביקורתי של אליטות פוליטיות כנגד השימוש המופרז בכוח. יכולתה של ביקורת כזו להשפיע על הגדרה מחדש של גבולות השיח הציבורי על אודות הערכים המרכזיים העומדים למבחן ולגרום לעיתונות להיות אקטיבית וביקורתית יותר מבעבר.

לסיכום, כפי שצינו לא פעם במהלך הקורס, העיתונות היא זירת התרחשותם של תהליכים פוליטיים והיא משקפת עמדות הרלוונטיים לסקטורים או למגזרים אותם היא מייצגת. כך שאם בכוונתנו להבין את מורכבותו של מאבק פוליטי מטעמו של המיעוט הערבי, המיעוט הערבי המתמודד על מקומו בחברה הישראלית, מן הראוי לבחון (כפי שעשינו בשיעור זה) את העיתונות של הרוב ואת העיתונות של המיעוט. שתי קטגוריות אלו שלל העיתונות, מציגות נרטיבים (תיאורים) שונים, הפוכים ביחס לאותו סכסוך. נקודות המבט השונות הכל-כך רחוקות זו מזו אכן משקפות את מורכבותו של הקונפליקט הערבי יהודי ואת הדרך הארוכה שעוד נותרה עד לשיכוכו.